

VOL. 1.

IURIDICA No. 2

(XV.)

UNIVERSITAS CAROLINA

1955

SUMPTIBUS UNIVERSITATIS CAROLINAE

TYPIS „PRÁCE“ PRAGAE

UNIVERSITAS CAROLINA

Editor: Akademik A. Salač

UNIVERSITA KARLOVA V PRAZE vydává

časopis: Universitas Carolina
sborník: Acta Universitatis Carolinae

Obě publikace mají tři sekce:

- a) duchovnědnou, obsahující tři serie: Iuridica, Philologica, Philosophica et Historica
 - b) lékařskou (Medica)
 - c) přírodovědnou (Biologica, Geologica)
- a uveřejňují originální práce členů Karlovy university v Praze.
„Universitas Carolina“: ročně vychází v každé sekci 5 čísel, z nichž každé má průměrný rozsah asi 50 stran.
„Acta Universitatis Carolinae“: ročně vychází celkem 6 čísel, z nichž každé má průměrný rozsah 40—60 stran.

КАРЛОВ УНИВЕРСИТЕТ В ПРАГЕ издает

журнал: Universitas Carolina
сборник: Acta Universitatis Carolinae

Эти издания имеют три отделения:

- a) общественных наук (которое содержит три серии: Iuridica, Philologica, Philosophica et Historica)
- b) медицины (Medica)
- в) естественных наук (Biologica, Geologica)

В них печатаются труды научных работников Карлова университета в Праге.

„Universitas Carolina“: выходит пять раз в год в каждом отделении, каждый номер имеет примерно 50 страниц.

„Acta Universitatis Carolinae“: выходит шесть раз в год, каждый номер имеет примерно от 40 до 60 страниц.

THE CAROLINE UNIVERSITY OF PRAGUE, CZECHOSLOVAKIA, announces the publication of

1. Universitas Carolina,
2. Acta Universitatis Carolinae

Each of the periodical issues consists of three sections

- a) Philosophy and Social Sciences, three series
 1. Juridica
 2. Philologica
 3. Philosophica et Historica
- b) Medicine, one series
 4. Medica
- c) Natural sciences, two series
 5. Biologica
 6. Geologica

Both issues comprise scientific contributions and reviews by the members of Caroline University.

Each section of the „Universitas Carolina“ appears in five volumes of 50 pages annually.

Each section of the „Acta Universitatis Carolinae“ contains 6 volumes of 40—60 pages annually.

VZNIK ČESKOSLOVENSKÉHO LIDOVĚ DEMOKRATICKÉHO PRÁVA A BURŽOASNÍ THEORIE „PRÁVNÍ KONTINUITY“

О ВОЗНИКНОВЕНИИ ЧЕХОСЛОВАЦКОГО НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ПРАВА И ЕГО ОТНОШЕНИИ К БУРЖУАЗНОЙ ТЕОРИИ „ПРАВОВОЙ НЕПРЕРЫВНОСТИ“

LA NAISSANCE DU DROIT DÉMOCRATIQUE POPULAIRE TCHÉCOSLOVAQUE ET LA THÉORIE BOURGEOISE DE LA „CONTINUITÉ JURIDIQUE“

ZD. JIČÍNSKÝ

Významný mezník, kterým je letošní desáté výročí osvobození Československa Sovětskou armádou, desáté výročí vzniku lidově demokratického státu je příležitostí k přehlédnutí dosavadního vývoje ve všech oblastech společenského života, pro nás tedy v právní sféře. Nesmí ovšem jít o samolibé sebeuspokojení nad dosaženými úspěchy, ale o rozbor, o kritické zamyšlení nad krátkou, ale převratnými událostmi tak bohatou dobou, že s ní nesnese srovnání žádný jiný úsek dějin našeho lidu. Zkoumání minulosti není pro marxismus nikdy účelem o sobě, ale vždy souvisí s praktickými úkoly, potřebami současnosti. (Tuto spojitost není možno ovšem chápat vulgárně, zjednodušeně, ale ve smyslu hlubšího poznání objektivních zákonitostí společenského vývoje.) Tím více, jde-li o zkoumání toho, co ještě před krátkým časem bylo naší přítomností, toho, co ještě dnes stále — ať tak či onak — zasahuje a působí i v našem nynějším životě.

Jednou z důležitých otázek „přítomné minulosti“ na poli práva je proces vytváření nového práva po květnu 1945. Byl jednou z hlavních forem třídního boje, který po osvobození republiky Sovětskou armádou se volně rozhořel mezi proletariátem nastupujícím vítěznou cestu k moci a buržoasií, oslabenou porážkou nacismu, přesto však stále silnou a nebezpečnou.

Theoretické rozpracování této problematiky je důležité k pochopení třídního boje pronikajícího všemi póry naší společnosti v celé jeho mnoho-

strannosti a komplikovanosti. Znalost prostředků, jimiž buržoasie a její ideologičtí lokajové vedli úporný boj o vědomí pracujících, přesněji o jeho ovládnutí a způsobu, kterým strana nejen čelila tomuto působení, ale kterým vyprošťovala vědomí pracujících ze zajetí buržoasní ideologie a získávala k činnorodé účasti na vytváření nového společenského řádu, je nutná k správnému poznání historie boje dělnické třídy za svržení panství buržoasie a úlohy strany při tom, k porozumění složitosti a obtížnosti tohoto zápasu. Umožňuje zároveň vést úspěšně boj proti buržoasní ideologii, ukazuje přežitky, které tu zůstávají z minulosti i jejich třídní a gnoseologické kořeny, na které vrstvy pracujících působí a jak a v čem je ovlivňují, což je předpokladem správného zaměření politicko-výchovné činnosti strany, státu i masových organizací, jedním z předpokladů převýchovy pracujících v socialistickém duchu.

Vzhledem k tomu, že v právní oblasti výrazně vystupuje do popředí specifika revoluce v ČSR i v ostatních zemích lidové demokracie, je znalost této problematiky důležitá i pro pochopení politiky KS v kapitalistických zemích, které ve svých programech vyhlásují lidovou demokracii jako cestu, po níž má dělnická třída a pracující masy těchto zemí dojít k socialismu.

I.

Ideologický boj buržoasie proti KSČ, vedoucí masy pracujících k revoluční přeměně staré společnosti, se odehrával do značné míry v právní sféře. Hlavní zbraní byla koncepce „právní kontinuity“ a s ní spjaté snahy o t. zv. skončení „revoluční libovůle“, o „obnovení právního řádu“, „právní jistoty“.

V této souvislosti je třeba upozornit na charakteristický rys úpadkové buržoasie, na její neschopnost tvořit něco nového. I česká buržoasie se již dávno vyžila, dávno vyschly prameny její tvůrčí síly. A tak, protože ztratila schopnost něco nového tvořit, hledala v minulosti — své i cizí — čím by nahradila nebo aspoň zahalila úbytek sil. Není ovšem divu, protože svou pokrokovou minulost dávno zradila, že z minulosti vytahovala a křísila jen zpátečnictví, nenávisť ke všem radikálním změnám, což jí mělo posloužit k zdůvodnění odporu proti revolučním snahám, úzkostlivého lpění na dříve existujícím stavu. Proto se v ideologickém arsenálu české buržoasie znovu objevuje „právní kontinuita“, která jí prokázala

tak dobré služby v roce 1918,¹⁾ aby i tentokrát pomohla zachránit otrávené panství kapitálu. Buržoasie však zapomněla, že podmínky boje se zásadně změnily a to v její vlastní neprospěch; proto i tato karta, na níž tolik sázela, byla přebita.

Koncepce „právní kontinuity“ znamenala, že osvobozené Československo má být pokračováním t. zv. první republiky. S tím v pojetí Benešově a buržoasních kruhů londýnské emigrace byla spojena i osobní kontinuita Benešova presidentství, že byl uznáván jako president předmnichovské republiky i nadále za presidenta. Bylo to čistě juristické pojetí, které, jak správně napsal Zd. Nejedlý,²⁾ nebylo ani právnicky bez kazu. Vznikly také mezi jeho hlasateli různé spory o „právní povaze“ t. zv. druhé republiky, o tom, kde navázat kontinuitu zahraniční vlády i o tom, kdo za hranicemi byl oprávněn vystupovat jako representant československého státu.

Buržoasní kruhy kolem Beneše, opírajíce se o to, že mnichovská dohoda byla ČSR násilím vnucena, že nikdy nebyla ústavně přijata, dokazovaly, že tedy všechno, co se na území čs. státu potom stalo, — včetně Benešovy abdikace — nemělo právní platnost. Juristickými konstrukcemi se pokoušely zakrýt vlastní odpovědnost za zářijovou kapitulaci, za pošlapání čs. ústavy a zradu samostatnosti a nezávislosti republiky.

Beneš ve skutečnosti k abdikaci donucen nebyl. Sáhl k ní až tehdy, když splnil úkoly plynoucí z účasti na zradě české buržoasie v září 1938, když spolu s ostatními proradnými „demokraty“ a „socialisty“ zajistil protiústavní přijetí mnichovského diktátu, a když 4. 10. 1938 jmenoval novou vládu Syrového. Potvrdil to přímo jeden z těchto zrádců H. Ripka

¹⁾ M. Stieber ve stati „Právní kontinuita za převratu“ psal jasně, že šlo tehdy o to, aby starý stav zůstal zachován, aby existující státní aparát chránící kapitalistické společenské poměry nebyl nijak dotčen. Změna byla v tom, že tento aparát dříve řízený v zájmu německé buržoasie fungoval nyní v zájmu buržoasie české. „Stará moc měla ke svému výkonu úřady, ústavy, finance, komunikace, zákony a různá jiná zařízení. Všechny tyto mocenské prostředky zbyly tu ze starého státu pro stát nový. Částečně i v některých plucích i vojsko. Bylo tak i ve všech poměrech jiných. Vlastníci zůstali při svém vlastnictví, obchodníci při svém obchodě, průmyslníci při své továrně a řemeslníci při svém řemesle“. A na námitky o nedokonalosti t. zv. recepčního zákona odpovídal, že je nutno si uvědomit jeho smysl. „Zákon vyšel z převratového chvatu a nebyl dokonalý. Třeba hledět k jeho hlavnímu účelu, aby dosavadní stav se zachoval“. (Podtrženo Z. J.) „Naše právo a stát“, Praha 1928, str. 13 — 14.

²⁾ Zd. Nejedlý: Kl. Gottwald v boji za osvobození ČSR, Praha 1949, str. 40 — 41.

ve svém líčení oněch událostí. „Dne 5. 10., jen co byly tyto změny vlády a politiky vykonané v souladu s měnící se situací, president Beneš iniciativně a bez jakéhokoliv nátlaku oznámil svoje odstoupení z úřadu“.¹⁾ Buržoasní kruhy si byly velmi dobře vědomy politického významu „právní kontinuity“, proto ji také všemožně propagovaly.²⁾

S mezinárodně právního hlediska „právní kontinuita“ znamenala, že po Mnichově i po 15. 3. 1939 československý stát nepozbyl suverenity, ale že právně existoval dále. Mnichovská dohoda, která byla prvním rozhodujícím úderem samostatnosti ČSR, byla uzavřena v rozporu s platným mezinárodním právem, byla tedy právně neplatná. Smlouva jednající o územních změnách čs. státu byla porušením jednoho z hlavních obecně uznaných principů mezinárodního práva, neboť byla uzavřena bez čs. účasti. Odporovala dále závazkům plynoucím státům jí se účastnícím z přijetí paktu o Společnosti národů i z Briand-Kellogova paktu o řešení sporů mezi státy pokojnými prostředky a pokud jde o Francii i její smlouvu s ČSR. Smlouva nebyla se strany ČSR přijata ústavním způsobem. Souhlas k převzetí závazků stanovených smlouvou byl dán pouze prezidentem a vládou, kteří však k tomu nebyli nijak oprávněni, neboť podle paragrafu 64, odst. 1 ústavy ČSR smlouvy, jimiž se mění státní území, potřebují k platnosti souhlasu NS dávaného formou ústavního zákona. Mnichovská dohoda nebyla nikdy čs. státem ústavně právně přijata.

Rovněž postup Háchy, který podepsal v Berlíně listinu o zřízení německého protektorátu, byl absolutně neslučitelný s čs. ústavou, která nikterak neopravňovala presidenta rozhodovat o existenci státu. Nota

¹⁾ H. Ripka: *Munich — Before and After*, Londýn 1939, str. 237.

²⁾ V jednom ze sporů, které neustále s větší nebo menší intenzitou propukaly a propukají v buržoasním táboře a v nichž se otvírá špinavé zákulisí buržoasní politiky, k nimž docházelo také mezi buržoasní emigrací v Londýně, odhalil zneuznaný hlasatel „vyslancecké kontinuity“, zrádce Osuský, velmi jasně její smysl. (O něm ovšem její propagátoři ve svých projevech k českému a slovenskému lidu mlčeli.) „Podľa tejto koncepcie neplatí vôbec nič, čo sa stalo vo spojení s Mnichovom a po ňom. To je amnestovanie všetkých nečností a špatností.“

„Prezidentská koncepcia právnej kontinuity existencie Československej republiky“ je nesmierne pohodlný plášť pre všetkých tých činiteľov, ktorí v historických chvíľach na svojich úradných miestach nevykonali svoju povinnosť... Pre nich „prezidentská koncepcia“ znamená, že ich činy, neschopnosti a nestatočnosti neplatia. Preto si tak dobre rozumejú, preto sa tak snášajú a vzájomne sa podporujú.“

Š. Osuský: *Pravda víťazí*, Londýn 1942, str. 7, 72.

sovětské vlády z 18. 3. 1939 o tom pravila: „Sovětská vláda nezná ústavy žádného státu, která by zmocňovala hlavu státu zrušit nezávislou existenci státu bez souhlasu jeho lidu. Dr. Hácha, prezident Československa, při podpisování smlouvy 15. března neměl k tomuto činu nižádného zmocnění od svého lidu a učinil to ve zjevném rozporu s §§ 64 a 65 čs. ústavy a v rozporu s vůlí lidu. V důsledku toho zmíněná smlouva nemůže být považována za právoplatnou.“

Všechny státoprávní a územní změny, jimiž bylo Československo okleštěno a konečně fakticky zničeno, byly provedeny v rozporu s čs. ústavou i mezinárodním právem. Důsledky mnichovské dohody neměly právní platnost, ČSR právně trvala. S mezinárodně právního aspektu „právní kontinuita“ byla „antinacistická a osvobozenecká, a proto pokroková.“¹⁾ Ovšem, jak velmi dobře napsal Zd. Nejedlý, nejlepší zárukou „kontinuity“ čs. státu byl SSSR, který se neúčastnil mnichovské dohody, nikdy ji neuznal a nepřestal uznávat čs. stát v jeho původních hranicích. „Probojovávat „kontinuitu“ mohlo tedy mít smysl nanejvýš v zemích, jejichž vlády vydaly Československo Německu na pospas a tím učinily existenci Československa spornou.“²⁾

Čertovo kopýtko „právní kontinuity“ se skrývalo ne v jejím mezinárodně politickém, ale ve vnitropolitickém aspektu. Po této stránce se stala přímo jednou z hlavních ideologických zbraní buržoasie. Neznamenal totiž nic jiného, než že po osvobození z nacistické okupace bude obnovena předmnichovská republika s jejím protilidovým, vykořisťovatelským režimem. Podle této teorie stále platila čs. ústava a celý právní řád „prvé republiky“, který jen dočasně pozbyl možnosti být používán, který však po odstranění překážek bude opět plně uveden v účinnost a s ním celý systém, na němž byla předmnichovská ČSR založena — kapitalismus.

¹⁾ Beckmann: K diplomatickému zákulisí Mnichova, Praha 1954, str. 310.

V této otázce se názorně ukazuje protikladnost postupu SSSR a Anglie ve vztahu k ČSR v době války. Anglická vláda uznala presidenta republiky a čs. vládu teprve, když byl projednáván návrh úmluvy mezi ČSR a SSSR a když byla tato úmluva 18. 7. 1941 potvrzena. Ani tehdy však britská vláda neuznala právní kontinuitu (v mezinárodně politickém smyslu) a předmnichovské hranice republiky. I tehdejší Benešův tajemník, E. Táborský byl nucen konstatovat, že „výslovného uznání naší these o právní kontinuitě se nám od Velké Británie nedostalo vůbec“. „Naše věc“, Praha 1946, str. 142.

²⁾ Zd. Nejedlý, cit. kniha, str. 43.

V rámci „právní kontinuity“ měla být znovu zřízena čs. republika, v něm se měly provést revoluční změny. „Pro mne“ — prohlásil Beneš v projevu ve Státní radě, 11. 12. 1940 — „takto zdůrazněný princip právní kontinuity republiky, doplněný vývojovými změnami, vyplývajícími z revolučního vývoje Evropy, představuje nejen politickou a právní základnu a politický a právní obsah celého našeho prozatimního ústrojí státního, nýbrž současně nám dává to nejpodstatnější pro další naši činnost, určuje nám největší a podstatnou část celého politického programu pro budoucnost a zároveň nám dává metodu, proceduru a cestu, které máme použít všude tam, kde je třeba změn proti tomu, co bylo v první republice.“ (Podtrženo Z. J.)¹⁾

Revoluční převrat se měl uskutečnit v mezích „právní kontinuity“. Měl splnit hlavně úkoly vyplývající z národně osvobozenického boje, ve srovnání s nimiž úkoly sociálního osvobození musí ustoupit do pozadí. Ještě v říjnu 1945 Beneš důtklivě upozorňoval: „Provádíme-li zde a onde revoluční změny nebo revoluční opatření sociální, nikdy nezapomínejme, že provádíme především revoluci nacionální — národnostní; tou jsme povinni sobě, ale také všem našim generacím budoucím.“²⁾

Theorie „právní kontinuity“ byla podřízena cíli sledovanému buržoasií v národně osvobozenickém boji v druhé světové válce. Ne nadarmo Beneš říkal, že stanoví „největší a podstatnou část politického programu pro budoucnost“, t. zn. ponechat jako základ soukromé vlastnictví výrobních prostředků a v politické sféře okleštěnou buržoasní demokracii. Změny měly se týkat jen podružnějších vedlejších otázek, vždyť podstata — kapitalismus — byla určena „právní kontinuitou“. Důraz je kladen nikoli na nové, co má vzniknout z osvobozenického boje lidových mas, ale na restauraci starého předválečného stavu. Z něho se mělo vycházet a mělo-li se jít dále, pak jen na jeho základě.

Tato teorie vymezovala nejen cíl, ale zároveň formu a způsob, jakým jej mělo být dosaženo. „Právní kontinuita“, užijeme-li Benešových slov, stanovila také „metodu, proceduru a cestu“, které je třeba užít tam, kde přece jen jsou nutné změny. Nejen tedy omezený cíl, ale i úzké a těsné cesty, kterými měl revoluční proces procházet. Měl být vtěsnán do starých právních forem a prováděn legálně, t. j. právními

¹⁾ Beneš: Šest let v exilu, str. 265.

²⁾ Svobodné slovo 16. 10. 1945.

prostředky a metodami, na základě starých právních předpisů. Legální rámec, do něhož měl být vměstnán revoluční boj dělnické třídy a pracujícího lidu, sliboval buržoasii být určitou garancí, že masy nedosáhnou víc, než bude chtít připustit. Zároveň vycházela z představy, že „právní cesta“ jí ponechá vedení, že jí umožní — jako v říjnu 1918 — převzít státní aparát a využít jej k znovuovládnutí republiky.

Pro to všechno byla „právní kontinuita“ vhodným praporem, pod nímž ta část buržoasie, která se nekompromitovala spoluprací s okupanty, formovala své šiky po květnu 1945. Není třeba dodávat, že se k ní přidávali stále více i ti, kteří hned po skončení války se nemohli zúčastnit politického života pro kolaboraci s okupanty. Prapor „právní kontinuity“ buržoasii opět sjednotil k boji o moc ve státě, o obnovení panství kapitálu a závislosti na americko-anglickém imperialismu. Leč i tato zbraň selhala. Buržoasie byla poražena a sama roztrhala tuto zástavu — obnovení předmnichovské republiky. Emigrantská ssedlina se dávno zřekla samostatnosti čs. republiky a sní dnes pod ochranou amerických bajonetů o „podunajské“ nebo „středoevropské“ federaci pod patronací USA.

Vlastní jádro „právní kontinuity“ se nijak neměnilo, i když podle politických potřeb byla vysouvána do popředí ta nebo ona stránka, revoluční nebo konservativní. Červenou nití táhnoucí se názory všech přívrženců „právní kontinuity“, nejvlastnějším jejím obsahem bylo úsilí zachovat, resp. obnovit kapitalistické Československo. V žádném případě nemělo jít o důsledný a rozhodný přechod k nové společnosti, o zásadní kvalitativní změnu, v níž by bylo staré odstraněno, aby uvolnilo cestu novému, ale jen o smíření určitých prvků nového se starým, o udržení hlavních zásad starého práva doplněného některými prvky „práva revolučního“. Mezi elementy starého a nového práva prý nesmí být nějaký boj, ale musí dojít ke stabilisaci, k vyrovnání, ke klidné koexistenci, (jež by podle skrývaných tajných představ stoupenců „právní kontinuity“ znamenala pohlcení všech prvků „nového práva“ — revolučních vymožeností — starým řádem; otevřeně se ovšem tyto své nejvnitřnější záměry neodvažovali přiznat.) Ta je možná proto, že přece nejde o likvidaci starého práva, ale jen o kvantitativní změnu, o „stupeň změny k právu novému“. Vždyť cíl revolučního boje za druhé světové války byl zcela opačný než v první světové válce, dokazoval A. Meissner, nechvalně proslulý sociálně demokratický ministr z prvé ČSR. „Nešlo o to bořit právní řád, nýbrž

naopak ho obnoviti a odstraněním důsledků mnichovské dohody uvést ho v dřívější platnost“.¹⁾

Na prvním místě stálo vždy zachování starého stavu, totiž „především právní a politické obnovení všech těch duchovních a mravních hodnot demokracie“, válkou zničených — tedy v podstatě restaurace buržoasní republiky. Teprve v druhém pořadí přistupovalo provedení určitých změn. „Má být a bude změněno, pokud možno v duchu dřívějšího zákonodárství to, co se v první republice neosvědčilo a co nové poměry si jako revoluční změny vynutí.“²⁾ (Podtrženo Z. J.)

Buržoasii, která všemi silami prosazovala tuto koncepci, nešlo o pouhé udržení, resp. obnovení starých právních forem, ale o znovuzřízení předmnichovské republiky, o uplatnění hlavních principů, na nichž byla založena — principů kapitalistické společnosti. Právě požadavky, vlastní ekonomické a politické zájmy — soukromé vlastnictví umožňující vykořisťování pracujících a stát jako orgán třídního panství nad širokými masami — nemohla buržoasie z pochopitelných důvodů veřejně vyhlásit. Proto je halila do kostýmu demokracie, navlékala přes ně pláštík „právní kontinuity“. Pracující lid Československa měl být znovu ošizen, v lesklém obalu demokracie a práva mu mělo být podstrčeno staré zkažené zboží — námezdní otroctví a buržoasní státní mašinerie.

Londýnská buržoasní vláda vycházela ze stanoviska vyjádřeného v posudku Právní rady k návrhu dekretu o obnovení právního pořádku, že „domácím, zákonodárným opatřením, schvalujícím zákonodárství státního zřízení zahraničního, bude uskutečněna právní kontinuita mezi republikou Masarykovou, zahraničním státním zřízením a novou osvobozenou republikou“;³⁾ že bude automaticky obnovena předmnichovská republika.

¹⁾ „Právní kontinuita“, Sborník věd právních a státních, Praha 1946 str. 51.

Panu ministrovi se k stáru pletly pojmy a stal se „trochu“ zapomětlivým. Z paměti mu vypadla jedna „maličkost“, že totiž prvou starostí Národního výboru ovládaného buržoasií bylo po porážce Rakouska-Uherska v roce 1918 převzetí dosud platného právního řádu bez jakýchkoli změn spolu s byrokratickou státní mašinerií, aby republika nemusela, jak se říká, „začínat z ničeho“.

²⁾ Beneš: Světová krise, kontinuita práva a nové právo revoluční. Praha 1946, str. 55.

³⁾ Cit. podle Korbela článku: Několik dalších poznámek k otázce právní kontinuity a ratihabice, Právní praxe 1946, str. 238.

Koncepce „právní kontinuity“ zastávaná Benešem a londýnskou vládou nebyla ani buržoasní emigrací jednoznačně přijata. O mnohých otázkách byly spory a byly konstruovány jiné teorie (na př. Osuský). Ještě více názorů se vyrojilo po osvobození. Pojetí „právní kontinuity“ nebylo nijak jednotné. Každý „pocitivý“ buržoasní právní theoretik, který se jí zabýval (a nebyl by buržoasním juristou, aby se jí nezabýval), pokládal za svou povinnost koncepci „právní kontinuity“ určitým způsobem modifikovat, pozměnit nebo jinak upravit, aby se v něčem lišila od názorů druhých. Není samozřejmě možné, (bylo by to hluboce chybné), všechny rozdíly vykládat pouze pro buržoasní vědce typickou snahou o originalitu, o „původnost“ myšlení. Tyto rozdíly v hlavním vyplývaly z politického zaměření jednotlivých autorů využívajících názorů o této otázce k hájení politické strany, směru, k nimž patřili nebo k hájení vlastních politických posic. Problém „právní kontinuity“ se stal důležitou politickou otázkou, proto plnil sloupce nejen právnických časopisů, ale i denního tisku.

Mnozí buržoasní juristé nebyli ochotni zcela převzít pojetí „kontinuity“, jehož se držela londýnská vláda, s jeho právním odůvodněním. Většina z nich, přímo zastávajíc nebo jsouc ovlivněna normativní teorií, namítala, že je v něm směřováno hledisko politické s právním. Otázka „kontinuity“ je však prý problémem ryze juristickým, který může být řešen pouze s vyloučením všech „metajuristických“ hledisek. I když se v jednotlivostech lišili, dospívali k závěru, že formálně právně tu není „kontinuita“ mezi právním řádem předmnichovské republiky a „zahraničního státního zřízení“. Podle ústavy ČSR z r. 1920 zákonodárnou činnost vykonávalo NS (hlava 2 úst. listiny), kdežto v emigraci podle úst. dekretu pres. rep. č. 2/1940 Úř. věstníku čsl. vykonával zákonodárnou činnost prezident republiky s vládou. Pro normativce z toho vyplýval jednoznačný závěr, že zákonodárné akty londýnské vlády nemohly odvozovat svou platnost z ústavy, z právního řádu první republiky, jehož „ohniskovou normou“ byl z. č. 11/1918 Sb. z. a n., ale z citovaného ústavního dekretu pres. rep., který se stal novým „ohniskem“ práva ČSR. Neuznávali ideu neporušené „právní kontinuity“, ale zastávali názor o formální „diskontinuitě“ právního řádu.

Tyto difference nás však nesmí mýlit. Je nutno si uvědomit vlastní politické, třídní zaměření nejrozličnějších koncepcí „kontinuity“ a v tomto smyslu mezi nimi nebylo podstatného rozdílu, všechny se svým obsahem

shodovaly. Všichni právní theoretikové stojící na posicích buržoasie,¹⁾ počínaje obdivovatelem fašismu Weyrem a konče „socialistou“ Peškou, byli s Benešem zajedno v tom, že právo předmnichovské i nové osvobozené republiky je obsahově shodné, že existuje „materiální kontinuita“.

Podle Pešky ústav. dekretem pres. rep. o obnově právního pořádku č. 11/1944 Úř. věst. čsl. a nařízením SNR z 1. 9. 1944 č. 1 Sb. nár. o výkonu zákonodárné, vládní a výkonné moci na Slovensku „byl převzat dřívější právní řád jako celek do našeho nového práva. Takže obsahově bylo zde postaráno o kontinuitu práva dřívějšího a nynějšího.“²⁾ Ústava zatímního státního zřízení nebyla „formálně totožná s ústavou předmnichovské republiky, ježto nevznikla podle jejích pravidel změny ústavy. Přesto zůstal v zásadě čs. právní řád obsahově shodný s předmnichovským právním řádem.“³⁾ „Zachování formální právní kontinuity nebylo sice možné, ale byla zachována nejen politická kontinuita československého státu, nýbrž recepce předmnichovského právního řádu uskutečněnou úst. dekretem č. 2/-1940 Úř. věst. čsl. také největší možná míra kontinuity materiální.“⁴⁾ (Podtrženo — Z. J.)

Ani „ryzí“ nauka právní, čistě juristické zkoumání nebylo tedy tak „apolitické“, jak tvrdili jeho vyznavači. Naopak, pod rouškou právnických konstrukcí o „formální a materiální kontinuitě“, o „materiální a formální právní revoluci“, pod rouškou formálně logického rozboru právních norem a jejich platnosti se skrýval týž reakční politický obsah. Proto skreslovali a zkrucovali pojem revoluce.

Podle Neubauera „ponětí „revoluce“ má v nové době, a to zvláště na evropském kontinentě, typické ideologické zabarvení a určité politické znaky, které v pojmu samém nejsou, onu gloriolu pokrokovosti,

¹⁾ Není rozhodující, zda všichni autoři zaujímali tyto posice vědomě, zda si byli vědomi důsledků „právní kontinuity“. Podstatné bylo *objektivní působení* této koncepce, které bylo bezvýhradně reakční, které sloužilo buržoasii.

²⁾ „K otázce kontinuity našeho právního řádu v letech 1938 — 45“, Sborník věd právních a státních 1946, str. 80.

³⁾ Budník: „Prozatímní státní zřízení Československé republiky“, Čs. kompas, Praha 1947, str. 88.

⁴⁾ Körbel: Doslov ke kontinuitě práva, Právník 1947, str. 294.

lidovosti, demokratičnosti a sociálnosti a v dôsledku toho je v ňom obsaženo i ono predem kladné hodnotenie každej revolúcie a revolučnosti.¹⁾ „Čistý pojem“ revolúcie však v sobe prý nič takového neobsahuje, konečne Hitler a Mussolini predce také provedli „revolúci“.

Tak buržoasní ideologie (Neubauer nebyl se svým názorem osamocen), „čistí“ pojem revolúcie, si čistila pole k útokům proti revolučnímu boji dělnické třídy vedené KSČ za vybudování socialismu, pro pokusy buržoasie o obnovu panství kapitálu.

Z theorie „právní kontinuity“ přímo vyplývala metoda, forma provedení přeměn, k nimž mělo po osvobození dojít, pokud by se buržoasii nepodařilo jim vůbec zabránit. K zásahům do staré společnosti, její ekonomiky, politiky i kultury mělo se použít pouze právních prostředků, měly se realizovat jen právním způsobem, t. j. při přísném zachovávaní právních norem, na jejich základě. Pokud by snad staré právní normy nevyhovovaly a změnu společenských vztahů by bylo přece jen nutno uskutečnit, měly být vydány příslušným, právně stanoveným postupem k tomu zmocněným orgánem nové právní normy. Teprve na jejich základě se mohlo přistoupit k přeměně společenských vztahů — a to opět především shora, činností státních orgánů.

Proto jako motto veškeré reakce od slovenských demokratů přes národně socialistickou a lidovou stranu až po pravicové sociální demokraty po květnu 1945 v době prudkého revolučního kvasu znělo: Změny staré společnosti? Ano! My všichni jsme pro ně. Souhlasíme s odsouzením staré společnosti a „jsme také zajedno, že se do ní zpět vrátit nemůžeme“²⁾ (tehdy nebylo možno se postavit přímo proti socialistickým požadavkům, které ovládly vědomí mas, neboť tím byly v nebezpečí úplné ztráty všechny politické posice, všechn politický vliv). Podmínka následovala až po předběžném deklaratorním souhlasu. Tyto změny však musí být uskutečňovány „postupně, vývojově, empiricky... bez katastrofa bez násilností, dohodou a spoluprací“³⁾ (Podtrženo Z. J.) Tedy, jak bylo zvykem říkat mezi buržoasními ideology, nikoli „revolúci, ale evolúci“.

¹⁾ Neubauer: Kontinuita a revolúcie, Právní praxe, 1946, str. 162. Srv. dále „Státověda a theorie politiky“, Praha 1948, str. 35 a n.

²⁾ Beneš: Světová krise, kontinuita práva..., str. 50.

³⁾ Beneš: Paměti, str. 429.

V době, kdy již nebylo pochyb o nevyhnutelnosti určitých změn, zejména v hospodářské oblasti, se těžiště pozornosti buržoasní ideologie a jejího působení přeneslo výhradně na otázku cest, prostředků, jimiž by tyto změny byly uvedeny v život. Proto stále častěji a stále hlučněji v projevech buržoasních politiků, na stránkách buržoasních novin i v jiných formách buržoasní propagandy se ozývalo volání po skončení „revoluční libovůle“, po „obnově právního řádu“, po „právní jistotě“.¹⁾ Aby nevzniklo podezření, že jde o „právní jistotu“ kapitalistického vykořisťování, bylo toto volání doplňováno halasným pokřikem o nutnosti obrany demokracie, o nutnosti zajištění občanských práv a svobod, která jsou prý ohrožena. (A přímo nebo nepřímými narážkami se naznačovalo, že původcem nebezpečí hrozícího demokracii a občanským právům jsou komunisté.) To všechno spolu s dalšími prostředky ideologického působení na pracující mělo vytvořit příznivou atmosféru k paralysování vlivu KSČ na široké vrstvy obyvatelstva, k její izolaci od pracujících, což bylo předpokladem úspěšného brzdění revoluce, socialistických přeměn až do jejich úplného zastavení.

Kdyby se buržoasii obratný manévr na provedení nutných změn výhradně právními prostředky podařil, znamenalo by to sevržení revoluční smělosti a odhodlání dělnické třídy těsným krunýřem paragrafů buržoasních zákonů. Důsledkem toho by bylo násilné sražení revoluční iniciativy mas zdola až na nulu. Pracující by nejen nemohli sami provádět revoluční zásahy do ekonomiky i do politického života, ale byli by zbaveni i možnosti působit na jejich uskutečnění. Byli by odkázáni pouze na to, co prosadí zvolení zástupci, poslanci v parlamentě. Nesměli by je však nijak ovlivňovat, žádat o splnění určitých požadavků. To by bylo nepřijatelné ohrožování svobodného rozhodování parlamentu, nepřijatelné vměšování do jeho pravomoci, jeho autorita by prý tím byla snižována. Pracujícím by nezbylo než čekat pasivně na to, co učiní státní aparát.

Rozvoj politické aktivity mas, kdy pracující sami zasahují do činnosti státu, kdy uvědoměle prosazují vlastní třídní požadavky, je smrtelně nebezpečný pro reakční buržoasii. Proto tyto teorie a snaha o jejich uvede-

¹⁾ Ani pravicoví sociální demokraté nezůstali stranou a nemohouce hrát prim, sekundovali aspoň národně socialistickému štvání proti revoluci. „Pro právníka i prostého občana je jasné, že 28. 10. 1945 skončila revoluční doba a nastala doba přísného respektování právního řádu“. J. Hrabánek v „Cíli“ 1946, str. 604.

ní do praxe po květnu 1945. Jedním z pokusů dusit revolučnost mas bylo „hájení“ parlamentu před zasahováním do jeho svrchovanosti. Za nedemokratický nátlak a ovlivňování NS vyhlášovala buržoasní propaganda požadavky pracujících a jejich delegací, důrazně se domáhajících, aby poslanci nebrzdili přijetí zákonů, zakotvující revoluční vymoženosti. Tak tomu bylo v boji o prosazení celé řady zákonů, na př. zemědělských zákonů v r. 1947, Byla to podivná, zvrácená logika bránit parlament, nejvyšší sbor volených představitelů lidu proti lidu, který mají poslanci zastupovat, a jeho požadavkům. Avšak to nikterak nepřekvapuje, uvážíme-li, že licoměrná buržoasní ideologie byla plna nejružnějších takových alogičností a protikladů. Měla-li plnit svou třídní funkci, musela lhát, štvát a pomlouvat, musela vydávat černé za bílé a pod., jen aby znemožnila poznání pravdy. I tu úzkostlivé obavy o osud demokracie, o svobodu parlamentního jednání skrývaly jen zoufalý strach, že buržoasní poslanci nebudou moci dostatečně dlouho zdržovat a úplně zabránit vydání zákonů, podlamujících politické a hospodářské posice kapitálu. Pracující se však v průběhu třídního boje po květnu 1945 naučili dešifrovat halasně vykřikovaná hesla buržoasní demagogie a přikláněli se ve stále větší míře k politice KSČ, která rozvíjením revoluce shora i zdola vedla masu k vítězství nad buržoasií.

Buržoasii, jejíž representanti s Benešem v čele již v době války místo rozhodného boje proti nacistickým okupantům upínali svůj hlavní zájem k právním formulákům, k uznání „právní kontinuity“, nešlo ovšem o theoretické právní problémy. Pod hesly „obnovení právního řádu“ a „právní jistoty“, pod heslem „právní kontinuity se vytvořila přímo bašta nejčernější reakce“ (Zd. Nejedlý), která chtěla obnovit předmnichovskou republiku s jejím lidu nepřátelským režimem, v níž moc patřila úzké hrstce velkokapitalistů a velkostatkářů, odírajících surově pracující obyvatelstvo. Buržoasie, svádíc urputný zápas o moc, se pokoušela těmito hesly ovlivnit zvláště maloburžoasní vrstvy, odpoutat je od revoluce, od dělnické třídy a převést na stranu reakce. V tom byl reakční politický obsah všech teorií „právní kontinuity“ i různých volání po „obnově právního řádu“ v době prudkého běhu revoluce od května 1945 do února 1948.

II.

Jak to skutečně bylo s „právní kontinuitou“ a s průběhem revoluce? Probíhala revoluce podle zákonných předpisů, „právní cestou“ nebo

se i tu potvrdila známá Marxova slova, že revoluce se vůbec nikdy neuskutečňuje na základě zákonů.

Vedení KSČ v době odboje nepřikládalo různým právním problémům příliš velký význam. Vždy zdůrazňovalo, že těžiště boje proti hitlerovskému Německu je doma, že hlavní fronta odporu je na českém a slovenském území — na rozdíl od četných buržoasních politiků v emigraci. Vycházelo z toho, že rozhodující je boj českého a slovenského národa, vedených dělnickou třídou, který také rozhodne — nikoliv úvahy a spekulace jednotlivých politických skupin nebo osobností — jak se bude utvářet život v československém státě po jeho osvobození Sovětskou armádou. Veškerá činnost KSČ směřovala k maximálnímu rozvíjení národně osvobozenického boje proti nacistickým okupantům.

Vedení KSČ si bylo vědomo toho, že k splnění hlavního úkolu národně osvobozenického boje — porážce hitlerovského Německa a vydobytí národní svobody a státní samostatnosti, je nutno zabránit jakémukoliv tříštění sil a soustředit všechny síly, schopné účastnit se tohoto boje a semknout je v pevnou národní frontu, vedenou dělnickou třídou, nerozptylovalo je zbytečnými diskusemi o různých sporných otázkách, o tom, jak bude vypadat osvobozená republika. Uznávalo Beneše jako presidenta a londýnskou vládu za oprávněné zástupce čs. státu bez ohledu na reakční buržoasní složení vlády.¹⁾

Strana na základě rozboru mezinárodní i vnitřní situace, vycházejíc z leninské theorie revoluce, vypracovala linii své politiky v národní a demokratické revoluci i ve směru dalšího vývoje k provedení úkolů revoluce socialistické. Proto, když přišel čas a bylo potřeba připravit stranu i pracující masy na úkoly souvisící s dokončením národního osvobození i se začátky nového života, její vedení vytyčilo plán hlavních úkolů, který se stal základem činnosti celé Národní fronty. Tento plán se stal také programem nové vlády ČSR, ustavené 4. 4. 1945 v Košicích, již se po prvé v dějinách ČSR účastnili i zástupci KSČ. Nebyla to již vláda buržoasní, ale byla to vláda Národní fronty, vyjadřující úkoly, které si předsevzala, i svým složením fakt k vítězství spějícího národně osvobozenického boje pracujícího lidu i části buržoasie v čele s dělnickou třídou. Výrazem vedoucího postavení proletariátu byla významná úloha a vliv, který měla jeho strana, KSČ ve vládě i v celém politickém životě. Vznik

¹⁾ Kl. Gottwald: Spisy, sv. XI., Praha 1955, str. 268 — 9.

lidově demokratické ČSR, umožněný osvobozením Československa Sovětským svazem, jako výsledek boje mas, vrcholícího květnovou revolucí 1945, byl počátkem nové epochy v dějinách československého lidu a československého státu, byl přerušením „politické i právní kontinuity“ první republiky.¹⁾ Republika, která se vytváří v květnu 1945, nebyla prostým obnoveným vydáním předmnichovské republiky, této zastřené diktatury buržoasie, o jejíž restauraci usilovala londýnská vláda. Lidově demokratický stát, jehož základy byly ukovány v ohni boje proti okupantům, který se zrodil z revolučního boje mas, nebyl pouhým pokračováním toho, co tu již dříve existovalo. Státní moc v něm skutečně patřila lidu semknutému v Národní frontě — svazku dělníků, rolníků, živnostníků, pracujících inteligence a části buržoasie, při čemž „směr vlády, linii politiky neurčoval jako dříve velkokapitál, nýbrž dělnictvo a pracující lid v čele s KSČ.“²⁾

Ani v ČSR národní a demokratická revoluce neproběhla na základě zákonů. Vždyť zákony samy jsou výsledkem, resp. formou projevu vůle vládnoucí třídy, jejíž obsah je dán materiálními ekonomickými podmínkami její existence. Revoluce se může uskutečňovat i prostřednictvím zákonů, které vydává revoluční třída povýšivši svou třídní vůli na vůli státní, nikoliv však na jejich základě. Základem revoluce není zákon, ale faktická revoluční moc, která ovšem používá k boji proti svým nepřátelům ostré zbraně revolučního práva — revolučních zákonů.

Příkladem svérázného uplatnění poučky, k níž Marx dospěl zobecněním

¹⁾ Klademe přetřetí „politické a právní kontinuity“ první republiky až do této doby proto, že ČSR politicky a právně nezanikla ani Mnichovem ani 15. 3. 1939. Dále proto, že prezident republiky a londýnská vláda byli v podstatě představiteli politiky první republiky, kterou se snažili provádět i během války. Je pravda, že nejde o „právní kontinuitu“ v normativistickém pojetí, neboť čs. ústava byla v září 1938 a později nejsurovějším způsobem potrhána, a to i těmi politiky, kteří se jí v Londýně potom dovolávali. Je konečně nepochybné i to, že normotvorná činnost prezidenta a vlády v emigraci nebyla ve shodě s ústavou. Není však možno se omezit na formální zjištění, že platnost v emigraci vydaných norem je logicky neodvoditelná z ústavy a právního řádu první ČSR, ale je nutno přistoupit k rozboru obsahu právních aktů a povahy moci, která je vydává. Prezident i vláda zastávali názor, že tato činnost je prozatímní, jen pokud není možno pro faktické překážky uplatnit ustanovení ústavy, vycházeli zcela samozřejmě z platnosti předmnichovského právního řádu (srv. §§ 1 a 2 úst. dekretu pres. rep. č. 2/1940 Úř. věst. čsl), při čemž byli reprezentanty té třídy, která v první republice vládla.

²⁾ Kl. Gottwald: Deset let, 12. vydání, str. 284.

zkušeností dosavadních revolucí, je průběh revoluce v ČSR i v ostatních zemích lidové demokracie. Revoluční boj dělnické třídy a jí vedených mas za svržení nacistické okupace, za obnovení demokratických práv a svobod a jejich uskutečnění důsledným uplatněním ústavní zásady „lid je zdrojem veškeré moci ve státě“ se nedal spoutat zákonnými formami. Bylo to samozřejmé, neboť podle platných právních norem zavedených nacisty, by se lid nikdy něčeho takového nemohl odvážit; nebylo to však možné ani podle práva předmnichovské republiky. „Byl by na strašlivém omylu ten, kdo by se chtěl domnívat, že takový velký společenský převrat je možno provést podle zákona.“ „Šťestí pro národ, že revoluční odboj pro svoje činy nehledá odůvodnění ani v zákonných paragrafech, ani v zaprášených foliantech rozhodnutí Nejvyššího správního soudu. Pro národní odboj je rozhodující v době boje jediný zákon, co nejrychleji zvítězit a co nejspolehlivěji vítězství zabezpečit.“¹⁾

Po vítězství květnové revoluce, se vznikem lidové demokratického státu se formuje i nové lidové demokratické právo, které musí zachovávat všichni občané, jímž se musí řídit všechny státní orgány. Toto právo, vytvářené lidově demokratickým státem, vyjadřující svým obsahem výslednici vůle těch tříd a společenským skupin, které se v důsledku své účasti v národně osvobozené boji podílely na moci, bylo svou třídní podstatou hluboce odlišné od práva předmnichovské republiky.

Tato kvalitativní změna se týká nejen nových právních norem, vydaných revoluční vládou, ale i starých právních norem. Staré právní normy, které nebyly zrušeny a zůstaly v platnosti, se rovněž hluboce změnily. Nebyly již normami buržoasního práva, uplatňovaného a zajišťovaného byrokraticko-policejní mašinerií buržoasního státu, ale byly to právní normy lidové demokratického státu. Platily nyní z vůle nové státní moci, v níž vedoucí postavení zaujímala dělnická třída se svou politickou představitelkou, KSČ, která využívala i starých právních forem ve svém zájmu k upevnění výsledků revoluce i jejího dalšího rozvoje. A právě tato zásadní změna v třídní podstatě moci, jíž vůli právní předpisy vyjadřovaly, resp. z jíž vůle platily, je rozhodující i pro posouzení otázky právních norem převzatých po květnu 1945 z doby dřívější.

¹⁾ A. Zápotocký: Projev na celostátní konferenci předsedů a tajemníků NV, Rudé právo, 1. 2. 1953.

A. Zápotocký: Po staru se žít nedá, Praha 1948, str. 9.

Právo není možno chápat izolovaně od společenských poměrů, které upravuje, od státní moci, která je používá. Právo je formou, o jejíž náplni v závislosti na ekonomických podmínkách existence panující třídy rozhoduje sjednocená moc této třídy, stát, který jejím prostřednictvím upravuje nejdůležitější společenské vztahy v zájmu vládnoucí třídy, který právo uplatňuje. Samozřejmě nový obsah se nesnese s jakoukoliv formou; musí tu být aspoň určitá přiměřenost formy k obsahu, aby v ní mohl jistou dobu existovat, než si vytvoří vlastní adekvátní formu. (Lidově demokratický stát nemohl samozřejmě přijmout žádné normy, odporující zásadám demokracie; ty byly zrušeny již úst. dekr. pres. rep. č. 11/1944. Úř. věst. čsl. o obnovení právního pořádku). Proto také bylo možno dočasně převzít staré právní formy, pokud neodporovaly zásadám lidově demokratického režimu a využívat jich v zájmu tohoto režimu. Právo vcelku, nové i staré právní předpisy po květnu 1945, po vytvoření lidově demokratického státu vyjadřovalo vůli pracujícího lidu, sloužilo k uskutečňování státní politiky, jejíž směr udávala dělnická třída v čele s KSČ.

Situace po květnu 1945 byla po právní stránce značně komplikovaná. Květnová revoluce neznamenal ještě přechod veškeré politické moci do rukou dělnické třídy. Na státní moci se podílely i jiné třídy včetně části buržoasie. Národní a demokratická revoluce však tím, že byla vedena dělnickou třídou v čele s KSČ, která si vůdčí postavení získala odhodlaným bojem proti fašismu, otevřela cestu k řešení úkolů socialistické revoluce. Vytvořila se příznivá situace pro další rozvoj revoluce. Byla prováděna současně shora i zdola, shora vládou, v níž směr politiky udávala strana proletariátu, KSČ, a zdola — širokými masami pracujících, které působily svým tlakem i na buržoasní elementy ve vládě a v politických stranách a bránily jim v uskutečňování jejich reakčních záměrů.

Moudrá politika strany, která tvůrčím způsobem uplatňovala leninskou theorii revoluce v naší národní a demokratické revoluci, působila velké starosti také ideologům sociáldemokratismu. Ti ve snaze pošpinit politiku strany nebo nejsouce s to ji pochopit, vymýšleli si pro ni různá podivuhodná „vysvětlení“. Obvykle docházeli k závěru, že KSČ se zřekla marxismu, že změnila svou ideologii. Chtěla prý sice „zdůraznit kontinuitu svého nového světového názoru se svým někdejší marxismem“, ale tato kontinuita nebyla prý „dána shodou myšlenek“, ale pou-

ze „totožností osob“.¹⁾ Když učinili tento „objev“, ochotně radili KSČ, jak si má dále počínat. L. Görlich při této příležitosti *doporučoval* komunistům „otevřeně a nedvojsmyslně vyhlásit změnu ideologie, kterou vedení KSČ v praxi upřímně provedlo“.²⁾ Další z čelných ideologů pravicových sociálních demokratů, O. Berger, rozváděl v těchto kruzích tehdy běžnou myšlenku, že se KSČ vzdala revolučního boje za vybudování socialismu, diktatury proletariátu, že se ze strany revoluční změnila ve stranu „demokratickou“. V předmnichovské ČSR KSČ „zavrhovala demokratickou cestu k socialismu, zavrhovala parlament a účast ve vládě a naopak prohlašovala, že jediná cesta k socialismu je diktatura proletariátu“. Tehdejší politika strany, ostře se prý rocházející s marxismem, že se podle O. Bergera ukázala nesprávnou. „Dnes se KSČ ve své politické praxi obrátila o 180%, opustila, zejména v otázkách parlamentarismu, demokracie, účasti na vládě atd., svá někdejší stanoviska.“³⁾

Bergrovi a jemu podobným „theoretikům“ nečinilo žádných potíží přenést se přes tak „malicherné“ podrobnosti, jako je rozdíl mezi buržoasní a revoluční vládou a pod. Tam, kde nejde o pravdu, o skutečné pochopení, ale o pomluvu, lež, tam nejsou takové „detaily“ žádným problémem a zpracování historie je velmi jednoduché. Historická skutečnost se upraví podle chuti pisatele a hle, jeho myšlenky jsou rázem „historicky potvrzeny“.

Potouchlé falšování a překrucování ideologie a politiky KSČ mělo dokázat správnost oportunistické politiky předválečné sociální demokracie a „demokratického socialismu“ po druhé světové válce, t. j. že k socialismu je možno dojít bez třídního boje proti buržoasii, bez diktatury proletariátu, „demokratickou cestou“, postupnou evoluční přeměnou kapitalismu v socialismus. „Představy o neproniknutelnosti kapitalistické soustavy prvky vyššího řádu se ukázaly neopodstatněnými. Půjde o to (v naší lidové demokracii — Z. J.) *sladit potřeby a zájmy soukromohospodářského sektoru s potřebami a zájmy veřejnohospodářskými*.“⁴⁾ (podtrženo Z. J.) KSČ, vedoucí síla dělnické třídy, nemohla v roce 1945 přistoupit k vyřešení úkolu socialistické revoluce. Nebyly k tomu dány všechny

¹⁾ J. V., Cíl, 1947, str. 284.

²⁾ Cíl, 1945, str. 39.

³⁾ Cíl, 1947, str. 539.

⁴⁾ Cíl, 1946, str. 374.

objektivní i subjektivní podmínky. Strana sama nebyla schopna vyřešit takové úkoly a nebyly izolovány ještě reakční živly. Široké lidové masy se tehdy ještě nepřesvědčily o pravých cílech Beneše, Zenkla, Šrámka, Lettricha a jim podobných. Bylo třeba vlastních politických zkušeností, které lid získal v době boje o směr vývoje lidové demokracie od května 1945 až do února 1948, aby poznal, že jsou představiteli buržoasní reakce, pokoušející se o znovunastolení kapitalistického řádu.

Jejím úkolem bylo využít všech možností, které tyto příznivé podmínky skýtaly, vyčerpati je, jak uváděl s. Gottwald, až do dna. Nezůstat jen u řešení úkolů národně demokratických, ale okamžitě podle situace, sil atd. vést revoluci dále k provádění úkolů socialistického charakteru. Strana se orientovala nejprve na získávání rozhodujících posic v politickém i hospodářském životě do svých rukou, aby pak jejich prostřednictvím mohla působit ve směru rychlého přerůstání revoluce. „Už v zahraničí“ — prohlásil s. Kopecký — „uvažovali jsme o tom, *co je v revoluci hlavní* a druhořadé, co musíme především udělat *a co přenechat dalšímu vývoji*. Také při posuzování důležitosti jednotlivých ministerských resortů jsme mysleli na to, aby především byly zajištěny politické, hospodářské a sociální revoluční změny.“¹⁾

Strana, vedoucí oddíl dělnické třídy, nemohla získat tehdy všechny hospodářské a politické posice, obsadila tedy s hlediska moci a dalšího rozvoje revoluce nejdůležitější ministerstva a orgány státního aparátu. Věnovala zvlášť velkou pozornost NV, základu nového státního aparátu a starala se o vytvoření nového bezpečnostního aparátu, který by byl v těsném spojení s lidem. Širokou masově politickou prací pak rozvíjela a usměrňovala iniciativu proletariátu a pracujících mas. Spojením revoluce shora a zdola se podařilo velmi záhy po osvobození, v říjnu 1945, provést rozsáhlé znárodnění hlavních výrobních prostředků (dekrety presidenta republiky č. 100, 101, 102, 103 Sb. z. a n.), které významně podlomilo hospodářskou moc buržoasie. Znárodněné podniky se staly základem v budování socialistické ekonomiky. Po provedeném znárodnění bylo možno přikročit i k hospodářskému plánování, k dvouletému plánu obnovy národního hospodářství.

Úspěšný průběh přerůstání revoluce národní a demokratické v revoluci socialistickou byl zásluhou politického umění strany, která sku-

¹⁾ I. konference právníků — komunistů, str. 15, Praha 1946.

tečně mistrovsky využívala daných možností a získávala na svou stranu většinu dělnické třídy a pracujícího lidu.

S úspěchy dosaženými na úseku hospodářského budování souvisely úzce i úspěchy politické. V r. 1946 ve volbách do NS se KSČ stala nejsilnější stranou v republice a získala na 40 % všech hlasů. Zároveň však reakční síly stále stupňovaly destruktivní rozkladnou činnost v zoufalém úsilí zabránit vítězství dělnické třídy a znemožnit vybudování socialismu u nás. KSČ jako odpověď na škůdcovství a rozvratnictví buržoasie vytýčila heslo získání většiny národa jako předpoklad dalšího rychlého postupu na cestě k socialismu. Získání většiny národa, což se mohlo podařit jen v ostrém třídním boji s reakcí, mělo umožnit vést ještě rozhodněji a důrazněji boj proti nepřátelům lidové demokracie.

Reakce vystoupila tehdy s halasným pokřikem, že komunisté chtějí zničit demokracii. Pomluvy, špinavé urážky o totalitě, diktátorství atd. byly na denním pořádku. Byly jen svědectvím strachu ze stále sílícího vlivu KSČ, výrazem zběsilé nenávisti k revoluční straně proletariátu, v níž buržoasie právem viděla pro sebe největší nebezpečí.

Rozkladná činnost reakce zesílila zvláště v době hospodářských obtíží způsobených suchem v r. 1947 a zvětšovaných ještě její škůdcovskou činností. Spekulovala, že se jí podaří svést těžkosti na komunisty, kteří by tak ztratili důvěru lidu. Ani tyto výpočty reakci nevyšly. KSČ přešla do ofensivy, navrhla opatření k odstranění následků hospodářských škod, která citelně zasahovala kořeny moci buržoasie, její hospodářské posice (milionářská dávka, reorganisace velkoobchodu, požadavek dalšího znárodnění). Reakce sáhla k poslednímu prostředku, ke kontrarevolučnímu puči, spoléhajíc zvláště na presidenta Beneše. Leč ani tento manévr se jí nepodařil. President byl pod tlakem pracujícího lidu nucen demisi reakčních ministrů národně socialistické, lidové a demokratické strany přijmout a jmenovat nové členy vlády ze skutečných demokratů a představitelů pracujících. Buržoasie byla zbavena úplně politické moci a její hospodářská moc se dále podstatně ztenčila. Veškerou politickou moc držela ve svých rukou pevně dělnická třída vedená KSČ. Cesta k socialismu byla vnitropoliticky zajištěna.

„Všechna revoluční opatření, provedená v hospodářském, politickém a kulturním životě naší země po jejím osvobození, byla takového rázu, aby naše lidová demokracie postupně plnila všechny základní úkoly socialistické revoluce. Přitom je třeba vidět, že spolu s opatřeními národně de-

mokratického charakteru byly socialistické přeměny uskutečňovány od samého vzniku naší lidové demokracie. Národně demokratické a socialistické přeměny nelze mechanicky od sebe odtrhovat, ale nutno vidět jejich vzájemnou souvislost a vnitřní vývoj, přerůstání prvních v druhé.¹⁾ Složitý proces přerůstání národně demokratické revoluce v socialistickou a formování lidově demokratického státu ve stát socialistický, v diktaturu proletariátu se uskutečnil pokojnou cestou, relativně klidně a mírně. Tím, že v revoluční moci měla dělnická třída rozhodující posice, že revoluce byla rozvíjena shora a zdola zároveň, byla určena specifika vzniku nového práva v lidově demokratických státech jako práva socialistického. Proto, že přerůstání se uskutečnilo cestou pokojného vývoje, že nebylo nutno sahát k ozbrojenému povstání proti existující moci, trval proces vytvoření nového práva a nového státního aparátu mnohem déle než ve Velké říjnové socialistické revoluci, která toto rozbití provedla „jedním rázem“. Zvláštnost vzniku lidově demokratického práva v ČSR spočívala v tom, že toto právo po formální stránce sestávalo z valné části ze starých recipovaných právních norem. Právní normy přímo vytvořené orgány lidově demokratického státu tvořily po květnu 1945 mizivou menšinu. Postupně se poměr starých a nových právních norem měnil. Podíl právních předpisů, vydaných po vzniku lidově demokratického státu, vzrůstal, přesto však převahu měly staré předpisy. Lidově demokratický stát, v němž rozhodující moc patřila dělnické třídě v čele s KSČ, využíval i starých právních forem, které změnou třídní podstaty státu dostaly nový obsah, novou společenskou funkci, k prosazování zájmů pracujícího lidu při uskutečňování politiky vedoucí k socialismu. Je ovšem pochopitelné, že starých právních předpisů nebylo a ani nemohlo být používáno zcela jednoznačně v tomto smyslu. Jejich uplatňování po květnu 1945 byl složitý, vnitřně rozporný proces, v němž se zrcadlil úporný boj dělnické třídy a pracujících mas vedených KSČ proti buržoasní reakci. Okolnost, že po osvobození nebyla státní moc výhradně v rukou jedné třídy, ale že se na moci podílela i buržoasie, průběh přerůstání národní a demokratické revoluce v socialistickou, stále se zostřující třídní boj, to vše se nutně muselo odrazit v normotvorné činnosti státu i v aplikaci právních norem státními orgány. Rozhodující však byla skutečnost, že hlavní složky státního aparátu ovládala KSČ, což bylo zárukou, že právo včetně

¹⁾ A. Novotný, Zpráva ÚV KSČ X. sjezdu strany, Rudé právo 12. 6. 1954.

starých předpisů bude vcelku správně používáno k důslednému uskutečňování Košického i Budovatelského vládního programu, k upevnění lidové demokracie.

Ještě v době druhé světové války byly v zahraničí vydány některé důležité právní akty jako výraz mohutného národně osvobozenického boje, s nímž musela počítat i londýnská vláda i prezident Beneš. Byla to smlouva z 12. 12. 1943 se SSSR o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci, kladoucí „pevné nerozborné základy našeho budoucího národního a státního života“. (Kl. Gottwald), byl to ústavní dekret o NV a PNS ze 4. 12. 1944 a další právní akty.

Košický program první vlády Národní fronty obsahoval rovněž celou řadu úkolů, pro které nebyl právní podklad v existujících právních normách; byl tedy významnou směrnicí pro normotvornou činnost v osvobozené republice a zároveň i interpretačním prostředkem k správnému výkladu starých právních norem.¹⁾

Úst. dekret pres. rep. č. 11/1944 Úř. věst. čsl. o obnovení právního pořádku obnovil platnost všech právních předpisů z doby první republiky do 29. IX. 1938 včetně, které podle jeho čl. 1 odst. 1 tvoří československý právní řád. V čl. 2 stanovil, že předpisy, které byly vydány po tomto datu, nejsou součástí čs. právního řádu; z nich bylo možno pro přechodnou dobu používat těch, které se svým obsahem nepřičí znění nebo demokratickým zásadám čs. ústavy. Výslovně z používání vyloučil předpisy z doby nesvobody (t. j. od 30. IX. 1938) z oboru soudního práva trestního, soudního řízení trestního, práva osobního a rodinného. Podle jeho čl. 3 soud nebo správní úřad při řešení určité právní věci, jestliže měl použít takových předpisů, musel nejprve rozhodnout jako prejudiciální otázku zda předpis z doby nesvobody vyhovuje ustanovením čl. 2.

¹⁾ Příznačné pro reakční zaměření buržoasní jurisprudence po květnu 1945 bylo dokazování, že Košický vládní program, který stanovil hlavní úkoly k vytvoření a upevnění lidové demokratického státu, hlavní zásady lidové demokratické státní politiky a byl státoprávním aktem prvořadého významu, byl pouhou politickou proklamací, pro právníky zcela nezávaznou. A někteří z buržoasních theoretiků docházeli až k tak absurdním závěrům, že prý uvedený program zavazuje jen ty, kdož jej podepsali. Tyto názory není možno vysvětlovat jen (a v první řadě) ztuhnutím mozků „učených“ buržoasních právníků, posuzujících všechn společenský život křivými skly svých pracně vyspekulovaných juristických konstrukcí, ale především třídním záměrem, snahou uplatňovat staré právní předpisy bez ohledu na zásady Košického vládního programu a proti němu.

V lidově demokratické republice byl tedy po formální stránce v celku recipován starý právní řád předmnichovský a používáno i značné množství předpisů z „doby nesvobody“. Vedle toho se ihned po osvobození republiky rozvinula rozsáhlá normativní činnost nejprve zvláště ve formě dekretů presidenta republiky, nařízení vlády a na Slovensku SNR, později i zákonodárná činnost NS. Tak se postupně vytvářely nové zákony, nové právní normy jako hlavní složka lidově demokratického práva. Politickou směrnicí, která dávala kurs této činnosti, byl Košický vládní program a po volbách vr. 1946 Budovatelský program Gottwaldovy vlády.

V právní sféře byla značná formální nejednotnost. Bylo to vlastně několik skupin právních norem: nové právní normy vzniklé v důsledku revolučního boje, normy přejaté cit. dekretem č. 11/1944, které a) alespoň dočasně vyhovovaly úpravě nově se tvořících společenských vztahů a mohly být používány, b) nemohly být používány, právně tedy platily, ale nikdo se jimi neřídil (to se vztahovalo i na některá ustanovení ústavy, na př. o ochraně menšin, o senátu, o ústavním soudu a pod.). Nebylo vždy ani jasné, které normy vlastně platí a které byly zrušeny. Formální nejednotnosti práva se nebylo možno vyhnout. Bouřlivý proces revoluce v němž se velmi rychle měnil vzájemný poměr třídních sil, politické i hospodářské vztahy, měl nutně za následek rozpor s právními normami, zastarávání právních norem, které přestaly odpovídat novému obsahu. V revoluci dochází k rychlému zastarávání i těch norem, které si revoluce sama tvoří, tím větší je rozpor mezi starými právními formami, v nichž kvasí nový, revoluční obsah. Některé z nich po určitý čas mohou vyhovovat úpravě nových vztahů, ale postupně se musí vytvořit i nová forma, nové právní normy.

Rozpor mezi právní formou a ekonomickým obsahem se vytváří a neustále obnovuje i v době evolučního vývoje, kdy nejde o kvalitativní, ale o pouhé kvantitativní změny, jak poukázal Engels v rozboru vztahu práva a ekonomiky v buržoasním státě. „Chod „právního vývoje“ tkví z velké části jen v tom, že se nejprve usiluje o to, aby byly odstraněny rozpory, vyplývající z bezprostředního převedení ekonomických vztahů do právních zásad, a aby byl vytvořen harmonický právní systém, a že potom vliv a tlak dalšího ekonomického vývoje tento systém znovu a znovu prolamuje a zaplétá do nových rozporů.“¹⁾ Je samozřejmé, že

¹⁾ Marx-Engels: O historickém materialismu, Praha 1949, str. 61.

v období revolučního vývoje, kdy v relativně krátké době jsou odstraňovány společenské vztahy a vytvářeny nové, se tyto rozpory zmnohonásobují. V takové době je velmi těžké a vlastně nemožné, aby právo bylo formálně jednotné.

Strana, jak už bylo uvedeno, v orientaci na přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou se nejprve zaměřila na získání hlavních politických a hospodářských posic, na provedení nejdůležitějších hospodářských a politických změn. Právní, organizační formy zůstaly většinou staré, neboť nebylo možno ihned se zřetelem k vzájemnému poměru třídních sil dosáhnout změny obojího. S. Gottwald ukázal na tento charakteristický rys revoluce v ČSR: „Vycházeli jsme v celku ze starých forem a omezili jsme se hlavně na to, vlít do těchto starých forem nový obsah.“ Avšak staré formy tísnily nový obsah a hrozily jej zkazit (zbyrokratisování NV). Proto bylo nutno „při současném budování, zlepšování obsahu přetvářet staré formy jak v sektoru veřejnoprávním, tak i hospodářském. Dnes už“ — pokračoval s. Gottwald — „tyto staré formy převzaté ze starého Rakouska-Uherska, předmnichovské republiky a okupace se stávají svěřací kazajkou pro náš nový demokratický život politický i hospodářský.“¹⁾

Reakce, která v průběhu urputného třídního boje byla zbavována hospodářské i politické moci, se křečovitě sdržela starých právních forem a snažila se jejich pomocí brzdit a zastavit vývoj. Zvláště justice, řízená ministerstvem spravedlnosti, vedeným reakcionáři Stránským a Drtinou, formalistickým a dogmatickým uplatňováním právních předpisů bez ohledu na revoluční změny rozhodovala často přímo proti vůli lidu, proti smyslu revolučního vývoje. Justice, která byla z valné části ovládána buržoasními právníky, mnohdy pokřivila nebo úplně zmařila dílo národní očisty, spravedlivé potrestání zrádců a kolaborantů a snažila se rovněž pod různými právníckými finesami stěžovat znárodnění a vracet znárodněné podniky kapitalistům.²⁾

¹⁾ Kl. Gottwald: Za socialistický stát, za socialistické právo, Praha 1950, str. 55—56.

²⁾ I nejruznější právnícké kapacity vytáhly do pole, aby posílily prořídle voje buržoasní reakce. Znamý právník, J. Hoetzel, který v roce 1933 obhajoval fašistický zákon č. 201 o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran, útočil v r. 1947 proti ministru vnitra a obviňoval jej z fašismu. Ministr Nosek kritisoval tehdy výrok nejvyššího správního soudu, jímž bylo zrušeno rozhodnutí ministerstva vnitra, zakazující obnovení činnosti „selských jízď“ proto, že nepřihlížel vůbec k povaze tohoto spolku a že

Zároveň ve zběsilé nenávisti vůči dělnické třídě, vůči socialistickému vývoji lidové demokracie se příslušníci reakční buržoasie bez ohledu na to, zda stáli na politicky exponovaných místech a na oko se tvářili jako stoupenci socialismu nebo zda pro hříchy z okupace, pro kolaboraci se nemohli účastnit politického života, se spolčovali se zahraničními imperialisty, konspirovali proti lidově demokratickému režimu a usilovali o jeho svržení (odhalení protistátní činnosti čelných činitelů demokratické strany Kempného a Bugára i Ursínyho tajemníka Obucha v r. 1947, spojení se jejího vedení s luďáckým podzemím v protistátní činnosti proti republice, mostecká aféra, kdy na ochranu špiónů vystupovala národně socialistická strana a pod.).

Proletariát, vedený KSČ se ihned po osvobození ČSR ve svém neochvějném úsilí o úspěšné splnění Košického a Budovatelského vládního programu snažil uvést nové poměry v republice na půdu práva, právně je zakotvit a upevnit. KSČ od vzniku lidové demokracie bojovala za vytvoření a upevnění nové zákonnosti, nové státní disciplíny. To však neznamenalo snahu uplatňovat formalisticky platné právní normy, ale používat právních předpisů ve shodě s reálnými společenskými poměry, ve shodě s vývojem lidové demokracie a jejími vůdčími zásadami. Strana šla pevně ústavní zákonnou cestou, používajíc práva k upevňování dosavadních úspěchů i k dalšímu rozvoji lidové demokracie. Proto již v Košickém vládním programu byl vysloven požadavek nové ústavy, který v programu Gottwaldovy vlády, vytvořené na základě výsledků voleb v r. 1946, stál vedle 2LP jako hlavní úkol.

KSČ se snažila dosáhnout ústavního zakotvení všech revolučních

se neřídil zásadami Košického vládního programu. Podle Hoetzla nejvyšší správní soud, který rozhodl jen po prozkoumání „stanov selských jízď“ o slučitelnosti jejich činnosti s lidově demokratickým zřízením a vůbec nepřihlížel k dřívější jejich činnosti a ke skutečným záměrům jimi sledovaným, rozhodl zcela správně. Rovněž to, že nebral žádný zřetel na Košický vládní program, bylo prý naprosto správné. „Košický vládní program není žádným zákonem, takže nejvyšší správní soud neváže, ledaže by byl vtělen do určitého zákona, a to jen v té míře, jak byl do tohoto zákona vtělen.“ Lidová demokracie, 22. 7. 1947. Tu se vylouplo třídní jádro jeho i všech ostatních „ryze juristických“ úvah. Dogmatický, přísně na literě lpějící výklad starých právních norem byl používán k posilování reakčních sil, proti upevňování lidové demokracie. Buržoasní právníci, soudcové neměli nijak přihlížet k zásadám obsaženým v Košickém a Budovatelském vládním programu jako výrazu základního směru vývoje lid. dem. ČSR, to přece nebyly žádné právní normy, byly tedy právně irrelevantní.

vymožeností, snažila se vytvořit právní základ lidově demokratického práva, zákonodárství jako první hlavní krok k odstranění starých právních předpisů a k uvedení právních forem v soulad se změněnými společenskými poměry.

Její úsilí narazilo na tvrdošíjný odpor reakce, která se mocí mermom bránila proti takové ústavě a chtěla v podstatě jen novelisovat starou ústavu z r. 1920. Boj o ústavu nebyl jen bojem o určité právní zásady, ale jednou z forem boje o celou linii politiky ČSR, o cestu k socialismu.

Vydávání zákonů, které by napomáhaly vývoji lidové demokracie vpřed k socialismu, naráželo na prudký odpor reakce. Již ve vládě její představitelé ztěžovali vypracování nových zákonných předloh. Když konečně přišly do parlamentu, zdoluhavé obtížné projednávání se začínalo znovu a z parlamentu často místo původně navržených zákonů vycházela jejich torsa. Zákonodárná činnost byla sférou prudkého třídního boje proletariátu vedeného KSČ a buržoasní reakce. Dělnické třídy v čele s KSČ se však podařilo prosadit vydání zákonů a právních předpisů, které chránily a pomáhaly rozvíjet tvořící se nové společenské vztahy. Vyřešení jednotlivých úkolů revoluce v politické oblasti, (rozbíjení staré státní mašinerie a vytváření nového státního aparátu, budování masových organizací dělnické třídy a ostatních pracujících, řešení národnostní otázky) i na úseku hospodářství (znárodnění, dvouletý plán, pozemková reforma a další důležitá opatření v zemědělství atd.) se nutně projevovalo v právní sféře vydáváním zákonů, jimiž byly legislativně provedeny, resp. utvrzeny. V celé řadě zákonů a ostatních právních předpisů byly zakotvovány dosažené výsledky revolučního boje dělnické třídy a pracujících mas, vedených KSČ proti reakční buržoasii.

Veliká síla dělnické třídy a její strany se výrazně projevovala v tom, že ona byla hlavním činitelem ve vytváření nového lidově demokratického práva, že ona stála na stráží práva, zákona a bojovala za zachování nové zákonnosti a upevňování státní disciplíny. Nejpřesvědčivějším svědectvím toho byla skutečnost, že v době pokusu buržoasie o kontrarevoluční zvrat, v únoru 1948, dělnická třída v čele KSČ bránila právo, ústavu proti protistátním, protiprávním záměrům reakce. KSČ, postupující legální cestou, vycházející přesně z ustanovení ústavy, zmařila protistátní puč. Vláda byla doplněna cestou přísně ústavní, parlamentární a demokratickou. Soudruh Gottwald proto právem odmítl všechny hlasy, jež pokrytecky lkaly nad „porušením“ ústavy a demokracie v únoru 1948,

neboť tyto hlasy patřily týmž politickým činitelům, kteří „v době Mnichova co nejbezohledněji pošlapali československou ústavu. Okleštění, zmrazení a ochromení republiky provedli tehdy cizí i domácí páni bez jakýchkoliv ohledů na čs. ústavu. Těmto lidem a nebo jejich zástupcům, pokud dnes kvílí nad domnělým porušením ústavy bychom radili: v domě oběšencově nemluv o provaze.“¹⁾

Rozdrcení kontrarevolučního spiknutí znamenalo dovršení procesu formování diktatury proletariátu v ČSR. Dělnická třída převzala veškerou politickou moc ve státě do svých rukou. Tak byly odstraněny překážky, které dosud bránily uvedení práva v soulad se změněnými společenskými poměry a rozvinula se rozsáhlá zákonodárná činnost, aby lidově demokratické právo jako právo socialistického typu mohlo plnit významné úkoly, které mu při budování socialismu náleží. Krátce po únoru, 9. května 1948, v den výročí osvobození Prahy Sovětskou armádou byla schválena ÚNS nová lidově demokratická ústava, právní základ čsl. zákonodárství a celého čs. práva a přistoupilo se k odstranění starých právních norem. Na jejím základě byla provedena kodifikace trestního práva hmotného i procesního, práva občanského hmotného i procesního i práva rodinného.

Ve světle únorového vítězství se odrazila jasně protikladnost dvou politických, ale i právních koncepcí, — zrádné buržoasie, Beneše a dělnické třídy, KSČ a Kl. Gottwalda. Buržoasní koncepce „kontinuity“ vycházela z úsilí udržet panství kapitálu, ze snahy jet dále v kolejích předmnichovské buržoasní republiky.

Halasně proklamovaná hesla o „obnově právního řádu“, o úctě k zákonu, o občanských právech a svobodách a jejich respektování, sloužila buržoasním ideologům po květnové revoluci jako jakási magická formule, tajemné zaklínadlo, zaříkávající každého, kdo nevěřil v upřímnost jejich frází a slibů o „demokracii“, „spravedlnosti“ a pod., kdo bral v pochybnost jejich zásadovost.

S jejich praktickým uplňováním, s úctou k právu, s bezpodmínečným respektováním právních norem to však sami nemysleli tak vážně, jak se na veřejnosti tvářili. Volání po „obnově právního řádu“ bylo pro ně jen záminkou k volání po buržoasním státě, po kapitalistickém řádu. Jenom v tom — a v žádném jiném smyslu požadovali zachovávání záko-

¹⁾ Kl. Gottwald: Za socialistický stát, za socialistické právo, str. 115.

nů. Byli pro dodržování právních předpisů, jenom pokud sloužily so-
beckým, úzce třídním zájmům buržoasie. Když však s upevňováním lidově
demokratického státu v Československu se pro buržoasii a její agenty ve
státním aparátě stále více zužovala možnost využívat starých právních
forem k brzdění socialistického úsilí pracujícího lidu, uchýlovala se stále
více k porušování práva, k protistátním činům. Když zákonů — a to
i starých, nejen nových, zakotvujících revoluční vymoženosti — bylo vy-
užíváno k upevňování lidově demokratického státu, k socialistické vý-
stavbě, ztěžovala a přímo sabotovala jejich plnění (na př. demokratická
ustanovení ústavy, zákon na ochranu republiky a pod., zvl. však nové
zákony jako zákon o 2LP).

Skutečnost, že reakční buržoasie po osvobození ČSR porušovala zá-
kony lid. dem. státu, mařila jejich vydávání a provádění, pokoušela se
rozvracet tvořící se novou státní disciplinu, oslabovat novou zákonnost,
je přesvědčivým důkazem její cynické bezzásadovosti, nízkosti a odpor-
ného pokrytectví. Jako vždy i tentokrát praxe, skutečný život ukázal lživý
ráz, demagogický charakter všech slavnostních deklarací o právu a svo-
bodě, jimiž buržoasní ideologie bujně hýřila v době prudkého revolučního
vření mezi květnem 1945 a únorem 1948. Jak totiž se právo svým obsahem
a sociální funkcí stávalo opravdu lidovým, právem dělnické třídy a jí
vedených mas ostatních pracujících, napomáhajícím výstavbě socialismu,
tak buržoasie se stávala největším nepřítelem práva, zákonnosti. Jak
občanská práva a svobody ztrácely povahu fetiše, pouhé formy zastírající
vnitřní obsah ekonomické nerovnosti (úděl to přisouzený jim vykořisťo-
vatelskou podstatou kapitalismu) a dostávaly reálnou náplň, hospodár-
skou rovnost pracujících zbavujících se vykořisťování, tak se stupňovala
zběsilá nenávist buržoasie proti skutečné svobodě pracujících, snaha od-
stranit jejich v revoluci vybojovaná práva.

Dělnická třída vycházela z nejlepších národních a demokratických
tradic našeho lidu, z kontinuity revolučního boje dělnické třídy proti
kapitalismu, z kontinuity lidové demokracie jako cesty, po níž dojde
československý lid k socialismu. Soudruh Gottwald charakterisoval
postup dělnické třídy a její strany v období od května 1945 do února 1948.
„Byla to svízelná cesta, ale byla legální. Reakce chtěla postupovat
illegální cestou. My jsme dodrželi právní kontinuitu. Nemáme příčiny,
abychom ustupovali od úkolu vytvořit nový právní řád. Nám litera zá-
kona, právní řád slouží k přebudování společnosti. Musí být takový, aby

nám přebudování usnadnil a aby je uvedl do správných kolejí. Zastaralé normy se musí nahradit novými. Reformovat život kvůli normám — to je stará reakční theorie, normy se musí řídit podle života. Tak jsme postupovali od roku 1945 a můžeme kráčet nadále.“¹⁾

Historický vývoj v Československu v oné době plně potvrdil marxistickou thesi, že v období imperialismu ne buržoasie, ale proletariát je nositelem demokratických práv a svobod, že ne buržoasní, ale jediné socialistický stát pracujícímu lidu poskytuje rozsáhlá práva a svobody, které také ekonomicky i politicky zaručuje.

III.

Politika strany v oné době, její vztah k buržoasné demokratické ústavě a její využití ústavy skýtá mnoho poučení i pro pochopení politiky komunistických stran v kapitalistických zemích. Komunistické strany v kapitalistických, závislých a koloniálních zemích bojují nyní proti hrozbě fašismu, na obranu demokratických práv a svobod, na obranu národní nezávislosti, proti pokusům imperialistické buržoasie o její likvidaci nebo o dosažení národní i státní suverenity. Úspěšné vedení boje vyžaduje sjednocení všech protiimperialistických demokratických sil okolo dělnické třídy. Dělnická třída a její strana v kapitalistických zemích se v současné době neorientuje na bezprostřední uchopení veškeré politické moci do svých rukou, ale vyhláší jako program cestu lidové demokracie. Bezprostředním úkolem nové lidové vlády by bylo zachovat mír, odvrátit nebezpečí fašismu, zajistit demokratická práva a svobody a národní nezávislost. Lidová demokracie by měla umožnit přechod k socialismu relativně mírným, pokojným způsobem, s využitím existujících demokratických institucí tak, jak tomu bylo na př. i v naší republice.

„Lid může přeměnit parlament v nástroj demokracie, který by vyjadřoval jeho vůli a přeměnit kapitalistickou demokracii ve skutečnou lidovou demokracii, s jejíž pomocí by lidová vláda mohla skoncovat s hospodářskou a politickou mocí a s propagandistickou mašinerií třídy kapitalistů a vytvořit podmínky pro socialismus ve Velké Británii.“²⁾ Státní aparát by se v průběhu této přeměny postatně přetvořil.

¹⁾ Sborník „Za socialistické právo“, Praha 1949, str. 22.

²⁾ H. Pollitt „Za mír a národní nezávislost Anglie“, „Za trvalý mír, za lidovou demokracii.“, 16/1952.

Jednou z podmínek k dosažení tohoto cíle je obrana demokratických práv a svobod, ústavně prohlášených, boj za možnost jejich skutečného využívání, které by nebylo omezováno protiústavním zákonodárstvím nebo přímými (bez jakéhokoli právního podkladu) fašistickými zásahy byrokraticko-policejního aparátu. Vedoucí síly proletariátu, KS, musí proto rozhodně čelit všem pokusům o likvidaci politických svobod, o odstranění demokratických ustanovení ústav. Je tedy zcela logické, že na př. KS Brazílie, která „vždy prohlašovala, že bude rozhodně bojovat proti jakýmkoli úkladům o ústavu a demokratické svobody“, v r. 1954 při pokusu o fašistický převrat, inspirovaném americkými monopoly, „stanula v čele živelných akcí lidu a řídila boj na obranu ústavy a demokratických svobod“.¹⁾ Stejně tak KS i v ostatních zemích, které se dosud neosvobodily od kapitalistického útisku, usilovně bojují na obranu demokracie, proti všem úkladům imperialistické buržoasie o její zničení. P. Togliatti prohlásil, že konkrétním cílem italských komunistů je „žádat a vybojovat si respektování a dodržování ústavy republiky v celém jejím rozsahu.“²⁾ KS Itálie požaduje „uskutečnění této ústavy, jakož i stálou ochranu i obnovu všech svobod, vtělených do ústavy.“³⁾ (Podtrženo — Z. J.)

Tento vztah KS k ústavě neznamena však žádnou fetišisaci ústavy, neznamena nikterak, že by ji strana považovala za něco neměnného a nedotknutelného, co stojí nad třídami a třídním bojem, nebo že by snad

¹⁾ L. C. Prestes „Boj brazilského lidu proti diktátu USA“ Za trvalý mír, za lidovou demokracii. 12/1955.

²⁾ Za trvalý mír, za lidovou demokracii. 27/1952.

³⁾ P. Togliatti „Boj komunistů za svobodu, mír a socialismus“, Za trvalý mír, za lidovou demokracii, 3/1955.

Je třeba dodat, že italská ústava není běžnou buržoasně demokratickou ústavou. Byla vydána po II. světové válce, v době prudkého revolučního vření a tlaku pracujících na vládu. Podle slov P. Togliattiho v italské ústavě, která „musí být a bude majákem ukazujícím cestu vývoje italské společnosti v nejbližších letech, jsou rysy nejen politického, ale i hospodářského a sociálního programu, jakož i podstatné socialistické aspekty“ (tamtéž).

O povaze právních forem však rozhoduje státní moc, přesněji její třídní podstata, která je uplatňuje. Je jasné, že vzhledem k buržoasnímu charakteru italského státu, kdy reakce se neustále pokouší nejrůznějšími prostředky obnovovat fašismus, pokrokové rysy ústavy nejsou nijak uváděny v život. Vládnoucí buržoasie se naopak, zejména za Scelbovy vlády, snažila odstranit její demokratická ustanovení a učinit z ní vhodný nástroj k provádění reakční politiky.

chtěla boj za vítězství socialismu cestou lidovou demokracie vést jen ústavními prostředky, parlamentním postupem, volbami. Politika KS nemá nic společného s legální tupostí, parlamentním kretenismem oportunistických vůdců sociální demokracie II. internacionály, dokazujících, že cesta proletariátu k moci jde výhradně přes vítězství ve volbách, že proletariát musí získat většinu ve volbách a socialismus už přijde sám. Redukcí třídního boje proletariátu proti stávajícímu řádu a jeho reprezentantu, buržoasnímu státu na pouhý volební zápas o poslanecké mandáty v parlamentě se objektivně zříkali možnosti porážky kapitalismu, možnosti vítězství dělnické třídy. Marxisticko-leninské strany odmítají oportunistické přeceňování voleb, parlamentu (odmítají ovšem i levičácké sektářské jejich podceňování). Nemohou se omezit na volební boj a nemohou v něm vidět ani těžiště své činnosti. Vlastním obsahem politiky KS je a musí být zvyšování uvědomělosti mas a jejich výchova, jejich politická aktivisace, jejich stmelování a vtahování do organisovaného boje proti monopolistickému kapitálu a jemu podřízenému státnímu aparátu. Tento boj, v němž komunisté mohou a musí získat na svou stranu většinu nejen dělnické třídy, ale většinu celého národa, směřuje v současné době přes lidovou demokracii k odstranění vykořisťování, k vytvoření nového společenského řádu, socialismu.*)

Proletariát může a musí v boji o politickou moc, v boji za socialismus využívat existujících buržoasně demokratických forem. Proto v současné době v kapitalistických státech je nejdůležitějším obhájcem politických práv a svobod, demokratických zásad buržoas-

*) Těsně po odevzdání této stati do tisku byl uveřejněn referát N. S. Chruščeva na XX. sjezdu KSSS, v němž k otázce forem přechodu k socialismu za současných podmínek je m. j. řečeno:

„Dělnická třída, která kolem sebe sjednocuje pracující rolnictvo, inteligenci a všechny vlastenecké síly a rázně odráží oportunistické živly neschopné upustit od politiky kompromisů s kapitalisty a statkáři, má za těchto podmínek možnost porazit reakční, protilidové síly, získat v parlamentě pevnou většinu a změnit parlament z orgánu buržoasní demokracie v nástroj skutečné vůle lidu. V takových případech se tato instituce, tradiční pro mnoho vysoce vyspělých kapitalistických zemí, může stát orgánem skutečné demokracie, demokracie pro pracující.

Pevná parlamentní většina, opřená o masové revoluční hnutí proletariátu a pracujících, by vytvořila pro dělnickou třídu řady kapitalistických a bývalých koloniálních zemí podmínky, zajišťující uskutečnění základních sociálních přeměn“.

Zpráva o činnosti ÚV KSSS (6. Některé zásadní otázky soudobého mezinárodního vývoje), Rudé právo, 16. II. 1956.

ních ústav. Neomezuje se ovšem jen na jejich obranu, ale snaží se o jejich rozšíření a prohloubení, o jejich naplnění obsahem, odpovídajícím zájmu lidu.

Demokratických právních forem může být účinně využito v zápase za vytvoření skutečně lidové vlády, která by skončila s kapitalistickým ožebračováním pracujících, která by národní bohatství dala do služeb lidu, která by hájila státní a národní nezávislost a prováděla důsledně mírovou zahraniční politiku. V průběhu této revoluční změny by se ovšem kvalitativně změnil její obsah, dostaly by novou třídní náplň a sloužily by socialistické výstavbě. Možnost využití těchto forem, okolnost, že to jsou politické strany proletariátu, které bojují za jejich zachování, významně přispívá k sjednocování dělnické třídy a všech pracujících v boji proti monopolistickému kapitálu, za socialismus.

Ve vztahu k demokracii výrazně vystupuje charakter společenských tříd, jejich pokrokovost nebo reakčnost. Vztah k demokracii je tedy symptomem společenského postavení a úlohy jednotlivých tříd. Boj proletariátu za socialismus, který uvolňuje cestu ekonomickému zákonu závazného souladu výrobních vztahů s charakterem výrobních sil, se v politické sféře promítá jako boj o politickou moc dělnické třídy, t. j. o nejširší a nejúplnější demokracii pro pracující masy. Buržoasie, bránící uvedení výrobních vztahů v soulad s charakterem výrobních sil, stejně jako každá třída, jejíž historická dráha se stále prudčeji schyluje k horizontu, udržuje, resp. snaží se udržet své panství nejsurovějším násilím, nejzběsilejším terorem. Nejdivočejší řádění fašistické reakce, jak přesvědčivě dokazuje vznik lidových demokracií po druhé světové válce, však nemůže zmařit vítězství dělnické třídy.

Může je stížit nebo oddálit, nemůže mu však zabránit. Heslo lidové demokracie, vytyčené v programech KS v kapitalistických státech, osvětluje cestu k socialismu v těchto zemích. Je jí získání většiny lidu, většiny národa v boji za demokratická práva a svobodu proti hrozbě fašismu, za národní svobodu a nezávislost proti imperialistickému útisku.

Одной из важных задач правовой науки является анализ процесса образования нового права после возникновения народно-демократического государства в мае 1945 года.

Буржуазия, представляемая Бенешом и лондонским правительством, еще в период второй мировой войны отстаивала концепцию „правовой непрерывности“. Она по неизбежности исходила из бесспорного факта, что мюнхенский диктат явился грубым нарушением международного права, не имеющим правового действия. Чехословацкая Республика не потеряла своего государственного суверенитета в правовом отношении, несмотря на нацистскую оккупацию ее территории. Одновременно „правовая непрерывность“ определяла для буржуазии — а именно в этом и заключается реакционная суть этой „непрерывности“ — „преобладающую и существенную часть всей программы для будущего“, устанавливая в то же время „метод, процедуру и путь, которыми мы должны пользоваться везде, где станут необходимыми изменения того, что существовало в первой республике.“ (Э. Бенеш).

Политический смысл этой теории заключался в следующем:

1. В оправдании трусливой капитуляции и предательства чехословацкой буржуазии во время Мюнхена, совершившихся при участии буржуазной эмиграции; далее в том, чтобы доказать, что виновниками Мюнхена являются западные державы и что президент и правительство ни в чем не повинны. Таким путем президент и правительство стремились сохранить доверие Чехов и Словаков с тем, чтобы после окончания войны вернуться на Родину в качестве представителей обеих наций.

2. Освобожденной республике — согласно этой теории — следовало продолжать в духе старой республики; создать ее следовало на прежней капиталистической основе. Изменения должны были осуществляться только в этих рамках, избегая насилия, в правовом порядке. Упомянутые изменения осуществлялись бы только сверху, органами государства: революционная активность масс при осуществлении упомянутой „процедуры“ оказалась совершенно скованной. Сюда, в итоге, направлены были самые разнообразные концепции „правовой непрерывности“.

Из-за этого политического аспекта „правовая непрерывность“ и стала знаменем, под которым после мая 1945 года реакционная буржуазия формировала свои силы, стремясь помешать проведению революционных изменений, в корне подрывающих устои буржуазной Чехословацкой Республики, господство капитала.

На деле „правовая непрерывность“ буржуазной республики кончилась национальной и демократической революцией, возникновением народно-демократического государства и права. Национальная

и демократическая революция не осуществлялась и не могла осуществляться в соответствии с существующим правопорядком, она развивалась, не подчиняясь действующим законам. В то же время она с самого начала создавала новое право, новую законность, выражающую волю трудящихся и помогающую осуществлять их чаяния.

Специфика хода революции в странах народной демократии проявилась также и при возникновении и развитии народно-демократического права в Чехословацкой Республике. Ввиду мирного, относительно спокойного развития революции, осуществляемой одновременно сверху и снизу, старые правовые формы ликвидировались не сразу. С прерастанием национальной и демократической революции в социалистическую, в период с мая 1945 года по февраль 1948 года, с сосредоточиванием политической власти исключительно в руках рабочего класса, создавались новые и отменялись старые, уже не соответствующие правовые нормы. Те из норм, которые сохранили свое действие, приобрели новое классовое содержание, служа народно-демократической власти, использовавшей также и старые правовые нормы в целях обеспечения и закрепления достижений революции и дальнейшего ее развития.

Решающая победа чехословацкого народа в феврале 1948 года позволила издать новую конституцию и развивать законодательную деятельность таким образом, чтобы обеспечить соответствие правовых форм новому содержанию и не тормозить, а наоборот, содействовать построению социалистического общественного строя.

Анализ политики Коммунистической партии Чехословакии в революции, ее отношения к буржуазно-демократическим формам, позволяет более глубоко проникнуть в политику коммунистических партий в капиталистических странах, выдвигающих в настоящее время в своих программах народную демократию как путь к социализму в этих странах.

Перевод М. Колонесвой.

RÉSUMÉ

Une des tâches principales de la science du droit est l'analyse théorique du processus relatif à la formation d'un nouveau droit, après l'établissement de l'Etat démocratique populaire en mai 1945.

La bourgeoisie, représentée par Beneš et son gouvernement de Londres, soutenait encore à l'époque de la deuxième guerre mondiale la conception de la „continuité juridique“. Elle partait nécessairement du fait incontestable que le diktat de Munich n'était qu'une violation odieuse du droit international et que par suite il était sans valeur au point de vue du droit. La République Tchécoslovaque n'avait donc pas perdu sa souveraineté, elle continuait à exister de jure, bien qu'occupée par les nazis. Mais, en même temps, la „continuité juridique“ fixait aux yeux de la bourgeoisie — et voilà ce qui constitue son caractère réactionnaire — „la partie essentielle et principale de son programme pour l'avenir“, et en même temps, elle indiquait „la méthode, le procédé et la voie à suivre, partout où devraient être nécessairement effectués certains changements par rapport à l'état de choses qui existait sous la première République“. (E. Beneš)

Le but de cette théorie au point de vue politique était:

1. De justifier la lâche capitulation et la trahison de la bourgeoisie tchécoslovaque au moment de Munich, à laquelle se sont joints aussi les émigrés bourgeois; et de prouver que toute la faute retombe uniquement sur les puissances occidentales, et que le président avec son gouvernement n'y sont pour rien. Ils voulaient garder ainsi pour eux la confiance du peuple tchèque et slovaque, afin de pouvoir rentrer dans leur pays, une fois la guerre finie, comme ses représentants politiques.

2. La République libérée devait marcher sur les traces de l'ancienne République, elle devait être établie sur la même base capitaliste. Les changements ne devaient se produire que dans les limites de cette base, d'une manière spontanée et légale. Ils seraient exécutés d'en haut, par les organes d'Etat; l'activité révolutionnaire des masses avait les mains complètement liées devant ce „processus“. Les conceptions les plus diverses sur la „continuité juridique“ visaient au même but.

C'est justement pour défendre ce point de vue politique que la „continuité juridique“ est devenue l'emblème sous lequel la bourgeoisie réactionnaire a déployé ses rangs après mai 1945, pour tâcher d'empêcher la réalisation des transformations révolutionnaires, qui savaient alors les bases de la République Tchécoslovaque bourgeoise, domaine du capital.

En fait, la „continuité juridique“ de la République bourgeoise s'est terminée par la révolution populaire et démocratique, par la naissance de l'Etat et du droit démocratiques populaires. La révolution populaire et démocratique n'a pas été et ne pouvait être réalisée conformément à des règlements juridiques, elle s'est poursuivie sans tenir compte des lois existantes. Dès le début, elle a donné naissance à un nouveau droit, une nouvelle législation, exprimant la volonté du peuple travailleur, soutenant la réalisation de ses intérêts.

Le caractère spécifique des révolutions dans les pays de démocratie populaire s'est aussi fait valoir, lors de la naissance et du développement du droit démocratique populaire en Tchécoslovaquie. Vu l'évolution pacifique et relativement lente de la révolution, se développant simultanément en haut et en bas, les anciennes formes du droit n'ont pas été supprimées d'emblée. Au cours du développement de la révolution populaire et démocratique qui s'est transformée peu à peu en révolution socialiste depuis mai 1945 jusqu'à février 1948, et grâce à la concentration du pouvoir politique exclusivement entre les mains de la classe ouvrière, de nouvelles normes juridiques ont été établies, tandis que d'anciennes normes juridiques, ayant perdu leur raison d'être furent abolies. Celles qui restèrent en vigueur changèrent leur contenu et prirent un caractère de classe; elles défendaient le pouvoir démocratique populaire, qui utilisait même d'anciennes normes juridiques pour consolider les conquêtes de la révolution et son développement futur.

La victoire décisive du peuple tchécoslovaque en février 1948 permit l'élaboration d'une nouvelle constitution et l'essor d'une nouvelle activité législative, visant à ce que les formes du droit soient conformes à leur nouveau contenu, de sorte qu'elles ne soient pas une entrave, mais qu'au contraire elles contribuent activement à l'édification du régime socialiste.

L'analyse de la politique du Parti communiste tchécoslovaque pendant la révolution, son attitude envers les formes démocratiques bourgeoises, permet de comprendre d'une manière plus profonde la politique des partis communistes dans les pays capitalistes: ils mettent actuellement à leur programme le principe de la démocratie populaire, comme étant l'unique voie pouvant mener au socialisme dans leur pays.

Traduit par Ing. Milada Olšovská

K PROBLÉMU JEDNOČINNÉHO SOUBĚHU TRESTNÝCH ČINŮ

К ПРОБЛЕМЕ ИДЕАЛЬНОЙ СОВОКУПНОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

BORIS VYBÍRAL

1. ÚVOD

Problematika jednočinného souběhu trestných činů je právem považována za neobyčejně složitou a obtížnou v theorii i soudní praxi. Svědčí o tom neobyčejně početná publikovaná judikatura řešící různé sporné otázky z okruhu této problematiky.¹⁾ Nasvědčuje tomu i skutečnost, že kdykoliv se provádí průzkum otázek, které jsou v soudní praxi nejasné a sporné a vyžadují proto theoretického objasnění a zpracování, vždy znovu se mezi těmito otázkami objevuje také problém jednočinného souběhu trestných činů. Vyskytuje se dokonce — byť i ojediněle — názor, že vzhledem k složitosti této otázky nelze snad ani stanovit přesné a neselehávající zásady pro řešení nejrozličnějších jednotlivých případů, že judikatura bude tudíž stále kolísat v řešení jednotlivých sporných otázek sem spadajících. Podobné malomyslné názory je ovšem třeba odmítnout. Takový skepticismus byl a je zcela na místě při hodnocení stavu řešení této otázky v buržoasní nauce trestního práva. Pro obsáhlou buržoasní literaturu věnovanou problému ideálního souběhu trestných činů — jak se tehdy nesprávně říkalo — je totiž charakteristická až neuvěřitelná názorová nejednotnost a zmatenost.²⁾ Buržoasní kriminalisté se nikdy neshodli v názoru ani na pojem a podstatu souběhu trestných činů, natož

¹⁾ Sr. na př. Sb. rozh. č. 22, 24, 33, 45, 53, 54, 58, 86, 102, 101/1951, 99, 112/1952, 4, 6, 8, 45, 55, 67, 78, 81, 95, 96, 101, 108, 107, 111/1953, 28/1954 a ustaneme raději ve výpočtu, neboť bychom museli citovat valnou část rozh. publikovaných ve Sb., která se zabývají také vzájemným poměrem různých ustanovení zvláštní části tr. zák.

²⁾ Sr. na př. německou literaturu uvedenou u Mezgera, Strafrecht 1931, str. 456 a literaturu citovanou v Kallabově učebnici „Trestní právo hmotné“, Melantrich Praha 1935, str. 80.

v názorech na řešení jednotlivých otázek. Tato nemohoucnost vedla — jak už to bývá — jednotlivé autory až k odmítavému stanovisku k právnímu institutu jednočinného souběhu. Tak známý ruský kriminalista Tagancev prohlásil celou problematiku jednočinného souběhu za „plod školní přemoudřelosti“.³⁾ Podobně rakouský kriminalista Finger mluví o obtížném a theoreticky sotva udržitelném rozlišování ideálního a reálného souběhu.⁴⁾ Nevědecký, pouze formálně-právní přístup k řešení této otázky byl a je hlavní příčinou neutěšeného stavu buržoasní nauky. Socialistická věda trestního práva, která vychází především ze zkoumání materiálního, sociálně politického obsahu právních pojmů, je však plně schopna a musí se oprostit od pouze formálně juristického chápání tohoto problému a musí přistoupit k vybudování nového, socialistického pojetí jednočinného souběhu trestných činů.

Zatím však problém jednočinného souběhu není v socialistické vědě trestního práva dostatečně vědecky zpracován. Neznáme ani jednu speciální monografickou práci v socialistické vědě trestního práva na toto thema. Dokonce ani ze sovětské literatury, která je u nás dostupná, nemůžeme tu čerpat zevrubnější poučení. Výklad podaný v sovětských učebnicích je příliš stručný a zabývá se především otázkami výměry trestu při souběhu, jinak pak nacházíme v sovětské literatuře jen okrajové úvahy o jednočinném souběhu v rámci pojednání o jiných themech.⁵⁾ V naší literatuře je ovšem otázka ještě méně zpracována. Mimo výklad obsažený ve skriptech fakult máme jen několik časopiseckých článků, které se zabývají řešením jednotlivých sporných případů.⁶⁾ A tak pro-

³⁾ Sr. Tagancev, Lекции, sv. II., 1899, str. 1687 — 1688, cit. z Durmanova, По́нятие преступле́ния, Moskva 1948, str. 64.

⁴⁾ Finger, Strafrecht I., str. 577.

⁵⁾ Zajímavé a podnětné jsou úvahy A. N. Trajnina v jeho knize „Состав преступления по советскому уголовному праву“, Moskva 1951. Upozorňujeme též na knihu Sergjejevy „Борба с подлогами документов по советскому уголовному праву“, Moskva — Leningrad 1949, kde nacházíme theoretický rozbor a judikaturu k otázce poměru skutkových podstat padělání listin k jiným trestným činům, zejména k trestným činům kontrarevolučním a trestným činům proti socialistickému vlastnictví. Bohužel nám zůstal nedostupný jistě zajímavý článek Durmanovův „Уголовная ответственность при совокупности преступлений“ otištěný v časopise Социалистическая законность, č. 8 z r. 1937.

⁶⁾ Sr. na př. Opěla „О помёру skutkových подстат опilství podle §§ 186, 187 тр. zák.“ Lidové soudnictví, č. 7/51, str. 221, Sedláček, „Trestný čin pytláctví a jeho po-

blém jednočinného souběhu čeká na důkladné vědecké zpracování. V rámci této studie si ovšem neklademe za cíl podat vyčerpávající výklad všech otázek jednočinného souběhu trestných činů. Jediným úkolem této práce je prokázat neobyčejný význam objektu trestného činu pro řešení problematiky jednočinného souběhu.

2. JAK JE VÝZNAM OBJEKTU TRESTNÉHO ČINU PRO ŘEŠENÍ PROBLÉMU JEDNOČINNÉHO SOUBĚHU VYUŽIT V THEORII A SOUDNÍ PRAXI

Jsme si plně vědomi toho, že tento význam objektu trestného činu nebyl dosud v socialistické theorii trestního práva zdůvodněn, ba že většinou nebyl ani povšimnut. Tak na př. ve skriptech právnické fakulty v Praze se v kapitole o souběhu trestných činů nemůžeme dopídit ani narážky na význam objektu pro řešení problému jednočinného souběhu. Také jiné naše učební pomůcky a ostatně i sovětská učebnice trestního práva na příslušných místech nebere na zřetel význam objektu trestného činu pro řešení problematiky jednočinného souběhu. My se však domníváme, že využití učení o objektu trestného činu je zcela nezbytné pro vybudování socialistického pojetí otázky jednočinného souběhu trestných činů a pokusíme se toto — jak se zdá — smělé tvrzení prokázat. A nyní k věci.

Zdálo by se, že naše tvrzení o významu objektu trestného činu pro řešení problému jednočinného souběhu je zcela nové, když zejména v učebnicové literatuře nemá opory. Potěšuje, že tomu tak docela není. Je naopak zajímavé a příznačné, že naše judikatura, jakož i časopisecká literatura napsaná našimi praktickými pracovníky nezřídka správně

měr k trestnému činu rozkrádání a poškozování majetku národního a lidových družstev“, Socialistická zákonost, č. 3/1953, str. 114 a n., sr. též Vybíral, „Jak posuzovat rozkrádání majetku národního a majetku lidových družstev spáchané veřejným činitelem“, Lidové soudnictví, č. 5/1952, str. 190 a n. Za nejvýznamnější pokládáme článek Rolencův „Je možný jednočinný souběh trestných činů podle §§ 238, 239, 240, 241, 242 a 215 tr. zák.“, Socialistická zákonost, č. 1/1954, str. 27 a n. Výjimkou článek Poláčkův, „Súbeh trestných činov“ nezabývá se jen kasuistikou, nýbrž poskytuje stručný přehled o problému souběhu trestných činů, otázkám jednočinného souběhu je však v něm věnováno poměrně málo místa. V komentáři — jak už jsme to na jiném místě kritisovali — není podán výklad o obecných zásadách souběhu trestného činu vůbec (srov. Vybíral a Nezkusil, „Nad prvním komentářem k našemu trestnímu zákonu“, Právník, č. 4-5/1954, str. 301 a n. V tomto článku nalezneme čtenář též některé kritické poznámky k řešení poměru souvislých ustanovení podaném v komentáři).

postřehuje a využívá učení o objektu trestného činu pro řešení poměru jednotlivých ustanovení zvláštní části trestního zákona. Doložíme toto své tvrzení na několika příkladech:

a) V rozh. č. 28/1953 Sb. se odůvodňuje možnost jednočinného souběhu trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 písm. b) tr. zák. a svémocného odloučení podle § 272 tr. zák. mimo jiné takto: „... Nutno ještě zdůraznit, že každé z těchto ustanovení chrání jiný společenský vztah. Zatím co § 272 tr. zák. chrání — jak vyplývá i z důvodové zprávy — výkon vojenské služby a vojenskou kázeň jako nezbytné předpoklady pro splnění účelů branné moci v zájmu obrany vlasti, chrání § 171 tr. zák. výkon úředních rozhodnutí bez ohledu na zájmy branné moci, nýbrž v zájmu pořádku ve věcech veřejných, jak o tom svědčí i nadpis hlavy třetí trestního zákona. Je proto jednočinný souběh... možný.“ Nuže, pěkná argumentace pomocí objektu trestného činu!

b) Rozh. č. 111/1953 správně pomocí učení o objektu trestného činu zdůvodňuje nutnost souběhu mezi trestným činem rozkrádání národního majetku podle § 245 odst. 1 tr. zák. a porušení povinnosti veřejného činitele podle § 175 tr. zák.: „Trestní zákon chrání podle § 1 (dále se cituje úvodní ustanovení tr. zák. — B. V.)... Náležitá ochrana těchto společenských institucí a zájmů, vyjádřená pak v ustanoveních o trestných činech ve zvláštní části trestního zákona, předpokládá mimo jiné též, aby jednak veřejní činitelé povolání k obstarávání veřejných věcí dodržovali přísně socialistickou zákonnost a státní disciplinu, jednak, aby bylo chráněno zvýšenou měrou socialistické vlastnictví před rozkrádáním a poškozováním, neboť národní majetek slouží všem pracujícím a tvoří základ socialistické výstavby. Proto druhý oddíl třetí hlavy trestního zákona stíhá jako trestný čin proti povinnostem veřejných činitelů v § 175 porušení povinnosti veřejného činitele, kdežto socialistické vlastnictví chrání ustanovení §§ 245 a 246 tr. zák. Ustanovení proti porušení povinnosti veřejného činitele a ustanovení proti rozkrádání a porušování národního majetku chrání tedy různé společenské instituce a zájmy.“ Ve stejném duchu zdůvodňuje s. Havránek ve svém článku „Trestné činy veřejných činitelů“⁷⁾ jednočinný souběh mezi ustanovením § 175 tr. zák. a ustanoveními §§ 181 či 162 tr. zák.: „Nutno mít na zřeteli — pí-

⁷⁾ Havránek: Trestné činy veřejných činitelů, Lidové soudnictví č. 1/51, str. 26 a n.

še — jaké právní statky (zastaralý termín pro objekt trestného činu — B. V.) ten který paragraf trestního zákona chrání. § 175 tr. zák. chrání zákonitost, § 181 tr. zák. chrání čistotu výkonu veřejné funkce a § 162 tr. zák. chrání řádný výkon spravedlnosti“.

c) V důvodech k rozh. č. 81/1953 Sb. je velmi přesvědčivě vyvrácen nesprávný názor, že není možný souběh mezi trestným činem podle § 135 tr. zák. s trestným činem podle §§ 245 či 246 tr. zák., a to opět na základě učení o objektu trestného činu. „Námitka“ — praví se —, „že jednočinný souběh trestného činu ohrožení jednotného hospodářského plánu podle § 135 odst. 1 tr. zák. a trestného činu rozkrádání a poškozování národního majetku a majetku lidových družstev podle §§ 245 resp. 246 tr. zák. není možný, neobstojí. *Každé z těchto zákonných ustanovení chrání jiné společenské zájmy a vztahy* (podtrženo mnou — B. V.)“. Dále se pak v uvedeném rozhodnutí vysvětluje, že ustanovení § 135 chrání provoz či rozvoj socialistického podniku i před škodami nemajetkové povahy (na př. i před způsobením nepořádku v administrativě podniku), kdežto ustanovení §§ 245 a 246 chrání socialistické vlastnictví před poškozením.

d) Rozh. č. 95/1953 řeší poměr skutkových podstat ohrožení zásobování, porušení povinnosti veřejného činitele a rozkrádání národního majetku a opět poukazem na rozdílné individuální objekty uvedených trestných činů dochází k závěru, že jednočinný souběh všech trestných činů je možný. „Ustanovenia §§ 134, 175 a 245 tr. zák. chránia každé celkom iné spoločenské inštitúcie a záujmy a lišia se preto tiež osobitými výsledkami hl'adiac na súhrn znakov v nich uvedených...“. Nebudeme citovat nadbytečně další text, kde se — krátce vyjádřeno — říká, že ustanovení § 134 chrání plynulé a řádné zásobování obyvatelstva předměty potřeby, dále že objektem trestného činu porušení veřejného činitele jsou jiné společenské vztahy, totiž nestranný a zákonným předpisům odpovídající výkon pravomoci veřejného činitele, a že konečně ustanovení § 245 tr. zák. chrání opět jiné společenské vztahy — socialistické vlastnictví. S podobným odůvodněním vyslovuje se rozhodnutí č. 81/1953 pro možnost souběhu mezi ustanovením § 245 tr. zák. a § 135 tr. zák.

e) Také komentář — i když jen ojedinele — řeší vztah jednotlivých skutkových podstat pomocí výslovné argumentace objektem trestného činu. Tak na př. na str. 152 se uvádí, že „souběh trestných činů podle § 85 a podle § 245 není vyloučen, protože každé z uvedených ustanovení

chrání jiný právní zájem. Teprve podřazením skutku pod § 245 je zhodnocena ta skutečnost, že se obviněný obohatí na úkor národního majetku.“ Podobná je vysvětlivka na str. 473 při výkladu skutkové podstaty trestného činu maření způsobilosti k službě podle § 262 tr. zák., že „souběh s trestnými činy podle §§ 219, 220, 223, 224 je možný, protože ustanovení § 262 chrání brannost a nikoli neporušenost zdraví (že tedy jde o dva různé objekty — B. V.).“

f) Rozh. č. 53/1951 na rozdíl od předcházejících příkladů v jiném směru argumentuje pomocí objektu trestného činu. Pomocí objektu trestného činu dochází k závěru, že je vyloučen souběh obou skutkových podstat trestného činu opilství (§ 186 a 187 odst. 1), že na druhém místě uvedené ustanovení je k prvnímu v poměru subsidiarity. „Ustanovení §187 odst. 1 — vysvětluje se — je k této skutkové podstatě (roz. § 186 — B. V.) v poměru subsidiarity. Jde tu o *týž chráněný zájem* (podtrženo mnou — V. B.), t. j. o ochranu společnosti před některými činy osob požívajících nadměrně alkoholické nápoje...“.

g) Konečně je třeba uvést již citovaný článek s. Rolence „Je možný jednočinný souběh trestných činů podle §§ 238, 239, 240, 241, 242 a 245 tr. zák.“ S. Rolencovi nesporně náleží zásluha, že první v naší literatuře se zevrubněji v tomto článku zabývá řešením konkrétních otázek jednočinného souběhu s hlediska učení o objektu trestného činu.⁸⁾ V uvedeném článku s. Rolenc nám především podává zprávu o tom, že praxe se snaží řešit poměr ustanovení uvedených v nadpisu článku na základě učení o objektu trestného činu.⁹⁾ Sám pak řeší poměr zmíněných ustanovení pomocí objektu.¹⁰⁾ Rozhoduje se pro vyloučení možnosti souběhu ustanovení §§ 238 až 240 tr. zák., a to především z toho důvodu, že uvedené ustanovení mají společný objekt (svobodu a důstojnost člověka v po-hlavním životě) a staví se naproti tomu pro možnost souběhu mezi trestnými činy podle §§ 238 až 240 tr. zák. s trestnými činy podle §§ 215,

⁸⁾ V tomto článku byl s. Rolenc zřejmě inspirován — jak o tom svědčí podobnost formulací — naší poznámkou v nástinu „O objektu trestného činu“ na str. 27.

⁹⁾ S. Rolenc totiž píše, že v praxi „zastánci jednočinného souběhu trestných činů podle §§ 238 až 242, 215 tr. zák. argumentují pak tím, že chráněné hodnoty uvedených trestných činů jsou různé, takže tento souběh nelze vyloučit“.

¹⁰⁾ Názory s. Rolence podrobíme ještě rozboru v dalším výkladu.

242 tr. zák., a to opět s poukazem na to, že uvedená ustanovení chrání zcela odlišné společenské vztahy (objekty).¹¹⁾

Podobných příkladů z praxe, z judikatury publikované a nepublikované, v nichž se pomocí učení o objektu trestného činu řeší poměry mezi jednotlivými ustanoveními zvláštní části trestního zákona, mohli bychom uvést více. Zejména k poučení pro ty, kteří se snad ještě nevzdali nesprávného názoru, že praxe nepotřebuje a nepoužívá učení o objektu trestného činu. Také se již začínáme domnívat, že nebylo správné, že naše skripta v kapitole o souběhu trestných činů si nepovšimla a nezobecnila zkušenosti praxe, která — jak jsme se o tom přesvědčili — s úspěchem řeší v konkrétních případech poměry mezi jednotlivými skutkovými podstatami na základě učení o objektu trestného činu.

3. THEORETICKÉ ZOBECNĚNÍ ZKUŠENOSTÍ SOUDNÍ PRAXE

Není nikterak těžké vyjádřit hlavní myšlenku, která se jako červená niť vine příklady z praxe, které jsme právě uvedli. Tuto hlavní myšlenku můžeme formulovat asi takto: *Jednočinný souběh trestných činů postižených dvěma (několika) ustanoveními tr. zák. je možný v těch případech, v nichž tato ustanovení chrání různé společenské vztahy. Jednočinný souběh je naproti tomu vyloučen, jsou-li těmito ustanoveními chráněny stejné (tytéž) společenské vztahy.* Předepisujeme, že uvedenou zásadu pokládáme v podstatě za správnou a že jí přikládáme neobyčejný význam pro řešení problematiky jednočinného souběhu trestných činů v socialistickém trestním právu. Nepokládáme ji však za správnou a významnou jen proto, že je výsledkem zobecnění praktické činnosti našich soudů, které s její pomocí řeší jednotlivé sporné otázky. Máme za to, že tato poučka vyplývá ze samé podstaty a sociálně politického obsahu právního institutu jednočinného souběhu v socialistickém trestním právu a pokusíme se toto tvrzení theoreticky zdůvodnit.

Je charakteristickou zvláštností socialistické vědy trestního práva, že se nespokojuje pouze s formálně právnickým rozbohem právních institutů, nýbrž snaží se především odhalit materiální, sociálně politický smysl

¹¹⁾ Konečně je snad třeba se zmínit o tom, že jsme také ve skriptech zvláštní části na str. 195 zdůvodnili nutnost souběhu trestného činu nepravdivého čestného prohlášení s podvodem s poukazem na rozdílnost chráněných společenských vztahů. „Vzhledem k tomu — napsali jsme — že předmětem trestného činu podle ustanovení § 158 je řádná činnost orgánů lidově demokratické správy, t. j. jiný předmět než u skutkové podstaty podvodu (majetek nebo práva), jest zde souběh obou trestných činů...“

zkoumaných jevů. Není pochyby o tom, že i při zkoumání právního institutu jednočinného souběhu trestných činů je třeba si především položit a řešit otázku, jaký je vlastně jeho základní společenský smysl, jaké jsou společensko-politické kořeny jeho právní úpravy.

V buržoasní vědě trestního práva zřídka kdy nacházíme podobné základní úvahy. Buržoasní kriminalisté se ve zdrcující většině spokojují s formálním vymezením jednočinného souběhu v tom smyslu, že v těchto případech pachatel svým jednáním porušil více ustanovení trestního zákona, více právních norem. Pokud výjimečně v pracích buržoasních vědců nacházíme něco více než suchý právnícký rozbor, vyznačují se takové úvahy až překvapivě ubohou vědeckou úrovní. Stojí za zmínku, jak „duchaplně“ a „hluboce“ zdůvodnil na př. známý německý kriminalista M. E. Mayer své záporné stanovisko ke kumulační zásadě při ukládání trestu při souběhu: „Pro postiženého je snesitelnější — rozumuje Mayer — dvakrát si odpykat dva roky ve vězení během dvaceti let života než čtyři roky za sebou, právě tak jako je méně namáhavé poslouchat ráno a večer po dvou hodinách řeči kolegy než je poslouchat čtyři hodiny za sebou“.¹²⁾

Odpověď na otázku, jaký je základní společensko politický smysl institutu jednočinného souběhu trestných činů v socialistickém trestním právu, je možno dát jedinečně na základě učení o materiální podmínce trestného činu — nebezpečnosti jednání pro společnost. V jednotlivých skutkových podstatách zvláštní části trestního zákona jsou popsány znaky, které ve svém souhrnu určují nebezpečnost jednání pro společnost. Jestliže pachatel svým jednáním naplní znaky některé skutkové podstaty, je nebezpečnost pro společnost jeho trestné činnosti vystižena jejím právním posouzením podle této skutkové podstaty. Jestliže však pachatel v konkrétním případě svým jednáním naplní znaky dvou nebo více skutkových podstat, je třeba zpravidla vystihnout nebezpečnost pro společnost takové trestné činnosti jejím právním posouzením podle obou či všech ustanovení, neboť povaha a stupeň nebezpečnosti pro společnost takové trestné činnosti nejsou zpravidla stejné jako v případě, kdy jednáním pachatele byly naplněny znaky jen jedné skutkové podstaty. *A tak základním smyslem právního institutu jednočinného souběhu trestných činů je vystihnout povahu a stupeň nebezpečnosti jednání pachatele pro společnost. Nebezpečnost pro společnost takové trestné činnosti — její povaha a stupeň — by bez takové souběžné právní klasifikace nebyly zpravidla dostatečně vystiženy.*¹³⁾ Tato

¹²⁾ M. E. Mayer: Der allgemeine Teil des deutschen Strafrechts, str. 517.

¹³⁾ Bude ještě v dalším výkladu vysvětleno, že dostatečné vystižení nebezpečnosti pro společnost nikterak neznamená pouze to, že souběh se projeví v trestní sazbě.

zásada musí být východiskem pro vybudování socialistického pojetí jednočinného souběhu trestných činů.

Mohlo by se namítnout, že zásada, podle níž smyslem jednočinného souběhu je vystižení povahy a stupně nebezpečnosti jednání pro společnost, je samozřejmá, že vyplývá z materiálního pojetí trestného činu v socialistickém trestním právu jakož i ze zásad ukládání trestu při souběhu,¹⁴⁾ že tedy tuto zásadu není třeba zvláště zdůrazňovat. Není těžké prokázat pochybenost těchto námitek. Není tomu tak dlouho, co v naší praxi se vedly spory o to, jak posuzovat trestný čin rozkrádání majetku národního spáchaný veřejným činitelem. Jedni tvrdili, že takovou trestnou činnost je vždy nutno kvalifikovat jako souběh trestných činů podle § 245 odst. 1 a § 175 tr. zák. a stavěli se ostře proti názoru, že takovou trestnou činnost je možno posoudit jen podle § 245 tr. zák. a okolnost, že činu se dopustil veřejný činitel zneužívaje svého služebního postavení, je možno zhodnotit v konkrétním případě jako jinou zvláště přitěžující okolnost podle odst. 3 písm. c) § 245 tr. zák. Odvolávali se na znění § 22 tr. zák., který prý zavazuje soud k tomu, aby v každém případě, kdy pachatel svým jednáním naplnil více skutkových podstat trestných činů, posoudil takovou trestnou činnost jako souběh. V již citovaném článku v Lidovém soudnictví jsme označili takový výklad ustanovení § 22 za formalistický. „Ustanovení § 22 tr. zák. — uvedli jsme — nemá přece celkem jiný smysl než vyjádřit uložením úhrnného trestu typickou nebezpečnost trestné činnosti v těch případech, kdy pachatel svým jednáním naplnil dvě nebo více skutkových podstat různých trestných činů. V těch případech, kdy okolnost, že pachatel naplnil svým jednáním dvě nebo několik skutkových podstat trestných činů, znamená zvláště podstatné zvýšení nebezpečnosti trestného činu pro společnost, nemůže však ustanovení § 22 bránit přísnějšímu potrestání pachatele.“¹⁵⁾ Uvádíme tento příklad nikoli ovšem proto, abychom znovu uplatnili svůj dřívější článek, nýbrž proto, že velmi jasně ilustruje nebezpečí, které nutně vzniká, pustí-li se při řešení konkrétních otázek se zřetelem sociálně politický smysl právního institutu jednočinného souběhu trestných činů. Vždyť právě zastánci kritizovaného názoru si neuvědomili, že institut jednočinného

¹⁴⁾ Režim ukládání trestu při souběhu (sr. zejména § 22 tr. zák.), který směřuje k přísnějšímu potrestání pachatele v těchto případech, je totiž jen výrazem zvýšené nebezpečnosti pro společnost jednání pachatele sbíhajících se trestných činů.

¹⁵⁾ Sr. náš článek cit. v pozn. 6), str. 190.

souběhu, jehož smyslem je vystižení nebezpečnosti trestné činnosti pro společnost, nemůže nikterak bránit lepšímu vystižení stupně této nebezpečnosti v těch případech, kdy okolnost, že trestného činu rozkrádání se dopustil veřejný činitel, má znaky pojmu zvláště přitěžující okolnosti ve smyslu § 75 odst. 4 tr. zák. A tak i pro institut jednočinného souběhu důrazně vyžadujeme nutnost jeho sociálně politického zdůvodnění, které je předpokladem správného, neformalistického řešení všech konkrétních otázek sem spadajících. Není proto dostatečný na př. i výklad souběhu trestných činů podaný v sovětské učebnici obecné části trestního práva z r. 1948, kde taková sociálně politická charakteristika v kapitole o výměře trestu při souběhu trestných činů obsažena není, kde nacházíme po výtce jen formální vystižení institutu souběhu trestných činů.¹⁶⁾ Společensko-politický smysl institutu souběhu je nedostatečně vyložen i ve skriptech právnické fakulty v Praze¹⁷⁾ nemluvě ani o komentáři, který se vůbec vyhnul stanovení jakýchkoliv obecných zásad pro řešení problému jednočinného souběhu trestných činů. Naproti tomu je třeba vyzvednout objevené rozh. č. 24/1951, kde je velmi pěkně vystižen vztah jednočinného souběhu k materiální podmínce trestného činu — nebezpečnosti jednání pro společnost. „Je-li prostředkem ke spáchání velezrady činnost spadající pod ustanovení trestního zákona o vyzvědačství — praví se v rozhodnutí — nutno ji vedle posuzování jako velezrada podřadit ještě i skutkové podstatě vyzvědačství, aby byla dostatečně zhodnocena společenská nebezpečnost takové činnosti“.

¹⁶⁾ K vystižení podstaty jednočinného souběhu se totiž jen uvádí, že „při ideální konkurenci máme tu ve skutečnosti jeden trestný čin, avšak myšleně, v ideji, můžeme ho rozčlenit na několik skutkových podstat“ (Sovětskoje ugolovnoje pravo, občaja časť, Moskva 1948, str. 537). Jedinou zmínku o souvislosti jednočinného souběhu s nebezpečností pro společnost nacházíme tu při reprodukci obsahu usnesení pléna NS SSSR z 4. března 1929, kde se jen jednostranně ukazuje, že souběh trestných činů charakterisuje zvýšenou nebezpečnost osoby obviněného. Ostatně již systematické zařazení výkladu o souběhu do kapitoly o ukládání trestu je nevhodné. Souběh trestného činu není přece jen záležitostí ukládání trestu.

¹⁷⁾ Pravda, ve skriptech se sice správně při výkladu o vyloučení jednočinného souběhu zdůrazňuje, že „vůdčí zásadou musí být, aby byl plně vystižen stupeň nebezpečnosti činu pro společnost“. (Trestní právo, obecná část, Stát. ped. nakl. Praha 1953, str. 208). Tato myšlenka však není dostatečně zdůvodněna a rozvedena, což se mělo stát hned v čele výkladu o souběhu, aby bylo dáno východisko k správnému řešení všech otázek sem spadajících.

Vnucuje se přímo otázka. Neodporujeme si snad, tvrdíme-li na jednom místě, že objekt trestného činu má neobyčejný význam pro řešení problematiky jednočinného souběhu trestných činů a vyvozujeme z toho určité závěry, a zdůrazňujeme-li dále jedním dechem, že materiální podmínka trestného činu — nebezpečnost jednání pro společnost — musí být východiskem socialistického pojetí jednočinného souběhu trestných činů v socialistickém trestním právu? Nikoliv, obě tato tvrzení si nikterak neodporují. Vysvětlení není ani příliš obtížné. Vždyť mezi objektem trestného činu a nebezpečností pro společnost existuje nejtěsnější vzájemný vztah: *objekt trestného činu je základem pro určení nebezpečnosti jednání pro společnost a stupně této nebezpečnosti*. Není pak pochyby o tom, že tato zásada se musí promítnout i v oblasti problematiky jednočinného souběhu trestného činu. Smyslem jednočinného souběhu je — jak jsme k tomu dospěli — vystihnout změněnou povahu a stupeň nebezpečnosti jednání pro společnost. Avšak čím je zpravidla a především způsobena tato změna v povaze a stupni nebezpečnosti jednání pro společnost, poruší-li pachatel dvě či několik ustanovení trestního zákona? Nesporně tím, že v těchto případech došlo k porušení či ohrožení nikoliv jen jednoho objektu, nýbrž k útoku proti různým společenským vztahům. Proč je na př. třeba kvalifikovat velezrádnou činnost, v jejímž rámci byla spáchána vražda, jako jednočinný souběh ustanovení §§ 78 a 216 tr. zák.? Samozřejmě proto, že povaha a stupeň nebezpečnosti takové trestné činnosti budou dostatečně vystiženy, bude-li již právní kvalifikací názorně vyjádřeno, že v tomto případě došlo nejen k útoku na základy republiky, nýbrž že nepřátelé lidu se neštíteli ve své nenávisti k našemu zřízení ani útoku proti lidským životům. Nebo proč je třeba posoudit zpravidla v jednočinném souběhu podle §§ 245 a 175 tr. zák. rozkrádání národního majetku spáchané veřejným činitelem? Proto, že nebezpečnost pro společnost takové trestné činnosti není určena jen tím, že došlo k útoku proti socialistickému vlastnictví, nýbrž také tím, že došlo zároveň k porušení jiných společenských vztahů, k hrubému porušení povinností veřejného činitele, k porušení státní kázně. „Každý občan v naší zemi — zdůraznil soudruh Vyšinskij v jedné ze svých proslulých soudních řečí — zaměstnaný v našich institucích a podnicích, jemuž je svěřen určitý úsek práce, jenž je odpověden za správný chod určité instituce nebo podniku,... musí nést zvláštní odpovědnost před svou společností, před svým lidem“¹⁸⁾ A výrazem této zvláštní

¹⁸⁾ Vyšinskij: Soudní řeči, str. 350.

odpovědnosti je v našem případě posouzení rozkradače — veřejného činitele nejen podle ustanovení § 245, nýbrž i podle § 175 tr. zák. Naproti tomu v těch případech, kdy pachatel se sice dopustil jednání trestného podle více ustanovení trestního zákona, avšak útok byl podniknut proti těmž společenským vztahům, postačí zpravidla k vystižení nebezpečnosti takového jednání pro společnost právní posouzení jen podle jednoho z v úvahu připadajících ustanovení. Tak vyzvídá-li někdo státní tajemství v úmyslu je vyrazit cizí moci, stačí samozřejmě právní kvalifikace podle § 86 tr. zák. a není snad ještě třeba souběhu s § 91 tr. zák., jehož skutková podstata je též naplněna, neboť došlo k útoku proti témuž objektu — státnímu tajemství. Právě tak spolčí-li se někdo na př. k trestnému činu opuštění republiky podle § 95 tr. zák. a pak skutečně tento trestný čin vykoná, nelze tuto trestnou činnost posuzovat jako jednočinný souběh ustanovení § 166 tr. zák. a § 95 tr. zák., nýbrž jen podle § 95, a to zase proto, že tu jde jen o dvě vývojové fáze útoku proti těmže společenským vztahům. Souběh byl by v tomto případě zcela nadbytečný, neboť nebezpečnost jednání pro společnost je plně vystižena právním posouzením činu podle jednoho z obou ustanovení, které chrání tytéž společenské vztahy. A tak vidíme, že obě zásady nejsou v rozporu, nýbrž v souladu, že vymezení podstaty jednočinného souběhu s hlediska objektu trestného činu konkretisuje základní zásadu, že smyslem institutu jednočinného souběhu je vystihnout povahu a stupeň nebezpečnosti jednání pro společnost. Spojením obou těchto zásad docházíme k tomuto závěru: *Poruší-li pachatel svým jednáním dvě (několik) ustanovení trestního zákona, posuzuje se jeho činnost podle zásad o jednočinném souběhu, pokud je to nutné v zájmu vystižení povahy a stupně nebezpečnosti jednání pro společnost. Souběh zde tedy bude zpravidla v případech, chrání-li porušená ustanovení různé společenské vztahy. Jsou-li však porušená ustanovení určena k ochraně týchž společenských vztahů, je souběh zpravidla vyloučen, neboť nebezpečnost jednání pro společnost je již dostatečně zhodnocena právním posouzením takové trestné činnosti jen podle jednoho z v úvahu přicházejících ustanovení.* Takové jsou podle našeho názoru výchozí zásady pro řešení problému jednočinného souběhu trestných činů v socialistickém trestním právu.

4. OBTÍŽE PŘI APLIKACI UČENÍ O OBJEKTU TRESTNÉHO ČINU NA OTÁZKU JEDNOČINNÉHO SOUBĚHU TRESTNÝCH ČINŮ

Výchozí obecné zásady, k nimž jsme dospěli, zdají se jednoduché a prosté. Vzniká otázka, jak se tato skutečnost srovnává s naším tvrzením

v úvodu, že problém jednočinného souběhu je velmi složitý a obtížný. Zde je třeba konstatovat toto: Materiální východisko, k němuž jsme dospěli, nesporně zjednodušuje celou problematiku jednočinného souběhu, dává správnou obecnou orientaci pro řešení jednotlivých otázek a případů. Zároveň jsme si však dobře vědomi toho, že stanovením obecných zásad problém zdaleka vyřešen není, že při aplikaci těchto obecných zásad na řešení jednotlivých případů se nutně budou vyskytovat — jak už tomu bývá při aplikaci jakýchkoliv obecných zásad v každodenním pestrém životě — četné obtíže a úskalí. Nemůžeme se tedy spokojit s úspěchem, jímž je již nesporně samo stanovení obecných zásad, musíme přikročit k podrobnějšímu rozboru těchto zásad, jakož i k ověření jejich správnosti aspoň na některých dalších konkrétních případech.

Předvídáme, že obtíže, s nimiž se budeme setkávat při aplikaci naší výchozí zásady, budou v podstatě trojího druhu.

a) V některých případech bude činit potíže odpověď na otázku, zda ustanovení, která pachatel svým jednáním porušil, jsou či nejsou určena k ochraně týchž (či různých) společenských vztahů, čili — lépe vyjádřeno — směřovalo-li jednání pachatele proti různým či týmž společenským vztahům. Tyto nesnáze vznikají z toho důvodu, že objekt trestného činu nebývá často v skutkové podstatě výslovně uveden a v těchto případech musí být určen výkladem obsahu a smyslu zákona. Tak na př. z již citovaného Rolencova článku se dovídáme, že v praxi při řešení poměru ustanovení §§ 238 a 239, 240 tr. zák. jedni tvrdí, že toto ustanovení chrání různé společenské vztahy, druzí, že obě tato ustanovení mají též objekt. Je nesporné, že vyřešení této otázky je zcela nezbytné.

b) Další obtíže, s nimiž se budeme setkávat, vyplývají ze skutečnosti, že některé skutkové podstaty mají nikoliv jen jeden objekt, nýbrž více objektů. Tak je tomu na př. u skutkové podstaty křivého obvinění (§ 162), kde jedním objektem je činnost orgánů trestního soudnictví, druhým objektem jsou čest a práva obviněného. Více objektů mají též zejména t. zv. skutkové podstaty složené. Není sporu o tom, že zvláštní právní konstrukce těchto skutkových podstat nutně musí vést k určitým komplikacím při řešení poměru těchto skutkových podstat ke skutkovým podstatám jiným.

c) Konečně je ještě otázka komplikována tím, že z obecných zásad, jež jsme stanovili, určitě budou platit — jak je tomu ostatně u všech obecných zásad — určité výjimky. Konkrétně to znamená, že se asi

setkáme s výjimečnými případy, v nichž stupeň a povaha nebezpečnosti jednání pro společnost budou dostatečně vystiženy právním posouzením trestné činnosti jen podle jednoho z několika v úvahu přicházejících ustanovení, i když tato ustanovení chrání různé společenské vztahy. Naproti tomu bude patrně třeba v některých výjimečných případech v zájmu plného vystižení stupně a povahy nebezpečnosti pro společnost použít souběžné kvalifikace, i když pachatel poruší více ustanovení tr. zák., která chrání tytéž společenské vztahy. Zdůvodnění a ohraničení okruhu takových výjimečných případů se rovněž jeví zcela nezbytným a nebude zajisté úkolem jednoduchým.

A tak vidíme, že i při řešení naší problematiky nestačí — chceme-li dojít k cíli — naznačit jenom správné obecné zásady, správný směr cesty, nýbrž je stejně důležité dovést překonat všechna úskalí a obtíže, s nimiž se budeme i na správně určené cestě nutně střetávat.

My se ovšem omezíme jen na několik poznámek, postřehů a podnětů k některým problémům jednočinného souběhu s hlediska objektu trestného činu, které si nečiní nárok ani na úplnost ani na konečnou správnost.

5. NĚKOLIK POZNÁMEK K VZÁJEMNÉMU POMĚRU USTANOVENÍ URČENÝCH K OCHRANĚ RŮZNÝCH SPOLEČENSKÝCH VZTAHŮ

Nejdříve několik poznámek k těm případům, v nichž jednáním pachatele byly ohroženy různé společenské vztahy a v nichž se tudíž v zájmu vystižení nebezpečnosti jednání pro společnost uplatní zpravidla jednočinný souběh trestných činů.

a) Je třeba především zdůraznit, že okolnost, že pachatel se jedním skutkem dopustí dvou nebo několika trestných činů, jejichž skutkové podstaty jsou obsaženy v téže hlavě či dokonce v témže oddílu zvláštní části tr. zák., nikterak nesmí vést k ukvapenému závěru, že jednáním pachatele byly ohroženy či porušeny tytéž společenské vztahy. Druhový objekt nelze zaměňovat s individuálním objektem trestného činu. Je tomu tak především proto, že společné druhové znaky individuálních objektů trestných činů sdružených v téže hlavě či oddílu zvláštní části tr. zák. nikterak nevylučují podstatné zvláštní rysy těchto individuálních objektů. Ignorovat tyto podstatné zvláštní rysy, nesprávně ztotožňovat individuální objekty takových trestných činů a na tom základě vylučovat možnost jednočinného souběhu mezi těmito trestnými činy by bylo hrubě

nesprávné, neboť podřazením trestné činnosti jen pod jediné z v úvahu přicházejících ustanovení by povaha a stupeň nebezpečnosti jednání pro společnost nebyly vystiženy. Správnost těchto úvah lze na př. dobře doložit na poměru skutkových podstat trestných činů zařazených do druhého oddílu VII. hl. zvláštní části tr. zák. Společným druhovým objektem těchto trestných činů je důstojnost člověka. Znamená to však, že individuální objekty všech trestných činů lze ztotožnit? Nikoli, neznamená. Vezměme si na příklad skutkovou podstatu trestného činu znásilnění (§ 238) a trestného činu soulože mezi příbuznými (§ 242). Při společném druhovém objektu (důstojnost člověka) jsou individuální objekty těchto trestných činů podstatně různé: ustanovení § 238 chrání nedotknutelnost ženy ve sféře jejích pohlavních vztahů (nebo jinak vyjádřeno právo ženy svobodně rozhodovat o svém pohlavním životě), objektem trestného činu § 242 je pak čistota rodinných a příbuzenských vztahů. Vzhledem k této podstatné různosti individuálních objektů je souběh trestných činů možný, neboť jinak by povaha a stupeň nebezpečnosti pro společnost nebyly dostatečně zhodnoceny.¹⁹⁾ Z obdobných důvodů je také možný souběh mezi trestným činem porušení povinnosti veřejného činitele (§ 175) a trestným činem přijímání úplatku (§ 181), i když společným druhovým objektem je pořádek ve věcech veřejných, neboť individuální objekty těchto trestných činů jsou podstatně různé.²⁰⁾

b) Předvídali jsme již, že se asi setkáme s výjimečnými případy, v nichž stupeň a povaha nebezpečnosti jednání pro společnost budou dostatečně vystiženy právním posouzením trestné činnosti nikoliv v souběhu, nýbrž jen podle jednoho z několika v úvahu přicházejících ustanovení, i když tato ustanovení chrání různé společenské vztahy. Tak na př.

¹⁹⁾ Na různost objektů trestných činů podle § 238 a 242 tr. zák. velmi správně poukázal s. Rolenc v cit. již článku, který se také na tomto základě — jak již se o tom ostatně stala zmínka — právem rozhoduje pro možnost souběhu těchto trestných činů.

²⁰⁾ Správné je proto i rozhodnutí č. 28/1952, které se vyslovuje pro možnost souběhu obou trestných činů. V důvodech tohoto rozh. je i naznačena různost individuálních objektů těchto trestných činů: „Dávání nebo přijímání úplatku — praví se mimo jiné — pak možno označit za tak závažný poklesek proti zásadám socialistického soužití a zejména proti čistotě veřejného života (proloženo mnou — B. V.), že zvláštní společenská nebezpečnost takového činu by nebyla dostatečně vystižena a zhodnocena, kdyby úplatkářství, jehož dalším cílem tu ovšem je porušení povinností veřejného činitele (proloženo mnou — B. V.), nebylo přesto posuzováno ještě i zvláště v jedninném souběhu jako zvláštní trestný čin“.

dopustí-li se velezrádce v rámci své protistátní činnosti trestného činu padělání veřejné listiny k usnadnění či zakrytí takové činnosti, bude zpravidla souzen jen podle ustanovení § 78 tr. zák. a souběh s ustanovením § 159 tu zpravidla nebude přicházet v úvahu.²¹⁾ Podobně nepůjde o souběh trestného vraždy činu s trestnými činy podle § 255 nebo 246, nýbrž jen o vraždu, poškodí-li vrah šat oběti nebo projde-li smrtící projektil tělem oběti a poškodí pak ještě národní majetek. Na první pohled je zřejmý důvod, proč v těchto a podobných případech nepůjde o souběh: V takových případech dochází sice k porušení či ohrožení různých společenských vztahů (v prvním případě základů republiky a důvěry v pravost a pravdivost veřejných listin, v druhém případě lidského života a osobního či socialistického vlastnictví), avšak ohrožení či porušení jednoho objektu je v konkrétním případě ve srovnání se závažností porušení jiného objektu tak málo významné, že nebezpečnost takové trestné činnosti je plně zhodnocena jejím posouzením jen podle ustanovení, které postihuje závažnější trestnou činnost. V takových případech význam ustanovení určeného k ochraně jedněch společenských vztahů jako by byl fakticky konsumován (pohlcen) jiným ustanovením určeným k ochraně významnějších společenských vztahů. O takových ustanoveních budeme říkat, že jsou ve vzájemném poměru faktické konsumpce (*Lex consumens derogat legi consumptae*).²²⁾

Je ovšem úkolem theorie trestního práva, aby vymezila okruh takových výjimek a dala obecné směrnice k řešení takových výjimečných případů. Máme předběžně zato, že takové výjimečné případy možno rozdělit do dvou základních skupin.

aa) Podstatu případů, jež patří do první skupiny, skvěle vystihuje podle našeho názoru s. Vyšinskij v obžalovací řeči v procesu o škůdcovství v elektrárnách SSSR.

„Může vzniknout právní otázka, proč jsme ve své žalobě nepoužili zvláštního článku, který mluví o úplatkářství, když žalujeme z úplatkářství. Proč tam není? Proč mezi těmi všemi články — 58 bod 6, 58 bod

²¹⁾ Tak konstantně rozhoduje — jak o tom podává zprávu Sergejejeva v monografii citované v pozn. 5) — sovětská judikatura v případech, v nichž padělání listin je prostředkem k spáchání nebo zakrytí kontrarevolučních trestných činů.

²²⁾ V dalším výkladu se budeme ještě zabývat bližším zdůvodněním tohoto termínu, jakož i rozlišením případů faktické konsumpce od poměru subsidiarity.

7, 58 bod 9 a 58 bod 11 nebylo místa pro zvláštní článek pojednávající o úplatkářství — článek 118 trestního zákoníku? Odpověď na tuto otázku je velmi prostá: proto, že úplatek za podmínek postačujících k odůvodnění vznesení žaloby a doufám, i k odsouzení podle námi vznesené žaloby z kontrarevolučních trestných činů, je pouze zvláštní formou projevení se tohoto kontrarevolučního činu, protože za těchto podmínek a okolností úplatek sám o sobě je kontrarevolučním trestným činem, je největším a nejtěžším trestným činem proti státu. To není prostě úplatek, který se dává za prokázání nějaké „služby“, který by se nedotýkal a nebyl schopen dotknout samých základů soustavy státních vztahů. Když úplatek nabývá povahy způsobu, jehož pomocí pokoušejí se kontrarevolucionáři zasadit ránu právě těmto vztahům, zasáhnout právě tyto základy státních vztahů, nemůžeme jej již považovat za obyčejný úplatek v jeho specifické formě, jak je to vyjádřeno v čl. 117 a 118 trestního zákoníku RSFSR, to je, jako na přijetí odměny jakoukoli úřední osobou za konání nebo nekonání jakýchkoli služebních jednání, ale považujeme to jen za svérázný projev kontrarevolučního trestného činu, jehož prostřednictvím se projevuje tentýž třídní odpor proti dílu socialistické výstavby, který se projevuje také pomocí kontrarevoluční agitace a pomocí nejrůznějších prostředků při škůdcovství a odporu nepřátel naší země proti úspěchům naší socialistické výstavby“.²³⁾

V případě, který je tu řešen, šlo se strany obviněných o trestnou činnost, která znamenala útok proti dvěma různým společenským vztahům (objektům): proti základům sovětského státu, ale též proti objektu trestného činu úplatkářství, jímž je — jak my říkáme — nestranný, osobními zájmy neovlivněný postup při vyřizování věcí obecného zájmu,²⁴⁾ či — jak se v praxi často říká — čistota veřejného života. Přece se však s. Vyšinskij rozhoduje jen pro právní posouzení této trestné činnosti podle ustanovení o kontrarevolučních trestných činech a nikoliv pro souběh s úplatkářstvím. Domníváme se, že důvod tohoto postupu lze objasnit především na základě učení o objektu trestného činu. Vždyť s. Vyšinskij říká: „To není prostě úplatkářství... který by se nedotýkal a nebyl schopen dotknout samých základů soustavy státních vztahů. Když úplatek nabývá povahy způsobu, jehož pomocí pokoušejí se kontrarevolucionáři

²³⁾ Soudní řeči, str. 360 — 361.

²⁴⁾ Sr. skripta Trestní právo hmotné, zvláštní část, Stát. ped. nakl. 1953, str. 251.

zasadit ránu právě těmto vztahům, zasáhnout právě tyto základy státních vztahů, nemůžeme jej již považovat za obyčejný úplatek v jeho specifické formě...“²³. Zde s. Vyšinskij vystihuje, že v tomto případě šlo především a hlavně o útok proti základům sovětského státu, nejvýznamnějšímu to objektu v sovětském trestním právu, a nikoliv snad jen o pouhý útok proti čistotě veřejného života. S. Vyšinskij zde vysvětluje skutečnost, že se zřetelem na to, že trestný útok byl namířen proti základům sovětského státu, porušení druhého (za těchto podmínek nevýznamného) objektu — čistoty veřejného života — ztrácí svůj samostatný význam, ztrácí svůj obsah, stává se za těchto okolností *pouhou zvláštní formou projevení se* útoku proti základům sovětského státu, kontrarevolučního trestného činu. V tomto případě by pak posouzení trestné činnosti podle ustanovení o úplatkářství vedle ustanovení o kontrarevolučních trestných činech bylo nejen zbytečné s hlediska vystižení nebezpečnosti jednání pro společnost, nýbrž dokonce nesprávné, neboť by skreslovalo správnou právně politickou orientaci při hodnocení takové trestné činnosti. Je nesporné, že úvaha s. Vyšinského má všeobecný dosah, že stejně bude třeba řešit všechny obdobné případy, v nichž trestné porušení jednoho objektu se jeví ve srovnání s porušením jiného objektu tak nevýznamným, že ztrácí v konkrétním případě svůj samostatný význam a klesá na úroveň pouhé formy, v níž se projevuje jiné, mnohem závažnější porušení společenských vztahů, jiný trestný čin. Tak tomu bude na př. též v případě padělání veřejné listiny v rámci velezrádné či vyzvědačské činnosti a pod.

V theorii trestního práva jsou takové případy charakterisovány tak, že jednočinný souběh je vyloučen v případech, v nichž jeden trestný čin je bezvýznamným či podřadným *prostředkem*²⁵⁾ k spáchání jiného trestného činu. Věnuje se pak úsilí tomu, aby byly stanoveny bližší směrnice k řešení otázky, v kterých případech dlužno pokládat trestný čin za bezvýznamný (podřadný) prostředek k spáchání trestného činu jiného. Tak skripta obecné části právnické fakulty v Praze dávají tuto směrnici: „Je-li trestný čin prostředkem k spáchání trestného činu jiného, je třeba podrobným rozbořem skutkové podstaty (nejtěžšího) trestného činu a v porovnání s jinými ustanoveními zjišťovat, zda jde o prostředek k spáchání takového činu nutný nebo alespoň typický, k němuž již zákon stanovením

²³⁾ Termínu „prostředek“ se tu ovšem užívá v širším slova smyslu.

vysoké trestní sazby bere zřetel...“.²⁶⁾ Podle našeho názoru však tato směrnice je pochybná. Říká se především, že musí jít o prostředek nutný nebo alespoň typický. Avšak typičnost prostředku naprosto nelze zaměňovat s jeho bezvýznamností (podřadností). Tak třeba padělání veřejné listiny je zajiště typickým prostředkem k spáchání či zakrytí trestného činu rozkrádání národního majetku, ohrožení zásobování, podvodu a jiných majetkových deliktů. Vzhledem k významu objektu chráněného v ustanovení § 159 — důvěře v pravost a pravdivost veřejných listin — bude však nebezpečnost trestné činnosti zpravidla dostatečně vystižena jen souběhem ustanovení § 159 s trestným činem, k němuž bylo padělání prostředkem.²⁷⁾ Říká se dále, že je třeba zjistit, zda zákon již stanovením vysoké trestní sazby za závažnější trestný čin bere na zřetel trestný čin, jenž byl prostředkem k spáchání tohoto závažnějšího trestného činu. K této směrnici nelze nezaujmout kritický postoj. Tato směrnice totiž snadno může vést k nesprávnému názoru, že otázku možnosti či vyloučení souběhu je třeba řešit jen podle výše trestních sazeb stanovených ve skutkových podstatách sbíhajících se trestných činů. Mohla by vést k mechanickým a šablonovitým závěrům, že v tom či onom případě je možno jednočinný souběh vyloučit, jestliže užití zásad o ukládání trestu při souběhu by nemělo vlivu na výši trestní sazby, v jejímž rámci by se měl pachatel uložit trest. Ve skutečnosti výše trestních sazeb je sice důležitým, zdaleka však ne hlavním a jediným vodítkem pro řešení otázky, jsou-li povaha a stupeň nebezpečnosti pro společnost dostatečně vystiženy právním posouzením trestné činnosti jen podle jednoho z v úvahu přicházejících ustanovení, pro řešení otázky, jde-li o bezvýznamný (podřadný) „prostředek“ k spáchání jiného trestného činu. Tak kdybychom na př. v případě, kdy členové velezrádné skupiny se dopustí v rámci své velezrádné činnosti vraždy (na př. babický případ), vycházeli jen z trestních sazeb, mohli bychom snad dospět k závěru, že přísné sazby stanovené za spáchání velezrady stačí k potrestání pachatele, že i v tomto případě jednočinný souběh § 78 s ustanovením o vraždě (§ 216) je snad zbytečný.

²⁶⁾ Sr. skripta citovaná v pozn. 17, str. 207 — 208.

²⁷⁾ V souladu s tímto pojetím se říká na př. v důvodech k rozh. č. 29/1952 Sb.: Jestliže pachatel trestného činu (roz. padělání veřejné listiny podle § 159 — B. V.) přitom sleduje i své majetkové obohacení, resp. hmotné poškození jiných, nutno tuto stránku jeho činnosti zhodnotit použitím jiných skutkových podstat (na př. § 245 odst. 1 písm. c) tr. zák., § 249 tr. zák.)...

Takové řešení by ovšem bylo hluboce nesprávné. Právní kvalifikací jen podle § 78 by nebyla vystižena povaha nebezpečnosti této trestné činnosti pro společnost, nebylo by již v právní kvalifikaci názorně ukázáno, že v tomto případě nešlo jen o zrádce vlasti, nýbrž i o sprosté vrahy našich občanů. Nebylo by již v právní kvalifikaci názorně ukázáno na formy a metody boje reakce, která po politické porážce se snaží dosáhnout obnovy svého „ztraceného ráje“ — restaurace kapitalismu — všemi zločinnými prostředky, která se neštítí i vražd našich občanů. A právě tuto zločinnou tvář třídních nepřátel je třeba našim lidem neustále ukazovat. „Právě zde na Moravskobudějovicku — zdůraznil s. Novotný občanům jihlavského kraje — jste zrůdnou tvář našich nepřátel, kulaků i v americkém žoldu sloužících zrádných utečenců, poznali na vlastní kůži. Poznali jste, že se neštítí ani paličství, ani vraždy, jako tomu bylo v Babičích ve vašem okrese.“ (Rudé právo, 20. září 1954). Nebyl by zkrátka takovou právní kvalifikací splněn úkol, který zdůraznil již s. Gottwald na IX. sjezdu — postavit reakci politicky na pranýř. A tak otázka správného zhodnocení stupně a povahy nebezpečnosti jednání pro společnost je otázka především politická a nelze ji mechanicky řešit srovnáním výše trestních sazeb.²⁸⁾ A ještě jeden příklad.

²⁸⁾ Je ovšem třeba zdůraznit, že náš výklad nechce vést k tomu, aby byl vůbec podceňován význam srovnávání trestních sazeb v úvahu přicházejících trestných činů, neboť trestní sazby jsou přece výrazem stupně nebezpečnosti jednání pro společnost. Tak není zejména možné, aby vyloučením souběhu se došlo — není-li pro to zvláštní důvod jako v případech speciality — k takovému důsledku, že by pachatel musel být posuzován mírněji než kdyby jeho činnost byla posouzena podle zásad o ukládání trestu při souběhu. Zákon přece nechtěl privilegiovat pachatele, který se dopustil nejen útoku proti jednomu objektu, nýbrž proti různým chráněným společenským vztahům. Dále je třeba zdůraznit, že ve výše uvedeném případě bylo by zpravidla třeba kvalifikovat trestnou činnost jako souběh ustanovení § 216 s ustanovením § 78 odst. 3 písm. f) (je-li tu jiná zvláště přitěžující okolnost). Za okolnost zvláště přitěžující je tu třeba zpravidla pokládat skutečnost, že pachatel v rámci velezrádné činnosti použil teroru jako jednoho z nejostřejších a nejhnusnějších forem útoků svržených vykořisťovatelských tříd proti lidově demokratickému zřízení. Tento zvlášť nebezpečný způsob (forma) zločinné činnosti by nebyl dostatečně zhodnocen jen kvalifikací podle § 78 odst. 1 či 2 v souběhu s ustanovením § 216 odst. 1, neboť souběhem s § 216 odst. 1 není ještě vystižen teroristický ráz vražedné činnosti. Nelze ovšem nevidět, že do tr. zák. by měla být zařazena po vzoru sovětského trestního práva samostatná skutková podstata teroristického činu (obdoba čl. 588 tr. kod. RSFSR), která výrazněji vystihuje povahu nebezpečnosti pro společnost takové trestné činnosti.

Mohlo by se na př. stát, že členové velezrádné skupiny — chtějící vystupovat jako partyzáni — vystavovali by třeba potvrzení, že získaný majetek byl odebrán k účelům „partyzánského“ boje. I v tomto případě by bylo správné posuzovat takovou trestnou činnost nejen jako velezradu, nýbrž i jako trestný čin loupeže, i když posuzování takové trestné činnosti i podle § 232 by vůbec nemělo vliv na výši trestní sazby. Kvalifikací podle § 232 by však bylo jasně ukázáno, že zde nešlo o žádné „vlastence“, „partyzány“, nýbrž o zločinné velezrádce, kteří „chtějí restaurace kapitalismu dosáhnout cestou války, cestou porážky vlastní země, prováděním atentátů, sabotáží, vražd, loupeží“.²⁹⁾ Vůbec pokládáme za předem k nezdaru odsouzené pokusy vysvětlit pojem „bezvýznamný (podřadný) prostředek“ pomocí jednoho či dvou mechanických kritérií jako jsou na př. typičnost prostředku nebo srovnání trestních sazeb. Máme za to, že otázku, zda jde o takový bezvýznamný prostředek, je třeba posoudit podle okolností konkrétního případu se zvážením všech momentů, které určují nebezpečnost jednání pro společnost a její stupeň, srovnáním významu tohoto „prostředku“ se závažností druhého trestného činu, k němuž byl první trestný čin prostředkem. Velký význam tu bude mít především srovnání významu objektů obou trestných činů (vzpomeňme si na př. na srovnání objektu kontrarevolučních trestných činů (základy sovětského státu) s objektem úplatkářství (čistota veřejného života). A tak navrhuje tuto obecnou směrnicí k řešení případů tohoto druhu: *Je-li trestný čin „prostředkem“ k spáchání jiného závažnějšího trestného činu, stačí k vystižení povahy a stupně nebezpečnosti takové trestné činnosti pro společnost její posouzení jen podle ustanovení o závažnějším trestném činu, pokud „prostředek“ je v konkrétním případě tak bezvýznamný, že se stává pouhou formou projevení se onoho závažnějšího trestného činu.*

bb) Do druhé skupiny patří ty případy, v nichž také došlo jedním skutkem k útoku proti různým společenským vztahům chráněným dvěma různými ustanoveními trestního zákona, a také v těchto případech se útok proti jednomu objektu jeví bezvýznamným ve srovnání s druhým závažnějším trestným úkolem. Avšak zde není oné těsné vnitřní souvislosti mezi oběma porušeními společenských vztahů, nelze nijak říci, že jeden z útoků byl „prostředkem“ k provedení útoku závažnějšího. Sem

²⁹⁾ Klement Gottwald, 1949 — 1950, vyd. Svoboda, str. 205 (z projevu na zasedání ÚV KSČ 24. února 1950).

patří již uvedený příklad, kdy při vraždě smrtící projektil projde tělem oběti a poškodí pak ještě třeba národní majetek, sem patří na př. i případ, kdy vězeň uprchne z vazby (§ 171 písm. b)) v obyčejném trestanec-kém oděvu. Již na první pohled je zřejmé, že by bylo nesprávné postihnout v prvním případě vraha ještě snad podle § 246 či v druhém případě pachatele trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí ještě podle § 245 tr. zák. jako rozkradače národního majetku. V těchto případech nejde ovšem o trestný čin, který je bezvýznamným prostředkem k spá-chání trestného činu jiného, nýbrž takový trestný čin se jeví jako *bezvý-
znamný vedlejší produkt hlavní trestné činnosti*, jako podřadný doprovodný zjev při spáchání závažnějšího trestného činu. Také zde nebude vý-jimečně přicházet v úvahu jednočinný souběh, ač došlo k porušení růz-ných společenských vztahů.

5. NĚKOLIK POZNÁMEK K VZÁJEMNÉMU POMĚRU USTANOVENÍ URČENÝCH K OCHRANĚ TÝCHŽ SPOLEČENSKÝCH VZTAHŮ

Nyní několik poznámek k těm případům, v nichž pachatel svým jednáním poruší dvě nebo několik ustanovení určených k ochraně týchž spo-lečenských vztahů a v nichž je proto jednočinný souběh zpravidla vylou-čen, neboť nebezpečnost jednání pro společnost je již dostatečně zhodno-cena užitím jednoho z porušených ustanovení.

A. Především je třeba zdůraznit, že v některých případech může jít o ustanovení určená k ochraně týchž společenských vztahů, i když indivi-duální objekty těmito ustanoveními chráněné nejsou zcela totožné. Pojem „týž společenské vztahy“ nelze patrně zcela ztotožňovat s pojmem „týž individuální objekt trestného činu“. Máme tu na mysli případy, kdy mezi různými individuálními objekty je takový poměr, že jeden objekt je vlastně podřazen jinému objektu. Společenské vztahy, které jsou objektem jednoho trestného činu, jsou součástí či zvláštním úsekem v okruhu spo-lečenských vztahů chráněných ustanovením o jiném trestném činu. Tak na př. objektem trestného činu vraždy podle § 216 je život každého obča-na, objektem trestného činu vraždy na ústavním činiteli podle § 104 je život ústavních činitelů, objektem trestného činu vraždy novorozeného dítěte matkou je pak život novorozeněte. Je zřejmé, že objekty dvou posléze uvedených trestných činů jsou v poměru k objektu vraždy podle § 216 v poměru podřazenosti, že tyto objekty tvoří zvláštní úsek v okruhu společenských vztahů chráněných ustanovením § 216 tr. zák. Obdobný

poměr je zajisté též mezi objekty chráněnými v ustanoveních § 189 (pomluva) a 180 tr. zák. (urážka veřejného činitele): objektem prvního trestného činu je vážnost každého občana, objektem druhého trestného činu je vážnost veřejného činitele. Stejně je tomu s objektem trestných činů podle §§ 181 a n. a § 156 tr. zák. Ustanovení o úplatkářství chrání čistotu veřejného života vůbec, ustanovení o úplatkářství při volbách čistotu zvláštního úseku našeho veřejného života — volebního aktu. Podobně je třeba zastávat, že i ustanovení § 78 (velezrada) a ustanovení § 84 (sabotáž) jsou určeny k ochraně týchž společenských vztahů, neboť hospodářské základy republiky, které jsou objektem trestného činu sabotáže, jsou nesporně součástí společenského řádu republiky chráněného v ustanovení § 78 tr. zák. A tak i v těchto případech jde o ochranu týchž společenských vztahů poskytnutou různými ustanoveními trestního zákona a také v těchto případech platí zásada, že jednočinný souběh mezi ustanoveními určenými k ochraně týchž společenských vztahů je zpravidla vyloučen.

B. Domníváme se, že do této druhé skupiny případů (t. j. těch případů, v nichž různá ustanovení tr. zák. chrání tytéž společenské vztahy), patří ta ustanovení trestního zákona, která jsou — jak se běžně v theorii trestního práva i v soudní praxi říká — v poměru speciality a subsidiarity (podpůrnosti). A tak je třeba, abychom nyní přikročili k zběžnému rozboru poměru speciality a subsidiarity s hlediska učení o objektu trestného činu:

a) *Poměr speciality.* (Lex specialis derogat legi generali).

Ve skriptech právnické fakulty v Praze je princip speciality vymezen takto: „V případě speciality jde o takový poměr dvou skutkových podstat, při němž jedna ze skutkových podstat má zúžený obsah, zákonné znaky jedné skutkové podstaty jsou v jiné skutkové podstatě nahrazeny znaky zvláštními... Ustanovení zvláštní (speciální) má přednost před ustanovením obecným, a to i když je mírnější...“³⁰⁾ Vidíme, že jde o vymezení, které je přesnou aplikací stěžejní formálně logické poučky o poměru obecného a zvláštního v oboru trestního práva. Jde o vymezení, které je majetkem theorie trestního práva již po staletí. Jde o poučku, která zcela výjimečně i v buržoasní vědě trestního práva byla mnohdy považována za nespornou, takže německý kriminalista Mezger mohl tu dokonce konsta-

³⁰⁾ Skripta cit. v pozn. 17, str. 210.

tovat jednotu názorů: „V názoru na podstatu a znaky speciality se vcelku shodujeme“.³¹⁾ Není ani příliš těžké prokázat, že skutkové podstaty, které jsou navzájem v poměru obecného a zvláštního, jsou určeny k ochraně týchž společenských vztahů, a že tedy vyloučení jednočinného souběhu v těchto případech je v souladu s našimi výchozími zásadami. Ve velmi četných případech speciality jsou právě objekty příslušných ustanovení v poměru obecného a zvláštního, společenské vztahy, které jsou objektem jednoho z trestných činů, tvoří — jak už jsme o tom hovořili v předchozí poznámce — *zvláštní úsek* v okruhu společenských vztahů chráněných (obecným) ustanovením o jiném trestném činu. Tak na př. srovnáme-li skutkové podstaty trestného činu obyčejné vraždy a vraždy na ústavním činiteli (§§ 216 a 104 tr. zák.), snadno seznáme, že obě skutkové podstaty se vůbec liší jenom tím, že jejich objekty jsou v poměru obecného a zvláštního (život člověka a život ústavního činitele). V tomto případě je tedy objekt zvláštní skutkové podstaty (§ 104) jediným zvláštním znakem, který nahrazuje ve smyslu vymezení ve skriptech podaného obecný znak obecné skutkové podstaty (§ 216). V jiných případech je objekt pouze jedním z více zvláštních znaků skutkové podstaty, které nahrazují obecné znaky v jiné skutkové podstatě (obecné). Tak skutková podstata trestného činu vraždy novorozeného dítěte se liší od skutkové podstaty obyčejné vraždy nejen zvláštním objektem (život novorozeněte), ale též zvláštními vlastnostmi subjektu (pachatelem může být jen matka novorozeněte), dalšími zvláštními znaky jsou pak dále znak „v rozrušení způsobeném porodem“ a konečně doba činu („při porodu nebo hned po něm“). V ostatních případech speciality je konečně individuální objekt obou skutkových podstat zcela totožný a jen jiné jejich znaky jsou v poměru obecného a zvláštního. Tak je tomu na př. ve vztahu obou skutkových podstat trestného činu neposkytnutí pomoci (§§ 227 a 228), které mají též individuální objekt (život a zdraví člověka), avšak jiné znaky těchto skutkových podstat jsou v poměru obecného a zvláštního. Ve všech případech speciality však jde o skutkové podstaty určené k ochraně týchž společenských vztahů a vyloučení jednočinného souběhu je proto v souladu s obecným vymezením podstaty jednočinného souběhu na základě učení o objektu trestného činu.

³¹⁾ Mezger, Strafrecht, str. 472.

Konstatovali jsme, že vymezení principu speciality na základě přísně formálně logické úvahy je třeba považovat za zásadu všem věkům odolávající, takřka za zkamenělý útvar. Přece se však ihned neskloníme před její majestátností a odvážíme se pokusu poodhalit Achillovu patu této nezranitelné bytosti. Máme dvě pochybnosti o tom, zda je správné vymezení zásady speciality pouze na základě přísně formálně logických úvah.

aa) Především je třeba konstatovat, že mezi některými skutkovými podstatami, o nichž je obecně známo, že jsou navzájem v poměru speciality, není — přísně logicky vzato — „čistý“ poměr obecného a zvláštního. Tak na př. se běžně říká,³²⁾ že skutková podstata trestného činu urážky veřejného činitele je zásadně zvláštní v poměru k obecné skutkové podstatě trestného činu pomluvy (§§ 180 a 189 tr. zák.). Ve skutečnosti tomu tak docela není. Má-li být totiž s hlediska zásad formální logiky jeden pojem uznán za zvláštní v poměru k jinému pojmu (obecnému), musí zvláštní pojem alespoň ve zvláštních znacích obsahovat všechny znaky pojmu obecného. Prostě řečeno — platí zásada, že všechno, co možno povědět o obecném pojmu, možno povědět i o zvláštním pojmu (nikoli ovšem naopak).³³⁾ Tato zásada však o poměru zmíněných skutkových podstat zřejmě důsledně neplatí. Každá pomluva obsahuje znak „sdělení nepravdy“, každá urážka veřejného činitele však nemusí být nepravdivá (na př. mohu někoho urazit, řeknu-li o něm, že je mrzák, i když je to pravda, pokud má můj výrok v konkrétním případě urážlivou povahu). Podobně nelze uznat — přísně logicky vzato —, že v poměru obecného a zvláštního jsou skutkové podstaty neposkytnutí pomoci podle §§ 227 a 228, i když i zde je poměr speciality všeobecně uznán.³⁴⁾ A tak třeba dojít k závěru, že mezi některými skutkovými podstatami, které jsou v poměru speciality, je jen přibližně (zhruba) poměr obecného a zvláštního ve smyslu zásad formální logiky.

bb) V theorii i soudní praxi je sporná otázka, jaký je poměr mezi

³²⁾ Sr. na př. komentář str. 333 nebo uvedená skripta zvláštní části (pozn. 24), str. 248.

³³⁾ Tuto zásadu dobře objasňuje Strogovič na tomto příkladě: „Na příklad pojem „ssavec“ (nadřazený pojem) a „kůň“ (podřazený pojem). Všechno, co je vlastní ssavcům, je vlastní i koni, na př. ssavci i kůň dýchají plicemi, atd. Ale ne všechno, co je vlastní koni, bude vlastní všem ssavcům, na př. koně mají kopyta, zatím co mnozí ssavci kopyta nemají“. (M. S. Strogovič, Logika, str. 81 slov. překladu.)

³⁴⁾ Sr. na př. komentář, str. 412 a rozh. č. 112/1952.

skutkovou podstatou trestného činu rozkrádání národního majetku a majetku lidových družstev (§ 245) a skutkovou podstatou pytláctví (§ 256 tr. zák.). Kdybychom zkoumali poměr obou skutkových podstat jediné s hlediska zásad formální logiky, museli bychom se patrně přiklonit k názoru, že skutková podstata pytláctví je v poměru ke skutkové podstatě podle § 245 speciální. Vždyť útoky proti předmětům cizího práva myslivosti či rybolovu (zejména proti zvěři a rybám) se jeví — formálně logicky vzato — zpravidla jako zvláštní případy poškozování socialistického vlastnictví. Takové řešení by však bylo nesprávné, neboť by znamenalo bezdůvodné privilegování pytláckých útoků proti socialistickému vlastnictví, a vedlo by k oslabení ochrany myslivosti a rybolovu, což — jak se správně uvádí — zákonodárce zajisté nezamýšlel. Proto je se třeba přiklonit k názoru, že ustanovení o pytláctví je v poměru k ustanovení o rozkrádání podpůrné, i když nelze upřít, že s hlediska zásad formální logiky je možno pytláctví ke škodě národního nebo družstevního majetku považovat za zvláštní případ rozkrádání socialistického vlastnictví.

A tak se ukazuje, že s vymezením poměru speciality na základě pouhých formálně-logických úvah zřejmě nevystačíme, že formální vymezení poměru speciality musí být doplněno vymezením materiálním. A k takovému vymezení lze dospět podle našeho názoru jediné na základě našich obecných zásad získaných na základě učení o materiální podmínce trestného činu — nebezpečnosti jednání pro společnost. Předběžně bychom formulovali takové materiální vymezení podstaty poměru speciality asi takto: *V poměru speciality jsou ustanovení určená k ochraně týchž společenských vztahů, je-li účelem zákona jedním z těchto ustanovení zvláště postihnout určitý druh útoků proti týmž společenským vztahům, aby byla vystižena zvláštní povaha a stupeň nebezpečnosti takových útoků pro společnost.* Zvláštní povaha a stupeň nebezpečnosti útoků proti týmž společenským vztahům postižených speciálním ustanovením jsou v nejčastějších případech zřejmě patrný již z přísnější trestní sazby speciálního ustanovení (sr. na př. přísnější trestní sazby speciálních ustanovení §§ 104 (vražda na ústavním činiteli), 108 (násilí na ústavním činiteli), 275 (spolčení k zběhnutí) v poměru k příslušným ustanovením §§ 216 (vražda), 177 (násilí na veřejném činiteli) a 166 (spolčení) a pod. V jiných méně častých případech speciality se naopak zvláštní povaha a stupeň nebezpečnosti útoků postižených ustanovením zvláštním projevují v mírnější trestní sazbě speciálního ustanovení (tak na př. vražda novorozeněte [§ 217] je mírněji trest-

ná než prostá vražda [§ 216]).³⁵⁾ Ve výjimečných případech zvláštní povaha a stupeň nebezpečnosti zvláště postižených útoků se neprojeví v rozdílné trestní sazbě obecného a zvláštního ustanovení. Tak na př. speciální ustanovení postihující spolčení k vraždě na ústavním činiteli (§ 107) má stejnou trestní sazbu (pět až deset let) jako obecná ustanovení o spolčení podle § 166 odst. 3 tr. zák. I v tomto případě chtěl zákon pomocí zvláštní, samostatné trestní hrozby vystihnout zvláštní povahu a stupeň nebezpečnosti takových případů spolčení.

Je třeba v této souvislosti vůbec zdůraznit, že v socialistickém trestním zákonodárství dochází k tvorbě speciálních skutkových podstat nejen proto, aby speciálním postižením některých útoků proti týmž společenským vztahům se dosáhlo přísnějšího či mírnějšího potrestání pachatele. Taková speciální ustanovení jsou vytvářena především proto, aby zvláštním, výslovným a samostatným postižením určitých útoků se zdůraznila jejich akutní nebezpečnost v konkrétní situaci, aby se upoutala pozornost k boji proti takovým trestným činům. Tvorba speciálních skutkových podstat má tedy v socialistickém trestním právu především mobilizační význam. Můžeme se poučit ze zkušeností sovětského trestního zákonodárství, v němž nejrůzněji docházelo k vydáváním speciálních ustanovení postihujících útoky zvláštního druhu proti společenským vztahům již před tím jinak chráněným sovětským trestním právem. Tak na př. ve výnosu presidia Nejvyššího sovětu SSSR ze dne 10. června 1940 „O odpovědnosti za odvádění nekvalitních nebo nekompletních výrobků

³⁵⁾ V uvedeném případě je zcela jasný důvod, proč speciální ustanovení je mírnější (čin je spáchán matkou v rozrušení způsobeném porodem a tato okolnost zmenšuje stupeň jeho nebezpečnosti v poměru k obecnému trestnému činu vraždy podle § 216 tr. zák.). Naproti tomu ti, kteří spatřují v ustanovení o pytláctví mírnější speciální ustanovení v poměru k ustanovení § 245, nejsou s to uvést přesvědčivý důvod, proč třeba pokládat útoky proti socialistickému vlastnictví ve formě pytláctví za méně nebezpečné pro společnost než jiné takové útoky postižené v ustanovení § 245. Nepřesvědčivý je důvod, který uvádí Sedláček, který se snaží vysvětlit menší nebezpečnost pytláctví tím, že tento trestný čin je spáchán z lovecké vášně a dokonce poukazuje na souvislost činnosti muže jako lovce v dávných dobách v souvislosti s pytláctvím. To bychom snad podle toho také mohli dojít k závěru, že je třeba privilegiovat případy rozkrádání úrody na družstevních polích s tím, že jde o atavismus z pradávných dob, kdy lidé se volně živili sbíráním plodů přírody. Právě proto nemůžeme uznat ustanovení o pytláctví za speciální případ rozkrádání, protože neznáme přesvědčivý materiální důvod, pro který by zákonodárce chtěl dát přednost mírnějšímu ustanovení o pytláctví.

a za nedodržování povinných standartů průmyslovými podniky“ jsou obsažena speciální ustanovení zaměřená k rozhodnému boji proti odvádění nekvalitních a nekompletních výrobků, i když takové útoky mohly být již před tím postiženy podle obecných ustanovení trestního kodexu RSFSR (jako úřední trestné činy podle čl. 111, 128 nebo 109 tr. kodexu RSFSR, jímž v našem trestném zákoně v podstatě odpovídají ustanovení §§ 176 a 175 tr. zák.). Sovětský kriminalista A. N. Trajnin pokládá tvorbu takových speciálních norem, které mobilisují k boji s trestnými činy zvláště aktuálními v konkrétní politické situaci, za zákonitý proces ve vývoji sovětského trestního zákonodárství, který nazývá procesem konkretisace skutkových podstat (Sostav prestuplenija po sovětskomu ugo-lovnomu pravu, str. 268 a n.). Bylo by třeba i u nás se v tomto směru poučit ze zkušeností sovětského trestního zákonodárství. Bylo by třeba patrně opustit názory, podle nichž není třeba vydávat nová trestní ustanovení, je-li trestná činnost, o níž jde, již postižena obecnými ustanoveními trestního zákona.

b) *Poměr subsidiarity*. (Lex primaria derogat legi subsidiariae).

Také ty skutkové podstaty, které jsou navzájem v poměru podpůrnosti (subsidiarity), se podle našeho názoru především vyznačují tím, že jsou určeny k ochraně týchž společenských vztahů. Uvedme na důkaz toho některé příklady subsidiarity:

Subsidiární jsou na př. tato ustanovení:

1. ustanovení postihující vzdálenější stadia uskutečňování trestného činu v poměru k ustanovením postihujícím stadia bližší k dokonání trestného činu (na př. spolčení v poměru k pokusu, pokus v poměru k dokonání trestného činu);

2. ustanovení o trestném činu ohrožovacím k ustanovení o trestném činu poruchovém.

3. ustanovení postihující trestný čin spáchaný z nedbalosti k ustanovení postihujícímu též trestný čin spáchaný úmyslně.

Je na první pohled zřejmé, že v těchto případech subsidiární ustanovení postihují útoky proti týmž společenským vztahům jako jim odpovídající ustanovení primární.

Zdálo by se, že zkoumání ustanovení, která jsou v poměru subsidiarity, s hlediska objektu trestného činu je nadbytečné, že se v theorii i praxi již dávno dospělo k tomu, že právě uvedená ustanovení jsou v poměru subsidiarity, aniž se uvažovalo o tom, zda taková ustanovení chrání či

nechrání tytéž společenské vztahy. My se však domníváme, že totožnost chráněných společenských vztahů je naprosto nezbytným a nezanedbatelným znakem pojmu subsidiarity. Dokážeme toto své tvrzení na konkrétním případě. V soudní praxi vyvstala otázka, je-li možný jednočinný souběh ustanovení § 187 odst. 2 tr. zák. o trestném činu opilství s ustanovením o trestném činu ublížení na zdraví z nedbalosti (§§ 221, 222) resp. s ustanovením o poškození národního majetku z nedbalosti (§ 246). - V rozh. č. 54/1951 byl vysloven k této otázce právní názor, že ustanovení § 187 odst. 2 je v poměru k ustanovení §§ 222, 221 i 246 subsidiární, a to z toho důvodu, že zde jde o poměr deliktu ohrožovacího k trestným činům poruchovým. Pozastavili jsme tento názor, který pokládáme za pochybený a nesprávný. Již v citovaném článku „Nad prvním komentářem k našemu trestnímu zákonu“ jsme k této otázce uvedli: „Na subsidiaritě se zřejmě usuzuje proto, že trestný čin podle § 187 odst. 2 se pokládá za ohrožovací v poměru k trestnému činu poruchovému (§ 221). Takové hledisko však není nepochybné. To proto, že trestný čin podle § 187 ohrožuje daleko širší oblast společenských vztahů, než je zdraví jednotlivého člověka (§ 221). Ohroženy jsou život nebo zdraví lidí nebo majetku. Druhovým objektem je zde pořádek ve věcech veřejných. Proto ohrožení opilstvím podle § 187 odst. 2 může být pro společnost nebezpečnější než způsobení poruchy zdraví jednotlivému člověku ve smyslu § 221 odst. 1, což je vyjádřeno v zákoně i trestní sazbou, která u § 187 odst. 2 má vyšší horní hranici (odnětí svobody až do 6 měsíců) než u § 221 odst. 1 (až na 3 měsíce). Z těchto důvodů máme za to, že souběh obou ustanovení je možný.“³⁶⁾ Tento příklad jasně dokazuje, že totožnost chráněných společenských vztahů je nezbytným znakem subsidiarity, že tedy na př. ustanovení postihující ohrožení je jen v tom případě subsidiární k ustanovení postihujícímu poruchu, jde-li o ohrožení a poruchu týčž společenských vztahů.

Je ovšem samozřejmé, že podstata subsidiarity není určena toliko tím, že subsidiární ustanovení chrání tytéž společenské vztahy jako jemu odpovídající ustanovení primární. Vždyť přece také ustanovení obecné a speciální chrání — jak již bylo vysvětleno — tytéž společenské vztahy. Jaký je tedy rozdíl mezi poměrem subsidiarity a mezi poměrem speciality? Obyčejně se vysvětluje podstata poměru subsidiarity v tom smyslu, že subsidiární ustanovení se již vedle primárního ustanovení neuplatní z to-

³⁶⁾ Sr. článek Vybírala a Nezkusila cit. v pozn. 6).

ho důvodu, že znaky subsidiárního ustanovení jsou již zahrnuty ve znacích ustanovení primárního, že primární ustanovení již obsahuje (vyčerpává) ustanovení subsidiární. Tak na př. s. Rolenc vystihuje podstatu subsidiarity takto: „O jednočinný souběh nejde v případech, kdy trestné činy, jejichž znaky pachatel svým skutkem naplnil, jsou k sobě v poměru subsidiarity, to jest, kdy subsidiární mírněji trestná skutková podstata je zahrnuta již v skutkové podstatě trestného činu přísněji trestného“.³⁷⁾ Podobně Poláček píše, že o poměr subsidiarity jde tehdy, „když subsidiární mírněji trestná skutková podstata je obsažena v skutkové podstatě přísněji trestné“.³⁸⁾ Je nepochybné, že takové formální určení podstaty subsidiarity postačuje ve většině případů. (Tak na př. znak vyzvídání státního tajemství (§ 91) je obsažen ve znaku vyzvídání státního tajemství v úmyslu vyvrátit je cizí moci (§ 86), spolčení se k podvracení základů republiky (§ 79) je již obsaženo v spolčení se k rozvracení základů republiky (§ 78 odst. 2 písm. a)), pokus je obsažen v dokonaném trestném činu, ohrožení v poruše a pod.). Takové formální určení subsidiarity však není podle našeho názoru dostačující. Není především dostačující proto, že neodlišuje jasně případy subsidiarity od případů speciality. Vždyť obecné ustanovení je také zahrnuto v ustanovení speciálním (tak na př. v ustanovení o vraždě novorozeného dítěte matkou jsou zahrnuty všechny znaky prosté vraždy). Vždyť obecné ustanovení se uplatní také jen tehdy, neužije-li se ustanovení zvláštního, právě tak jako subsidiárního ustanovení se užije jen tehdy, není-li čin trestný podle ustanovení primárního. Jak tedy možno rozpoznat ustanovení obecné od ustanovení subsidiárního? Druhý nedostatek formálního vymezení subsidiarity spočívá podle našeho názoru v tom, že podle tohoto vymezení nelze uznat na subsidiaritu v takových případech, v nichž všechny znaky jednoho ustanovení nezahrnují všechny znaky ustanovení jiného. Tak na př. nelze uznat ustanovení o trestném činu opilství podle § 187 odst. 1 al. 1 za subsidiární v poměru k ustanovení o opilství podle § 186 tr. zák., neboť — přísně vzato — v ustanovení § 186 není zahrnut znak „ač je v opilství náchylný k výtržnostem“, který charakterisuje zvláštní vlastnosti subjektu trestného činu podle § 187 odst. 1 al. 1 tr. zák. A skutečně, někteří právě z tohoto důvodu poměr subsidiarity mezi oběma ustanove-

³⁷⁾ Sr. Rolencův článek v Socialistické zákonnosti cit. v pozn. 6).

³⁸⁾ Sr. Poláčekův článek cit. v pozn. 6).

ními neuznávají. Tak v podstatě argumentuje proti subsidiární povaze ustanovení § 187 odst. 1 al. 1 s. Opěla: „Trestní zákon rozeznává v §§ 186, 187 dva rozličné druhy trestných činů opilství s různými skutkovými znaky. Opilství podle § 187 předpokládá, aby pachatel byl v opilosti náchylný k výtržnostem, ustanovení § 186 takovou vlastnost pachatele nevyžaduje“.³⁹⁾ S. Opěla na základě této argumentace dochází k závěru, že jednočinný souběh obou ustanovení je možný. My se však domníváme — a v dalším výkladu tento názor podrobněji vysvětlíme, že tento závěr je nesprávný, protože vychází pouze z formálního vymezení poměru subsidiarity a odporuje základnímu smyslu právního institutu jednočinného souběhu trestných činů, jímž je vystižení povahy a stupně nebezpečnosti jednání pro společnost.

Jsme toho názoru, že právě tak jako poměr speciality, tak i poměr subsidiarity je třeba vymezit nejen formálně, nýbrž i materiálně, na základě učení o materiální podmínce trestného činu — nebezpečnosti jednání pro společnost a na základě učení o objektu trestného činu. V případě speciality chtěl zákon podle speciálního ustanovení přednostně postihnout určitý druh útoků proti týmž společenským vztahům, aby vystihl zvláštní povahu a stupeň takových útoků pro společnost. K vytvoření subsidiárního ustanovení však zákonodárce vedly úvahy jiné. Zákonodárce především postihl pomocí jednoho ustanovení nejzávažnější útoky proti určitým společenským vztahům, tímto ustanovením — primárním — poskytl základní ochranu těmto společenským vztahům. Ochranu těchto společenských vztahů proti těmto nejzávažnějším útokům však nepokládal za dostačující, a proto tuto ochranu ještě rozšířil i proti méně závažným útokům téhož druhu proti týmž společenským vztahům. Vytvořil proto vedle primárních ustanovení ustanovení subsidiární (podpůrná), která mají za účel poskytnout podpůrnou ochranu pouze pro ty případy, nejsou-li útoky proti týmž společenským vztahům již postiženy ustanovením primárním. V těch však případech, na které dosahuje již ochrana poskytnutá ustanovením primárním, bylo by ovšem nadbytečné posuzovat takovou trestnou činnost ještě i podle ustanovení subsidiárního, neboť povaha a stupeň nebezpečnosti takové trestné činnosti jsou plně vystiženy právním posouzením trestné činnosti podle primárního ustanovení. Př.: Ustanovením § 86 poskytl tr. zákon základní ochranu před nejzávažnějšími útoky

³⁹⁾ Sr. Opělov článek cit. v pozn. 6).

proti státnímu tajemství, mimo jiné před vyzvídáním takového tajemství v úmyslu vyrazit je cizí moci. Takovou ochranu však zákonodárce nepovažoval za dostačující, a proto ji rozšířil tím, že jakoby „na podporu“ ustanovení § 86 zavedl ještě ustanovení § 91, které chrání i před takovým vyzvídáním státního tajemství, které se neděje v úmyslu vyrazit je cizí moci, nýbrž třeba jen ze zvědavosti. A tak dospíváme k tomuto materiálnímu vymezení podstaty poměru subsidiarity: *V poměru subsidiarity jsou ustanovení určená k ochraně těchž společenských vztahů, bylo-li účelem zákona jedním z těchto ustanovení (subsidiárním) pouze doplnit v témže směru ochranu poskytnutou druhým ustanovením (primárním) i proti méně nebezpečným útokům téhož druhu. Jednočinný souběh mezi takovými ustanoveními je vyloučen, neboť povaha a stupeň nebezpečnosti jednání pro společnost jsou plně vystiženy již posouzením trestné činnosti podle ustanovení primárního.* Formálním výrazem té skutečnosti, že subsidiární ustanovení poskytuje ochranu proti méně závažným útokům téhož druhu je pak zpravidla, že znaky subsidiárního ustanovení jsou obsaženy v ustanovení primárním. Nemusí však tomu tak vždy nutně být. Není tomu tak právě v případě poměru ustanovení §§ 186 a 187 odst. 1 al. 1. Obě tato ustanovení jsou určena k ochraně těchž společenských vztahů, t. j. k ochraně bezpečnosti společnosti před opilci. Základní ochranu proti nejzávažnějším útokům tohoto druhu poskytuje tr. zák. v ustanovení § 186, které postihuje každého, kdo se zaviněně zpije do nepřičetnosti a v tom stavu se dopustí činu jinak trestného. Ochranu proti těmto nejzávažnějším útokům však zákonodárce nepokládal za dostatečnou, a proto ji doplnil a rozšířil i proti méně závažným útokům. Postihl ustanovením § 187 odst. 1 al. 1 i případy takového zaviněného opití se, které nevyústilo v spáchání činu jinak trestného v nepřičetnosti. Aby však trestní ochrana bezpečnosti společnosti před opilci nebyla přepínána, byla trestnost zaviněného opití se omezena pouze na případy, kdy se činu dopustila osoba náchylná v opilství k výtržnostem, neboť opilost osob takových vlastností znamená již zpravidla vážné nebezpečí pro bezpečnost společnosti. Domníváme se, že ustanovení § 187 odst. 1 al. 1 má v poměru k ustanovení § 186 jen doplňující funkci, že kvalifikace trestného činu podle § 186 již plně vystihuje povahu a stupeň nebezpečnosti jednání postiženého v ustanovení § 187 odst. 1 al. 1. Bylo by podle našeho názoru omylem se domnívat, že ustanovení § 187 snad zvláště je zaměřeno k postižení opilců - výtržníků a že naproti tomu ustanovení § 186 na postižení opilců - výtržníků nepamatuje. Tomu tak přece

zřejmě není. Také § 186 především a hlavně chrání bezpečnost společnosti před opilci - výtržníky a ne snad jen před náhodnými opilci, v ustanovení § 187 byla náchylnost v opilosti k výtržnostem výslovně uvedena ne snad proto, že by toto ustanovení chránilo bezpečnost společnosti před opilci v zcela jiném směru a před trestnou činností jiných osob než ustanovení § 186, ale pouze proto se tam výslovně uvádí „náchylnost v opilosti k výtržnostem“, aby byl omezen rozsah trestnosti na opravdu závažné případy ohrožení bezpečnosti společnosti. Proto jednočinný souběh obou ustanovení je podle našeho soudu zbytečný, není ho vůbec zapotřebí v zájmu vystižení nebezpečnosti jednání pro společnost. Právem proto obviněný v případě řešeném v rozh. č. 53/1951 ve svém odvolání uváděl, že byl za své pití v den činu neprávem trestán dvakrát. A právem také odvolací soud v tomto směru odvolání obviněného vyhověl, dospěv k správnému právnímu názoru, že „podřazení téže činnosti pachatelovy pod přísnější ustanovení § 186 tr. zák. činí ovšem další posuzování ještě i podle § 187 odst. 1 al. 1 tr. zák. zbytečným“.

Poměr subsidiarity bývá chápán mnohem šířeji. Zejména se někdy zastává, že v poměru subsidiarity jsou i ustanovení určená k ochraně různých společenských vztahů, mezi nimiž je však výjimečně jednočinný souběh vyloučen, je-li v konkrétním případě jednání trestné podle jednoho ustanovení bezvýznamným „prostředkem“ k spáchání závažnějšího trestného činu nebo bezvýznamným vedlejším produktem hlavní, závažnější trestné činnosti. Podle našeho názoru však tyto případy mají jinou povahu a do pojmu subsidiarity nepatří. Nepatří do pojmu subsidiarity především proto, že v těchto případech jde o ustanovení určená k ochraně různých společenských vztahů a naprosto se tu nedá říci, že jedno z obou ustanovení doplňuje ochranu poskytnutou ustanovením jiným (tak naprosto se nedá říci, že ustanovení o úplatkářství doplňuje ochranu státního tajemství poskytnutou ustanovením o vyzvědačství).⁴⁰⁾ V případech subsidiarity podle našeho názoru sám zákonodárce chtěl pomocí subsidiárního ustanovení doplnit a rozšířit ochranu týchž společenských vztahů poskytnutou ustanovením primárním, v těch případech však, v nichž jeden trestný čin je v konkrétním případě pouhým bezvýznamným prostředkem k spáchání trestného činu jiného, či bezvýznamným vedlejším produktem hlavní trestné činnosti, zákonodárce

⁴⁰⁾ Máme tu na mysli případ uvedený již dříve z Vyšinského Soudních řečí.

vůbec ani zpravidla neuvažoval o vzájemném poměru takových různorodých trestných činů (tak zákonodárce jistě neuvažoval o vzájemném poměru vyzvědačství a úplatkářství, padělání veřejných listin a rozkrádání a pod.). Další podstatný rozdíl je také v tomto: V případech subsidiarity již srovnáním znaků obou skutkových podstat se dochází k závěru platnému pro všechny případy, že jednočinný souběh mezi takovými skutkovými podstatami je vyloučen. Tak na př. je vždy a ve všech konkrétních případech vyloučen jednočinný souběh mezi ustanovením o vyzvědačství (§ 86) a ustanoveními o ohrožení státního tajemství (§§ 88—92), mezi ustanovením o velezradě (§ 78) a ustanoveními postihujícími trestný čin sdružování proti republice (§§ 79, 80). Naproti tomu v případech, kdy jeden trestný čin je prostředkem k spáchání jiného trestného činu, musí soud v konkrétním případě posoudit, jde-li o prostředek tak bezvýznamný, že se stává pouhou formou projevení se závažnějšího trestného činu, že k vystižení nebezpečnosti trestné činnosti pro společnost stačí její posouzení jen podle ustanovení o závažnějším trestném činu. V případě subsidiarity tudíž jednočinný souběh vyloučen být *musí*, v případech, v nichž jeden trestný čin je bezvýznamným prostředkem k spáchání jiného nebo vedlejším produktem onoho trestného činu, jednočinný souběh podle okolností konkrétního případu vyloučen být *může*. Nepatří tedy tyto případy do pojmu subsidiarity a je třeba i názvem je od případů subsidiarity rozlišit. V těchto případech by bylo správné hovořit — jak už bylo doporučeno — o faktické konsumpci skutkových podstat, kterýžto pojem užívá sovětský kriminalista A. N. Trajnin k označení případů takového druhu.⁴¹⁾ Toto označení (faktická konsumpce) dobře vystihuje podstatu těchto případů, v nichž k vyloučení jednočinného souběhu dochází fakticky, výkladem zákona v konkrétních případech soudní praxe.

C. Ze zásady, podle níž je jednočinný souběh dvou ustanovení vyloučen, jsou-li tato ustanovení určena k ochraně týchž společenských vztahů, je však třeba připustit rovněž výjimky. V některých případech nejsou ustanovení určená k ochraně týchž společenských vztahů ani v poměru speciality ani v poměru subsidiarity. Sem patří poměr ustanovení o sa-

⁴¹⁾ Sr. Trajnin, Sostav prestuplenija po sovětskomu ugolovnomu pravu, str. 269 a n. Také s. Rolenc v čl. cit. v pozn. 6) — opíraje se zřejmě o Trajнина — správně rozlišuje případy subsidiarity od případů faktické konsumpce (str. 29).

botáži (§ 84) k ustanovení o velezradě (§ 78). Vysvětlili jsme již, že objekt trestného činu sabotáže je zahrnut v objektu trestného činu velezrady, neboť hospodářské základy republiky, které jsou objektem trestného činu sabotáže, jsou nesporně součástí společenského řádu republiky chráněného v ustanovení § 78 tr. zák. Obě tato ustanovení zajisté nejsou v poměru speciality, avšak není mezi nimi ani poměru subsidiarity, neboť znaky poměru subsidiarity tu nejsou splněny. Především sabotážní útoky postižené v ustanovení § 84 nelze považovat za méně nebezpečný druh útoků postižených ustanovením § 78, sabotážní útoky jsou jiným druhem útoku než útoky velezradné a jde o útoky velmi závažné, o čemž svědčí již stejné trestní sazby stanovené v ustanovení § 78 odst. 1 a § 84 odst. 1 (tresty odnětí svobody od deseti do dvaceti pěti let). Nelze tedy říci, že zákonodárce chtěl ustanovením o sabotáži podle § 84 pouze v témže směru doplnit a rozšířit ochranu poskytnutou v ustanovení § 78 proti méně závažným útokům téhož druhu. V tomto výjimečném případě je taková situace, že tytéž společenské vztahy jsou dvěma ustanoveními chráněny v různém směru proti závažným útokům různého druhu. A tak v takových případech je třeba připustit jednočinný souběh, neboť nebezpečnost jednání pro společnost by nebyla plně vystižena právním posouzením trestné činnosti jen podle jednoho z obou ustanovení.⁴²⁾

7. NĚKOLIK POZNÁMEK K POMĚRU SKUTKOVÝCH PODSTAT SE DVĚMA OBJEKTY K JINÝM USTANOVENÍM

Nemůžeme se vyhnout tomu, abychom nepřičlenili ještě několik stručných poznámek k řešení poměru skutkových podstat v těch komplikovaných případech, v nichž jedna z obou skutkových podstat je určena

⁴²⁾ Z obdobných důvodů máme zato, že je možný jednočinný souběh trestného činu vyhýbání se služební povinnosti podle § 270 tr. zák. s trestným činem svémocného odloučení podle § 270 tr. zák. I v tomto případě jsou tytéž společenské vztahy (individuálním objektem — znakem skutkové podstaty obou trestných činů je — stručně vyjádřeno — povinnost konat vojenskou činnou službu) chráněny v různém směru proti závažným útokům různého druhu. Právním posouzením trestné činnosti jen podle ustanovení § 272 by nebyl zhodnocen nebezpečný, úskočný ráz trestné činnosti vystižený v ustanovení § 270, posouzením trestné činnosti jen podle § 270 by pak rovněž nebyly povaha a stupeň nebezpečnosti trestné činnosti plně vystiženy, neboť by nebyla zhodnocena okolnost, že pachatel se skutečně svémocně vzdálil od svého útvaru nebo z místa služebního přidělení ve smyslu §§ 272 a 306 tr. zák.

k ochraně více společenských vztahů, jde-li tedy o skutkovou podstatu s dvěma objekty. Komplikace tu vznikají v případech, v nichž obě skutkové podstaty jsou sice určeny k ochraně téhož objektu, jedna z obou skutkových podstat však navíc chrání ještě jiné společenské vztahy (jiný objekt). Můžeme tu rozlišit dva různé případy:

a) Podstatu případů prvního druhu můžeme dobře demonstrovat na poměru ustanovení §§ 238 a 239 tr. zák. Poměrem těchto ustanovení se zabýval — jak již bylo řečeno — s. Rolenc. S. Rolenc dospěl především k závěru, že obě tato ustanovení mají též objekt. „Tato ustanovení — napsal — chrání svobodu a důstojnost člověka v jeho pohlavním životě. Skutkové podstaty §§ 238 až 240 mají tudíž společný předmět ochrany...“⁴³⁾ S tímto názorem lze ovšem souhlasit. I jinak by se zdálo na první pohled, že obě ustanovení jsou navzájem v poměru subsidiarity, jak se domnívá s. Rolenc. Zdá se, že ustanovení § 239 pouze doplňuje a rozšiřuje ochranu svobody a důstojnosti ženy v jejím pohlavním životě, že ochrana tohoto objektu poskytnutá v ustanovení § 238 před závažnější činností — před znásilněním, je v ustanovení § 239 rozšířena o ochranu před méně intenzivnější trestnou činností — před pouhým nenásilným vykonáním soulože s osobou mladší patnácti let. Přece však v tomto případě nelze se ztotožnit s názorem s. Rolence. Je sice pravda, že obě ustanovení chrání též objekt: svobodu a důstojnost člověka v jeho pohlavním životě. Avšak — a v tom spatřujeme čertovo kopýtko — funkce ustanovení § 239 se nevyčerpává ochranou svobody a důstojnosti člověka v jeho pohlavním životě. Toto ustanovení chrání mimo tento objekt ještě jiné neméně významné společenské vztahy, a to *duševní a fyzický vývoj osoby mladší 15 let*. Vždyť vykonání soulože s osobou mladší než 15 let není nebezpečné jen proto, že jde o útok proti svobodě a důstojnosti dítěte v jeho pohlavním životě, nýbrž takový čin ohrožuje i fyzické a duševní zdraví a normální vývoj takové pohlavně nedospělé osoby. Tuto myšlenku celkem správně — i když trochu nejasně — naznačují i skripta při stanovení objektu trestného činu pohlavního zneužití: „Předmětem trestného činu je důstojnost osob mladších než 15 roků resp. 18 roků, dále důstojnost svěřených a závislých osob. Je to důstojnost těchto osob ve sféře pohlavního života, jakož i mravní vývoj mládeže (proloženo mnou — B. V.).“⁴⁴⁾ Také sovětská

⁴³⁾ Sr. Rolencův článek cit. v pozn. 6), str. 29 — 30.

⁴⁴⁾ Sr. skripta zvláštní části cit. v pozn. 24, str. 382.

učebnice zvláštní části trestního práva správně podle různosti objektu rozlišuje mezi trestnými činy v pohlavní sféře: „1. pohlavní trestné činy, jejichž bezprostředním objektem je pohlavní nedotknutelnost osob pohlavně zralých... a 2. pohlavní trestné činy, jejichž bezprostředním objektem jsou pohlavní nedotknutelnost a normální vývoj osob nedospělých“.⁴⁵⁾ A tak není možno se přiklonit k názoru, že jednočinný souběh mezi oběma ustanoveními je vyloučen, protože právním posouzením trestné činnosti jen podle ustanovení § 238 o znásilnění by nebyly plně vystiženy povaha a stupeň nebezpečnosti jednání pro společnost, pominutím ustanovení § 239 by nebylo vystiženo, že tu došlo k útoku nejen proti pohlavní nedotknutelnosti ženy, nýbrž že tu došlo i k ohrožení tak významného objektu jako je duševní a fyzický vývoj osoby mladší než 15 let. Přitom je samozřejmé, že v tomto případě by nestačilo právní posouzení trestné činnosti ani podle § 239 a nikoliv také podle § 238, protože by nebyla vystižena a zhodnocena vyšší intensita trestného útoku — jeho násilný způsob.

Podle našeho názoru se s. Rolenc povrchně a v podstatě neprávem dovolává ve svém článku sovětského trestního práva: „Podle čl. 151 tr. zák. — píše (na str. 31 čl. cit. v pozn. 41) — platného v RSFSR od r. 1927, byly trestány jako zvláštní trestný čin mírněji trestný pohlavní styk s osobami, které ještě nedosáhly pohlavní zralosti. Dopustil-li se však pachatel na takové osobě znásilnění, byl trestán za trestný čin znásilnění, při čemž uvedená okolnost byla důvodem pro použití vyšší trestní sazby, uvedené v druhém odstavci čl. 153 o znásilnění. Vidíme tedy, že theorie i soudní praxe u nás a také v prvním socialistickém státě světa vylučovala jednočinný souběh trestného činu znásilnění s jinými trestnými činy pohlavního zneužití téže osoby“.⁴⁶⁾ Cožpak s. Rolenc si není vědom, že sovětská právní úprava této otázky nemůže svědčit jako argument pro jeho stanovisko, že tento argument se plně obrací proti němu? Pravda, sovětské trestní právo vylučuje možnost jednočinného souběhu ustanovení o znásilnění s ustanovením o pohlavním zneužití, avšak — a to přece nelze přehlédnout — okolnost, že byla znásilněna osoba pohlavně nezralá, je v čl. 153 odst. 2 výslovně prohlášena za okolnost zvláště přitěžující a je důvodem pro použití vyšší trestní sazby! Tedy sovětské trestní právo

⁴⁵⁾ Sovětskoje ugolovnoje pravo, část osobněnnaja, 1951, str. 221.

⁴⁶⁾ Tamtéž jako v pozn. 43, str. 31.

nikterak nevylučuje možnost souběhu obou ustanovení snad proto, že by pokládalo za zbytečné vystihnout nebezpečnost takových případů znásilnění též podle ustanovení o pohlavním zneužití, nýbrž proto je možnost souběhu vyloučena, protože zvláštní nebezpečnost takové trestné činnosti mnohem lépe a dokonaleji je vystižena tím, že se výslovně považuje okolnost, že došlo k znásilnění osoby pohlavně nezralé, za okolnost zvláště přitěžující, za důvod pro použití vyšší trestní sazby. Kdybychom měli v našem trestním zákoně výslovné ustanovení v § 238, že okolnost, že trestný čin znásilnění byl spáchán na osobě mladší 15 let, je okolností zvláště přitěžující, také bychom mohli vylučovat možnost jednočinného souběhu obou ustanovení!

b) Druhou skupinu tvoří takové případy, v nichž jde o poměr t. zv. „složené skutkové podstaty“ k ustanovení, které je součástí této složené skutkové podstaty. I složená skutková podstata je pochopitelně skutkovou podstatou se dvěma objekty, neboť chrání různé společenské vztahy jinaksamostatně chráněné v obou ustanoveních, které jsou součástmi složené skutkové podstaty (tak na př. ustanovení § 177 odst. 3 písm. b) postižující trestný čin násilí na veřejném činiteli, při němž došlo k ublížení veřejnému činiteli na zdraví, chrání dva objekty — činnost veřejného činitele a zdraví člověka — jinaksamostatně chráněné ustanoveními §§ 177 odst. 1 a 221). Jednočinný souběh mezi složenou skutkovou podstatou a její součástí je ovšem vyloučen, neboť porušení obou společenských vztahů je plně vystiženo posouzením trestné činnosti podle složené skutkové podstaty. Neprávem se často uvádí, že součást složené skutkové podstaty je v poměru k ní v poměru subsidiarity.⁴⁷⁾ Není tomu tak, protože součást složené skutkové podstaty poskytuje primární (základní) ochranu objektu jí chráněnému a nikoliv snad skutková podstata složená (není možno na př. říci, že ustanovení § 177 odst. 3 písm. b) poskytuje základní ochranu zdraví člověka a že § 221 ochranu zdraví člověka jen doplňuje a rozšiřuje). Mnohem blíže se má poměr složené skutkové podstaty k její součásti k poměru speciality, neboť na př. ublížení na zdraví při trestném činu násilí na veřejném činiteli (§ 177 odst. 3 písm. b) je jaksi zvláštním případem „obecného“ ublížení na zdraví z nedbalosti trestného podle § 221 tr. zák. Jde tu ovšem o atypický případ poměru speciality, neboť obě ustanovení jen částečně chrání tytéž společenské vztahy. Také soud

⁴⁷⁾ Sr. skripta obecné části cit. v pozn. 17), str. 205 a n.

má možnost posoudit skutečnost, že v konkrétním případě pachatel porušil nebo ohrozil společenské vztahy jinak samostatně chráněné dvěma ustanoveními, nikoli podle zásad o souběhu, nýbrž jako jinou zvláště přitěžující okolnost u jednoho z obou trestných činů za podmínek § 76 odst. 4 tr. zák.⁴⁸⁾ Tak na př. v článku citovaném v pozn. 6) jsme ukázali, že na př. okolnost, že veřejný činitel rozkrádáním národního majetku zároveň se dopustil porušení povinností veřejného činitele, lze (jsou-li tu podmínky § 76 odst. 4) zhodnotit posouzením činu jen podle § 245 odst. 3 písm. c).⁴⁹⁾ V takových případech vlastně soud v konkrétním případě sám vytváří složenou skutkovou podstatu.

Naopak zase je možné, že v konkrétním případě nebude trestná činnost posouzena podle složené skutkové podstaty, nýbrž jako souběh součástí složené skutkové podstaty, když jde o složenou podstatu vytvořenou zákonodárcem. Jestliže tedy na př. v konkrétním případě soud dospěje k závěru, že okolnost, že při trestném činu násilí na veřejném činiteli bylo veřejnému činiteli ublíženo na zdraví, nemá takový význam, že by podstatně zvyšovala stupeň nebezpečnosti jednání pro společnost (§ 75 odst. 4),⁵⁰⁾ může takovou trestnou činnost posoudit jako jednočinný souběh ustanovení §§ 177 odst. 1 a 221 a nikoli podle § 177 odst. 3 písm. b). Každá okolnost uvedená v kvalifikovaných skutkových podstatách je zvláště přitěžující okolností jen tehdy, má-li zároveň v konkrétním případě znaky uvedené v ustanovení § 75 odst. 4 tr. zák. (t. j. že s trestným činem zpravidla spojena nebývá a pro svou důležitost zvyšuje nebezpečnost činu nebo pachatele pro společnost).

8. ZÁVĚR

Předkládáme tyto naše úvahy o významu učení o objektu trestného činu pro řešení otázky jednočinného souběhu trestných činů k diskusi

⁴⁸⁾ Sporná je otázka, která z obou skutkových podstat bude v tomto posledním případě základní pro kvalifikaci trestného činu. Zdá se, že to bude skutková podstata toho trestného činu, která je v konkrétním případě nejpřísnější. Tento názor je v souladu se smyslem ustanovení § 22 tr. zák. Předpokládá se však, že jednání je skutečně pro společnost nebezpečné s hlediska obou ustanovení.

⁴⁹⁾ S tímto naším názorem se ztotožnilo i rozh. č. 111/1953 Sb. rozh.

⁵⁰⁾ Je třeba přihlídnouti v tomto případě k velmi přísné trestní sazbě ustanovení § 177 odst. 3 písm. b) (tři až deset let) a uvážit, zda se zřetelem k závažnosti poruchy na zdraví a vůbec k celkovému stupni nebezpečnosti jednání pro společnost, by vyměření trestu v rámci této vysoké sazby bylo úměrné závažnosti trestného činu.

a znovu opakujeme, že jsme si vědomi jejich neúplnosti.⁵¹⁾ Domníváme se však, že se nám podařilo ukázat velký význam učení o objektu trestného činu pro řešení problému jednočinného souběhu trestných činů, který v socialistické theorii trestního práva zdaleka není doceněn. Domníváme se, že se nám podařilo prokázat, že velká pozornost, která je učení o objektu trestného činu věnována v soudní praxi při řešení poměru jednotlivých ustanovení, naprosto není nahodilým zjevem, nýbrž zjevem naprosto zákonitým v socialistickém trestním právu, které musí především vycházet ze zkoumání materiálního, sociálně politického obsahu právních pojmů.

⁵¹⁾ Tak na př. jsme ve svých úvahách pominuli základní otázku v okruhu problematiky jednočinného souběhu, kdy je třeba pokládat jednání pachatele za jediný skutek. Není pochyby o tom, že učení o objektu trestného činu může pomoci rozřešit i tuto otázku. Vždyť v případech trestné činnosti postižené ustanoveními, která jsou v poměru speciality a subsidiarity, je to právě zejména též tentýž chráněný objekt, který spojuje jednání pachatele v jeden skutek. V theorii trestního práva rovněž nebyl zdaleka doceněn význam učení o objektu trestného činu pro stanovení pojmu pokračování v trestném činu. Nutným znakem pokračování je totiž mimo jiné též totožnost objektu jednotlivých útoků. Této skutečnosti si dobře povšimlo rozh. č. 55/1954 Sb., které vyslovilo zásadu, že „když se obviněný dopustil stejného trestného činu na různých předmětech útoku (proloženo mnou — B. V.), v různém čase a na různých místech, nejde o pokračování v trestném činu, ale o více trestných činů...“ (v uvedeném případě obviněná urazila v různé dny jednak hajného, jednak předsedu MNV — tedy dva veřejné činitele při výkonu jejich pravomoci, když jí oba při různých příležitostech ze svých funkcí vytýkali, že pase krávy na zakázaných místech). Uvedené rozhodnutí je pro daný případ správné, nelze je však zevšobecnovat, neboť nesprávně zaměňuje předmět útoku s objektem trestného činu jako znakem skutkové podstaty. Nelze totiž přisvědčit názoru, že pokračování v trestném činu nutně předpokládá u všech trestných činů útoky na též hmotný předmět útoku (terč). Pokračováním v trestném činu může být na př. i postupné odcizování různých věcí (tedy útoky na různé předměty útoku), pokud prostřednictvím útoku na různé předměty útoku je zasažen též objekt-znak skutkové podstaty (jde na př. o odcizování různého zboží u téhož obchodního podniku a tedy o útok na též vztah socialistického vlastnictví určitého obchodního podniku socialistického sektoru). Tedy nikoli též předmět útoku, nýbrž též objekt jako znak skutkové podstaty je nutným znakem pojmu pokračování v trestném činu. Tyto otázky by ovšem vyžadovaly samostatného rozboru.

РЕЗЮМЕ

Автор предварительно указывает на значение и трудность проблемы идеальной совокупности преступлений в теории и, главным образом, в судебной практике, на недостаточную разработанность этого вопроса в социалистической науке уголовного права и считает своей задачей доказать чрезвычайное значение объекта преступления для решения вопросов, связанных с этой проблематикой. В дальнейшем своем изложении автор исследует вопрос о способе использования значения объекта преступления в этом направлении в теории и судебной практике. Он приходит к заключению, что в социалистической науке уголовного права это значение объекта преступления не было достаточно подчеркнуто или же в большинстве случаев даже упускалось из внимания. Судебная же практика, а равно и журнальные статьи, написанные работниками практики, делают правильно, когда останавливаются на учении об объекте преступления и пользуются им для решения вопросов о взаимном отношении отдельных постановлений особенной части уголовного кодекса. Автор подкрепляет это утверждение рядом примеров из судебной практики. Исходя из существа и социально-политического смысла юридического института идеальной совокупности преступлений в социалистическом уголовном праве, автор теоретически обобщает опыт судебной практики и приходит к следующим выводам:

Основной смысл юридического института идеальной совокупности преступлений заключается в постижении характера и степени общественной опасности деяния. Поэтому если правонарушитель одним действием нарушит несколько постановлений, то его уголовнонаказуемые действия квалифицируются по правилам об идеальной совокупности, поскольку это является необходимым для полного постижения характера и степени общественной опасности деяния.

Ввиду того, что объект преступления является основой для определения общественной опасности деяния, идеальная совокупность, как правило, будет иметь место в случаях нарушения постановлений, предназначенных для охраны разных общественных отношений (которыми могут быть и постановления, имеющие общий видовой объект). В виде исключения исключена и идеальная совокупность постановлений, предназначенных для охраны разных общественных отношений, если угроза или нарушение общественных отношений, охраняемых одним постановлением, являются в конкретном случае настолько незначительными, что их можно считать или только как форму проявления или как второстепенный продукт более важных посягательств на общественные отношения, охраняемые другим постановлением (случаи так наз. фактического поглощения). Идеальная совокупность, наоборот, как правило, исключена, если нарушены были постановления, предназначенные для охраны тех же общественных отношений, при-

чем о постановлениях, предназначенных для охраны тех же общественных отношений идет речь и в случаях, в которых общественные отношения, охраняемые одним постановлением, являются особым сектором или составной частью круга общественных отношений, охраняемых иным постановлением. Постановления, предназначенные для охраны тех же общественных отношений, носят или характер специальный (т. е. если целью закона было направить одно из этих постановлений специально против определенного вида посягательств на те же общественные отношения для того, чтобы выдвинуть особый характер и степень общественной опасности таких посягательств) или характер придаточный (т. е. если целью закона было одним из двух постановлений (придаточным) только дополнить в том же направлении охрану, предоставленную другим постановлением (главным) и против менее опасных посягательств того же вида). В исключительных случаях возможна и идеальная совокупность постановлений, предназначенных для охраны тех же общественных отношений, если оба постановления предоставляют охрану тем же общественным отношениям в разном направлении против важных посягательств разного вида.

Перевод С. Захаров

O VZTAHU MEZI VÝROBOU VÝROBNÍCH PROSTŘEDKŮ A SPOTŘEBNÍCH PŘEDMĚTŮ V SOUVISLOSTI S POŽADAVKY ZÁKLADNÍHO EKONOMICKÉHO ZÁKONA SOCIALISMU

ОБ ОТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ ПРОИЗВОДСТВОМ СРЕДСТВ ПРОИЗ-
ВОДСТВА И ПРОИЗВОДСТВОМ ПРЕДМЕТОВ ПОТРЕБЛЕНИЯ В СВЯЗИ
С ТРЕБОВАНИЯМИ ОСНОВНОГО ЗАКОНА СОЦИАЛИЗМА

DRAGO FIŠER

Otázka proporcí podmiňujících opakování výrobního procesu čili re-produkci společenského produktu a tím konec konců existenci lidské společnosti není otázkou specificky pouze socialistického výrobního způsobu. Možno říci, že ruku v ruce se vznikem a prohlubováním společenské dělby práce vyvíjí se i problém proporcí mezi jednotlivými odvětvími hmotné výroby. Je zřejmé, že společnost ke své existenci potřebuje různé užité hodnoty a v různých množstvích a že tudíž úhrnná společenská práce se musí v určitém poměru rozdělit mezi průmysl, zemědělství a ostatní odvětví hmotné výroby, jakož i uvnitř každého z nich. Mezi výrobou jednotlivých odvětví musí být zachovány určité proporce.

Nutnou podmínkou výrobního procesu jsou vedle vyrábějícího člověka výrobní prostředky: pracovní předmět, z kterého se vyrábí, a pracovní prostředek, pomocí něhož se vyrábí. Bez výrobních prostředků nelze vyrábět a tedy ani existovat. Výrobní prostředky se v procesu výroby opotřebovávají a spotřebovávají a musí proto být v zájmu nepřetržitého pokračování výroby vždy znovu reprodukovány. Z toho plyne, že lidé musí vyrábět nejen spotřební předměty, ale i výrobní prostředky. Proporce mezi výrobou výrobních prostředků a výrobou spotřebních předmětů patří k nejdůležitějším proporcím podmiňujícím reprodukční proces.

Je známo, že pochody podmiňující společenský reprodukční proces poprvé vědecky objasnil Marx při rozboru kapitalistické reprodukce ve třetím oddíle druhého dílu Kapitálu. V podmínkách kapitalismu, v kterých prováděl Marx svůj geniální rozbor podmínek reprodukce, reguloval národohospodářské proporce reprodukce nezávisle na vůli a vědomí lidí zákon hodnoty prostřednictvím živelného kolísání cen na trhu.

Marx napsal: „... každý ví, že množství výrobků, odpovídající různým množstvím potřeb, vyžadují různá a kvantitativně určitá množství společenské úhrnné práce. Je přirozené, že tuto nutnost rozdělení společenské práce v určitých proporcích naprosto nelze odstranit formou společenské výroby, nýbrž že lze jen změnit její výrazovou formu. Přírodní zákony nelze vůbec zrušit. Co je v historicky rozličných poměrech změnitelné, je pouze forma, v níž se tyto zákony prosazují. A forma, ve které se toto proporcionální rozdělení práce projevuje za společenských poměrů, v nichž se uplatňuje souvislost společenské práce jako soukromá směna individuálních výrobků práce, je právě směnná hodnota těchto výrobků. Úkolem vědy je právě objasnit, jak se zákon hodnoty projevuje.“*)

Situace se podstatně mění v podmínkách socialismu. Zde již zákon hodnoty nepůsobí jako regulátor výroby. Takové barometry ekonomického života buržoasní společnosti, jako živelné kolísání tržních cen, míry zisku a jiné, jimiž se kapitalisté řídí při vkládání svých kapitálů do těch či oněch odvětví, byly likvidovány zespolečenštěním výrobních prostředků. Zespolečenštěná socialistická výroba se nemůže vyvíjet bez celkového plánu, ona však zároveň vytváří možnost plánování. V podmínkách socialismu působí objektivní ekonomický zákon plánovitého (proportionálního) rozvoje národního hospodářství. Jinými slovy „objektivní zákon hodnoty, který reguloval výrobní proporce živelně, ustupuje v této své funkci právě takové objektivní nutnosti, jež se nyní nazývá zákon plánovitého, proporcionálního rozvoje a vyžaduje plnění téže funkce již úplně uvědoměle, plánováním příslušných opatření.“**) A jelikož zákon plánovitého rozvoje národního hospodářství vyžaduje zajišťování národohospodářských proporcí úplně uvědoměle, plánováním příslušných opatření, stává se otázka proporcí v národním hospodářství za socialismu ještě daleko aktuálnější než za kapitalismu. Úkolem politické ekonomie není již pouze dodatečný rozbor proporcí, jak se vyvinuly pod vlivem živelného působení zákona hodnoty, ale vypracování pouček a závěrů, o něž by se mohly plánovací orgány opřít při své praktické práci, při plánování těch či oněch proporcí, respektive opatření k jejich zajištění.

*) Marx — Engels, Vybrané spisy, svazek II., Svoboda, 1950, str. 485.

**) Strumilin, Bilance národního hospodářství jako nástroj socialistického plánování Sovětská věda-politická ekonomie, 2/1955, str. 147.

Možno říci, že si tyto úkoly začali pracovníci politické ekonomie jasně uvědomovat, že otázky plánovitého rozvoje národního hospodářství vstoupily do středu jejich zájmů, zejména po roce 1953, v jehož průběhu byla ve většině zemí socialistického tábora přijata opatření k zajištění rychlejšího růstu výroby některých odvětví národního hospodářství, zejména zemědělské výroby a výroby průmyslového spotřebního zboží.

Otázka zájímající teorii se vyhranila především jako otázka vzájemného tempa růstu skupiny I (výroba výrobních prostředků) a skupiny II (výroba spotřebních předmětů) společenské výroby za socialismu.

* * *

Jaká jsou východiska při řešení této otázky? Především je to Marxova teorie reprodukce. Je zřejmé, že Marx nemohl prozkoumat zvláštnosti reprodukce za kapitalismu, aniž prozkoumal obecné zákonitosti reprodukce, a že právě odraz těchto obecných zákonitostí, jenž (abstrahuje-li od jevových forem zrcadlících kapitalistické výrobní vztahy) tvoří podstatný obsah Marxovy teorie reprodukce včetně jeho reprodukčních schemat, je nedocenitelným metodickým nástrojem rozboru reprodukčního procesu v jakýchkoli společenských podmínkách. Ostatně sám Marx chápal kategorie konstantní kapitál, variabilní kapitál, nadhodnota jako jevové formy, v nichž se projevuje obecnější obsah společný všem společensko-ekonomickým formacím. Svědčí o tom na příklad toto místo z prvního dílu Kapitálu: „Variabilní kapitál je tedy jen zvláštní historickou formou, v níž se projevuje fond životních prostředků čili pracovní fond, který dělník potřebuje k udržení a reprodukci svého života a který musí za všech systémů společenské výroby vždy sám vyrábět a reprodukovat.“*)

Jsme-li si vědomi nového sociálně ekonomického obsahu všech prvků reprodukčních schemat, můžeme zcela dobře i při rozboru reprodukčního procesu v podmínkách socialismu používat známých symbolů *c*, *v*, *m*. Část úhrnného společenského produktu, které se i za socialismu musí používat k náhradě spotřebovaných výrobních prostředků, nazýváme fondem náhrady a označujeme *c*. Zmenšíme-li úhrnný společenský produkt o fond náhrady, dostaneme čistý produkt socialistické společnosti.**)

*) Marx, Kapitál, díl I., SNLP, 1953, str. 599.

**) Domnívám se, že je vhodné rozlišit termín čistý produkt (pro věcnou stránku této části společenského produktu) a národní důchod (pro hodnotovou stránku této části společenského produktu).

Čistý produkt socialistické společnosti se skládá z produktu pro sebe a z produktu pro společnost. Produkt pro sebe, který je novou historickou formou fondu životních prostředků pro pracovníky materiální výroby, označujeme *v*. Spolu s fondem náhrady mohli bychom jej nazvat fondem prosté reprodukce, neboť teprve oba tyto fondy dohromady vytvářejí podmínky pro opakování výrobního procesu alespoň v předešlém rozsahu.*) Teprve ze zbývajících částí společenského produktu je možno uhrazovat ostatní potřeby společnosti a akumulovat. Tuto zbývajících část společenského produktu proto nazýváme produktem pro společnost; označujeme ji *m*. V souvislosti s pojmem produkt pro společnost je třeba zvlášť zdůraznit nový sociálně-ekonomický obsah kategorií *c*, *v*, *m*. Práce pro sebe i práce pro společnost je prací nutnou, nadpráce zmizela s odstraněním vykořisťování. Právě proto je nesprávné hovořit v podmínkách socialismu o nadvýrobku. Na druhé straně je však zřejmé, že nutná práce za socialismu značně rozšířila svůj rozsah ve srovnání s předcházejícími výrobními způsoby, jak ostatně předvídal již Marx, když napsal: „Odstranění kapitalistické formy výroby dovolí omezit pracovní den na nutnou práci. Ale při tom musí nutná práce, za jinak stejných podmínek, rozšířit svůj rozsah. Jednak se životní podmínky dělníka musí stát bohatšími, jeho životní potřeby musí vzrůst. Jednak by se musela k nutné práci připočíst nynější nadpráce, a to práce nutná k vytvoření společenského rezervního a akumulačního fondu.“**)

Reprodukce, uskutečňující se v různých sociálně ekonomických podmínkách, je charakterisována jednak určitými společnými rysy, vyplývajícími právě z nejobecnějších zákonitostí reprodukce, jednak se odlišuje zvláštními, specifickými rysy, jež mohou být podmíněny jen specifickými zákony toho kterého výrobního způsobu. Na jeden z podobných rozdílů jsme již narazili. Za kapitalismu uskutečňuje se reprodukce za regulujícího vlivu živelného působení zákona hodnoty, za socialismu je uskutečňována plánovitě v souladu s požadavky zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství, což znamená, že nutné národohospodářské proporce jsou zajišťovány plánem přímo a nevystupují pouze jako průměr z neustálé disproportionality, jak tomu bylo za kapitalismu.

*) Z uvedeného důvodu považují za nesprávné překládat ruský termín „fond vozmeščenijsa“ jako fond prosté reprodukce; srovnej Sovětská věda — politická ekonomie, 4/1953, str. 449.

**) Marx, Kapitál, díl I., SNPL, 1953, str. 558.

Všechny hlavní stránky a všechny hlavní procesy socialistické výroby, jádro socialistické výroby, vyjadřuje základní ekonomický zákon socialismu, zákon maximálního uspokojování neustále rostoucích hmotných i kulturních potřeb celé společnosti neustálým růstem a zdokonalováním výroby na základě nejvyšší techniky. Hledáme-li tedy specifické rysy reprodukčního procesu za socialismu, ptáme-li se konkrétně, jaké tempo rozvoje skupiny I a skupiny II nejlépe odpovídá podmínkám socialistického výrobního způsobu, je zajisté správné uvést danou otázku v souvislost především se základním ekonomickým zákonem socialismu, ptát se, jaké tempo rozvoje obou skupin nejlépe odpovídá požadavkům tohoto zákona.

Při theoretickém řešení otázky vzájemného vztahu obou skupin společenské výroby, zejména vzájemného tempa jejich růstu, budeme tedy vycházet jednak z obecných zákonitostí reprodukce, jak jsou zachyceny především v Marxově teorii reprodukce, jednak z požadavků základního ekonomického zákona socialismu, jak byl formulován Stalinem.

* * *

Přistupujeme k vlastnímu řešení otázky vzájemného vztahu výroby výrobních prostředků a výroby spotřebních předmětů při socialistické reprodukci.

Rozbor problémů reprodukce bývá zpravidla dokládán schematickými příklady, obdobnými příkladům, jichž použil Marx ve druhém díle Kapitálu. Někdy se ekonomové odvolávají přímo na číselné příklady uváděné Marxem. Jak známo, použil Marx při svém rozboru celkem tři příkladů: příkladu prosté reprodukce a dvou příkladů reprodukce rozšířené. Považuji za nutné, vzhledem k další argumentaci a polemice, uvést alespoň část obou příkladů rozšířené reprodukce. Marx sleduje celou otázku především s hlediska reprodukce celkového společenského kapitálu; nám půjde o reprodukci úhrnného společenského produktu, sestavíme proto Marxův číselný příklad do přehledných rovnic a provedeme každým rokem bilanční zkoušku souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu.*)

*) Srovnej Marx, Kapitál, díl II., SNPL, 1954, str. 532 — 534 (příklad 1) a str. 536 — 541 (příklad 2).

PŘÍKLAD 1

Úhrnný společenský produkt prvního roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4000 \text{ c} + 1000 \text{ v} + 1000 \text{ m} = 6000 \\ \text{II } 1500 \text{ c} + 750 \text{ v} + 750 \text{ m} = 3000 \\ \hline 9000 \end{array}$$

Vytváření společenských fondů koncem prvního roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4000 \text{ c} + 400 \text{ mac} + 1000 \text{ v} + 100 \text{ mav} + 500 \text{ ms} = 6000 \\ \text{II } 1500 \text{ c} + 100 \text{ mac} + 750 \text{ v} + 50 \text{ mav} + 600 \text{ ms} = 3000 \end{array}$$

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
6000 I (c + v + m)	4000 I c
	1500 II c
	400 I mac
	100 II mac
<u>6000</u>	<u>6000</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
3000 II (c + v + m)	1000 Iv
	750 II v
	100 I mav
	50 II mav
	500 I ms
	600 IIms
<u>3000</u>	<u>3000</u>

Úhrnný společenský produkt druhého roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4400 \text{ c} + 1100 \text{ v} + 1100 \text{ m} = 6600 \\ \text{II } 1600 \text{ c} + 800 \text{ v} + 800 \text{ m} = 3200 \\ \hline 9800 \end{array}$$

Vytváření společenských fondů koncem druhého roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4400 \text{ c} + 440 \text{ mac} + 1100 \text{ v} + 110 \text{ mav} + 550 \text{ ms} = 6600 \\ \text{II } 1600 \text{ c} + 160 \text{ mac} + 800 \text{ v} + 80 \text{ mav} + 560 \text{ ms} = 3200 \end{array}$$

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
6600 I (c + v + m)	4400 I c
	440 I mac
	1600 II c
	160 II mac
<u>6600</u>	<u>6600</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
3200 II (c + v + m)	1100 Iv
	800 II v
	110 I mav
	80 II mav
	550 I ms
	560 II ms
<u>3200</u>	<u>3200</u>

Úhrnný společenský produkt třetího roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4848 \text{ c} + 1210 \text{ v} + 1210 \text{ m} &= 7260 \\ \text{II } 1760 \text{ c} + 880 \text{ v} + 880 \text{ m} &= 3520 \\ &\underline{10780} \end{aligned}$$

Vytváření společenských fondů koncem třetího roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4840 \text{ c} + 484 \text{ mac} + 1210 \text{ v} + 121 \text{ mav} + 605 \text{ ms} &= 7260 \\ \text{II } 1760 \text{ c} + 176 \text{ mac} + 880 \text{ v} + 88 \text{ mav} + 616 \text{ ms} &= 3520 \end{aligned}$$

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
7260 (c + v + m)	4840 I c
	484 I mac
	1760 II c
	176 II mac
<u>7260</u>	<u>7260</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
3520 II (c + v + m)	1210 I v
	880 II v
	121 I mav
	88 II mav
	605 I ms
	616 II ms
<u>3520</u>	<u>3520</u>

Úhrnný společenský produkt koncem čtvrtého roku

I 5324 c + 1331 v + 1331 m = 7986
II 1936 c + 968 v + 968 m = 3872
<u>11858</u>

PŘÍKLAD 2

Úhrnný společenský produkt prvního roku

I 5000 c + 1000 v + 1000 m = 7000
II 1430 c + 285 v + 285 m = 2000
<u>9000</u>

Vytváření společenských fondů koncem prvního roku

I 5000 c + 417 mac + 1000 v + 83 mav + 500 ms = 7000
II 1430 c + 153 mac + 285 v + 31 mav + 101 ms = 2000

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
7000 I (c + v + m)	5000 I c
	1430 II c
	417 I mac
	153 II mac
<u>7000</u>	<u>7000</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
2000 II (c + v + m)	1000 I v
	285 II v
	83 I mav
	31 II mav
	500 I ms
	101 II ms
2000	2000

Úhrnný společenský produkt koncem druhého roku

$$I \ 5417 \ c + 1083 \ v + 1083 \ m = 7583$$

$$II \ 1583 \ c + 316 \ v + 316 \ m = 2215$$

9798

V souvislosti s naším předchozím výkladem o obecném obsahu kategorií *c*, *v*, *m* ozřejmily uvedené příklady, že zachování určitých vztahů mezi uvedenými kategoriemi — v podstatě zachování proporcí vyplývajících z bilancí výrobních a spotřebních předmětů — je stejně nezbytným předpokladem reprodukce za socialismu jako za kapitalismu. Výroba výrobních prostředků musí krýt především náhradu výrobních prostředků spotřebovaných v obou skupinách, což zajistí prostou reprodukci. Aby bylo možno rozšířit výrobu, je nutno nejdříve vytvořit určitý přebytek výrobních prostředků, čili produkt I. skupiny musí převýšit fond náhrady obou skupin. Tento přebytek výrobních prostředků, rovnající se I (*v* + *m*) — II *c* můžeme nazvat fondem rozšíření výroby. Obdobně výroba spotřebních předmětů musí krýt spotřebu starých i nově do výroby se zapojujících pracovníků, jakož i společenskou spotřebu, včetně individuální spotřeby osob činných v neproduktivních oblastech.*)

Nás ovšem v dané souvislosti zajímá především otázka, dá-li se z uvedených Marxových příkladů činit nějaký závěr o tempu růstu obou skupin společenské výroby. Sestavme si dosažené výsledky do přehledné tabulky a srovnáme přírůstková tempa výroby celkem a v každé skupině zvlášť.

*) Tudíž v podmínkách socialismu značí: *mac* akumulaci rozšířením základních a oběžných výrobních fondů, *mav* zvětšení zásob spotřebního zboží o částku určenou ke krytí životních prostředků produktivních pracovníků nově se zapojujících do výroby, *ms* společenskou spotřebu v nejširším slova smyslu, včetně akumulace v nevýrobní sféře.

Tabulka k příkladu 1.

	Přírůstek výroby					
	celkem		ve skupině I		ve skupině II	
	jednotek	%	jednotek	%	jednotek	%
rok 2. proti roku 1.	800	8,8	600	10	200	6,6
rok 3. proti roku 2.	900	10	660	10	320	10
rok 4. proti roku 3.	1078	10	726	10	352	10

Tabulka k příkladu 2.

	Přírůstek výroby					
	celkem		ve skupině I		ve skupině II	
	jednotek	%	jednotek	%	jednotek	%
rok 2. proti roku 1.	798	8,86	583	8,3	215	10,75

Vidíme, že z uvedených Marxových schemat nelze činit žádných závěrů o vzájemném tempu růstu obou skupin společenské výroby, neboť v prvním příkladě nejdříve roste rychleji výroba skupiny I a později (počínaje druhým rokem) se tempo růstu obou skupin vyrovnává, ve druhém příkladě roste rychleji výroba skupiny II.*)

*) Marx, který ovšem celou otázku sleduje s jiného hlediska, totiž s hlediska, jak rychle vzrůstá kapitál v obou skupinách, konstatuje totéž, a to nejen pro tento první rok (konstatování se týká našeho druhého příkladu), ale pro tři po sobě následující léta rozšířené reprodukce, jejichž příklad uvádí, dohromady: „Kapitál I vzrostl ze 6000 na 6500, tedy o 1/12. Ve II z 1715 na 1899, tedy o necelou 1/9... Při rostoucí reprodukci vzrostl tedy celkový kapitál I za tři léta z 6000 na 7629 (to je o 27, 15 % — pozn. D. F.), celkový kapitál II z 1715 na 2229 (to je o 29,9 % — pozn. D. F.), celkový společenský kapitál ze 7715 na 9858.“ (Marx, Kapitál, díl II., SNLP, 1954, str. 541 až 542). Při přepočítávání Marxova příkladu bylo by třeba při akumulaci ve druhém roce provést malou opravu; jelikož Marx celou otázku sleduje s hlediska růstu kapitálu a nikoli s hlediska celkového společenského produktu a neprovádí proto bilanční kontrolu reálnosti rozdělení, akumuluje druhým rokem 452 I mac a 132 II mac, tedy celkem 584 k výrobním prostředkům, ačkoli po nahrazení výrobních prostředků spotřebovaných ve skupině I i II (5417 I c + 1583 II c = 7000) zbývá pro akumulaci pouze 583 jednotek ve výrobních prostředcích; oprava se provede snížením mac ve skupině I nebo II o jednu jednotku, což nemá praktických důsledků pro náš výklad.

Je pochopitelné, že na otázku vzájemného tempa růstu obou skupin společenské výroby při socialistické reprodukci, kterou zkoumáme, nemůžeme nalézt odpověď v abstraktních schematických příkladech uváděných Marxem v Kapitálu, Lenin v jedné ze svých raných prací, v nichž, zabývaje se otázkou realizace, sám bohatě užíval Marxových reprodukčních schemat, napsal tato důležité slova: „Schemata sama o sobě nemohou nic dokazovat; mohou pouze ilustrovat proces, jestliže jsou jeho jednotlivé prvky vyjasněny theoreticky.“*)

Výše uvedené příklady z Marxova Kapitálu jsou nejabstraktnější možnou formou reprodukčních schemat. Marxovi v dané souvislosti šlo především o ilustraci procesu výměny mezi oběma skupinami společenské výroby a proto abstrahoval**) od zvyšování organické skladby čili od zavádění techniky do výroby, od růstu produktivity práce.

Socialistická rozšířená reprodukce není myslitelná bez technického pokroku. Požadavek zavádění nejvyšší techniky do výroby byl proto jako podstatný rys socialistické výroby pojat i do rozvinuté formulace základního ekonomického zákona socialismu. V dalším je tudíž třeba zodpovědět otázku, jak se odrazí zavádění nejvyšší techniky do výroby v reprodukčních schemech a jak tato skutečnost nutně ovlivní tempo růstu obou skupin společenské výroby.

Je známo, že právě touto otázkou se zabýval Lenin v práci „O tak

Zvláštnost obou posledních případů (stejně tempo obou skupin, rychlejší tempo skupiny II), jíž se podrobněji zabývat nebudeme, je v tom, že I ($v + ms$) je větší než II c, takže při vzájemné výměně mezi oběma skupinami, jež je základem ekonomického obratu společenského produktu, je třeba II c doplnit částí II m, což ovšem znamená, že proces, jenž je ještě prostou reprodukcí pro skupinu I, je již rozšířenou reprodukcí pro skupinu II, jak ostatně i na tuto zvláštnost upozorňuje Marx v souvislosti s druhým příkladem rozšířené reprodukce: „Der Umsatz von 1500 ($v + 1/2 m$) gegen 1500 II c ist ein Process der einfachen Reproduktion (In der Meissnerschen Ausgabe: Akkumulation; offensichtlich ein Schreibfehler. D. Red.), und sofern abgemacht. In des sind hier noch einige Eigentümlichkeiten zu bemerken, die daraus entstehen, dass bei der akkumulierenden Reproduktion I ($v + 1/2 m$) nicht durch II c allein ersetzt wird, sondern durch II c plus einem Teil von II m“. (Marx, Das Kapital II., Dietz, Berlin, 1948, str. 521.) Český překlad z roku 1954, přidržující se Meissnerova vydání a ruského překladu z roku 1949, nevystihuje tak jasně zřejmou zvláštnost daného případu.

*) Lenin, Poznámka k otázce theorie trhů, Spisy sv. 4, Svoboda 1952, str. 62 — 63.

**) Abstrakce je provedena vždy pouze v rámci jednotlivého příkladu. Přechod od jednoho příkladu k druhému ukazuje na podstatnou změnu v úrovni rozvoje společenské výroby na základě přednostního růstu výroby výrobních prostředků.

zvané otázce trhů“. Když uvedl příklad číselně totožný s námi uvedeným příkladem z Kapitálu, konstatuje výslovně: „Z výše uvedeného Marxova schematu nelze učinit žádný vývod o převaze I. kategorie nad kategorií II: obě kategorie se tam rozvíjejí souběžně.“ Hned však podává klíč k řešení našeho problému, když pokračuje: „V tomto schematu se však nepřihlíží právě k technickému pokroku. Jak je dokázáno Marxem v I. dílu Kapitálu, projevuje se technický pokrok v tom, že se poměr variabilního kapitálu ke konstantnímu (v/c) postupně zmenšuje, zatím co v schematu je tento poměr vzat jako neměnný. Rozumí se samo sebou, že bude-li tato změna provedena v schematu, nastane rychlejší růst výrobních prostředků vůči předmětům spotřebním.“*) V dalším Lenin provádí ve schematu příslušnou změnu a ukazuje, jak při relativním růstu c proti v nejrychleji vzrůstá výroba výrobních prostředků pro výrobu výrobních prostředků, pak výroba výrobních prostředků pro výrobu spotřebních prostředků a nejpomaleji vzrůstá výroba spotřebních prostředků. Pro názornost uvedeme příklad reprodukčního procesu, ve kterém je vyjádřeno zavádění technického pokroku relativním růstem c ve srovnání s v (příklad 3):**)

PŘÍKLAD 3

Úhrnný společenský produkt prvního roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4000\ c + 1000\ v + 1000\ m = 6000 \\ \text{II } 1500\ c + 750\ v + 750\ m = 3000 \\ \hline 9000 \end{array}$$

Vytváření společenských fondů koncem prvního roku

$$\begin{array}{l} \text{I } 4000\ c + 450\ mac + 1000\ v + 50\ mav + 500\ ms = 6000 \\ \text{II } 1500\ c + 50\ mac + 750\ v + 10\ mav + 690\ ms = 3000 \end{array}$$

*) Lenin, O tak zvané otázce trhů, Spisy sv. 1, Svoboda 1951, str. 93 — 94.

**) Jde v podstatě o příklad totožný s příkladem Leninovým, ve kterém byly opraveny některé drobné početní chyby, rozdělení fondů ve druhém roce uvedeno v soulad s věcnou strukturou snížením akumulace ve skupině II o 2 jednotky a konečně v závěrečné tabulce bylo upraveno roztržidění produktu skupiny I na výrobní prostředky pro výrobu výrobních prostředků a na výrobní prostředky pro výrobu spotřebních předmětů podle skutečného užití produktu. Z toho důvodu, nebylo možno toto roztržidění provést u produktu čtvrtého roku, jehož užití a tedy ani podrobnější skladbu neznáme.

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu.

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
6000 I (c + v + m)	4000 I c
	1500 II c
	450 I mac
	50 II mac
<u>6000</u>	<u>6000</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
3000 I (c + v + m)	1000 I v
	750 II v
	50 I mav
	10 II mav
	500 I ms
	690 II ms
<u>3000</u>	<u>3000</u>

Úhrnný společenský produkt druhého roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4450 \text{ c} + 1050 \text{ v} + 1050 \text{ m} &= 6550 \\ \text{II } 1550 \text{ c} + 760 \text{ v} + 760 \text{ m} &= 3070 \\ \hline &9620 \end{aligned}$$

Vytváření společenských fondů koncem druhého roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4450 \text{ c} + 500 \text{ mac} + 1050 \text{ v} + 25 \text{ mav} + 525 \text{ ms} &= 6550 \\ \text{II } 1550 \text{ c} + 50 \text{ mac} + 760 \text{ v} + 6 \text{ mav} + 704 \text{ ms} &= 3070 \end{aligned}$$

Bilanční zkouška souladu určení společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
6550 I (c + v + m)	4450 I c
	500 I mac
	1550 II c
	50 II mac
<u>6550</u>	<u>6550</u>

Bilance spotřebních předmětů

zdroje	užití
3070 II (c + v + m)	1050 I v
	760 II v
	25 I mav
	6 II mav
	525 I ms
	704 II ms
<u>3070</u>	<u>3070</u>

Úhrnný společenský produkt třetího roku

I 4950 c + 1075 v + 1075 m =	7100
II 1600 c + 766 v + 766 m =	3132
	<u>10232</u>

Vytváření společenských fondů koncem třetího roku

I 4950 c + 517,5 mac + 1075 v + 20 mav + 537,5 ms =	7100
II 1600 c + 32,5 mac + 766 v + 3 mav + 730,5 ms =	3132

Bilanční zkouška souladu určených společenských fondů a věcné skladby úhrnného společenského produktu

Bilance výrobních prostředků

zdroje	užití
7100 I (c + v + m)	4950 I c
	517,5 I mac
	1600 II c
	32,5 II mac
<u>7100</u>	<u>7100</u>

Bilance spotřebních prostředků

zdroje	užití
3132 II (c + v + m)	1075 I v
	766 II v
	20 I mav
	3 II mav
	537,5 I ms
	730,5 II ms
<u>3132</u>	<u>3132</u>

Úhrnný společenský produkt čtvrtého roku

$$I \ 5467,5 \ c + 1095 \ v + 1095 \ m = 7657,5$$

$$II \ 1632,5 \ c + 769 \ v + 769 \ m = 3170,5$$

$$\underline{10828}$$

Po sestavení dosažených výsledků do přehledné tabulky dostaneme následující obraz tempa růstu jednotlivých skupin a podskupin společenské výroby:

Tabulka k příkladu 3.

Rok	Výrobní prostředky						Spotřební prostředky		Celkový produkt	
	pro I		pro II		celkem					
	jednotek	%	jednotek	%	jednotek	%	jednotek	%	jednotek	%
1.	4450	100	1550	100	6000	100	3000	100	9000	100
2.	4950	111,2	1600	103,2	6550	109,2	3070	102,3	9620	106,8
3.	5467,5	122,9	1632,5	105,3	7100	118,3	3132	104,4	10232	113,9
4.					7657,5	127,7	3170,5	105,7	10828	120,3

Vidíme, že čísla plně potvrzují výše uvedené Leninovy závěry. Při relativním růstu c proti v^*) roste nejrychleji výroba výrobních prostředků pro výrobu výrobních prostředků, o něco pomaleji výroba výrobních prostředků pro výrobu spotřebních předmětů a relativně nejpomaleji roste výroba spotřebních předmětů. Tuto souvislost mezi zdokonalováním techniky a přednostním růstem výroby výrobních prostředků nelze opomíjet, neboť zejména ona je reálným obsahem poučky o přednostním růstu výroby výrobních prostředků při rozšířené reprodukci. Tuto souvislost je třeba naopak náležitě vyzvednout, tak jak tuto souvislost vždy zdůrazňoval právě Lenin, jehož závěry v této otázce, formulované ovšem pro kapitalismus, možno analogicky vztáhnout i na socialismus:

*) Ukazatel relativního růstu c proti v je následující:

	skupina I	skupina II
1. rok	4	2
2. rok	4,23	2,039
3. rok	4,6	2,08
4. rok	4,99	2,12

„Jedině správný závěr, který je možno vyvodit z výše uvedených Marxových zkoumání, bude tedy ten, že v kapitalistické společnosti roste výroba výrobních prostředků rychleji než výroba spotřebních prostředků. Jak už bylo řečeno, tento poznatek je přímo výsledkem všeobecně známé these, že kapitalistická výroba vytváří mnohem vyšší technickou vyspělost proti dřívějším dobám. . . Celý smysl a celý význam tohoto zákona o rychlejším růstu výrobních prostředků tkví právě v tom, že nahrazení ruční práce strojovou — a vůbec technický pokrok strojího průmyslu — vyžaduje zesílený rozvoj výroby uhelné a hutní, těchto skutečných »výrobních prostředků pro výrobní prostředky.« (**)

Pro vyčerpávající theoretické prozkoumání otázky tempa růstu obou skupin při rozšířené reprodukci byl by ovšem i tento příklad, ve kterém bylo přihlédnuto ke vlivu zavádění technického pokroku a růstu produktivity práce (relativní růst c proti v) ještě příliš abstraktní. Nové aspekty na řešení dané otázky přináší na příklad přihlédnutí k rozdílu mezi základními a oběžnými fondy; **) v tomto článku nám však jde především o vyjasnění souvislosti mezi tempem růstu obou skupin společenské výroby a požadavky základního ekonomického zákona socialismu a můžeme proto od těchto dalších souvislostí abstrahovat.

Z celého předchozího výkladu vyplývá tento závěr: Přednostní, to znamená rychlejší růst výroby výrobních prostředků ve srovnání s růstem výroby spotřebních předmětů nejen že není v rozporu s požadavky základního ekonomického zákona socialismu, ale naopak, je projevem uskutečňování požadavků tohoto zákona, především požadavku zavádění nejvyšší techniky do výroby za účelem zdokonalení výroby s cílem uspokojovat neustále rostoucí hmotné a kulturní potřeby celé společnosti.

* * *

Zdánlivě z těchto východisek — obecné zákonitosti reprodukce a základního ekonomického zákona socialismu — vyšli i někteří sovětsí ekonomové, jejichž závěry však byly po právu kritisovány jako „pozůstatek

*) Lenin, O tak zvané otázce trhů, Spisy sv. 1, Svoboda 1951, str. 96 až 97 a 113 až 114.

**) Srovnej výše citovaný článek akademika Strumilina, zejména na straně 154.

pravicové úchyly, pozůstatek názorů nepřátelských leninismu, které svého času hlásali Rykov, Bucharin a spol“*)

Jaké byly tyto jejich závěry? Jak vyplývá z kritických statí, bohatě citujících zmíněné ekonomy,**) byly jejich hlavní závěry asi tyto: Rychlejší růst výroby výrobních prostředků, těžkého průmyslu, odporuje základnímu ekonomickému zákonu socialismu. Politika urychleného rozvíjení jednotlivých odvětví těžkého průmyslu, kterou provádí strana, se dostala do konfliktu se základním ekonomickým zákonem socialismu, neboť urychlené rozvíjení jednotlivých odvětví těžkého průmyslu brzdí lidovou spotřebu. V soulase s těmito názory zmínění ekonomové navrhovali, aby pro celé období budování socialistické společnosti a postupného přechodu od socialismu ke komunismu bylo zavedeno jednotné tempo rozvíjení skupiny I a II, nebo aby bylo dokonce zajištěno přednostní, to jest rychlejší rozvíjení výroby spotřebních předmětů před výrobou výrobních prostředků.

V čem bylo jádro chyb, jichž se tito kritisovali ekonomové dopustili?

Hlavní chyba těchto ekonomů, kteří ze základního ekonomického zákona socialismu odvozovali nutnost stejného tempa růstu obou skupin, nebo dokonce přednostního růstu skupiny II, byla především v tom, že odtrhovali cíl socialistické výroby od prostředků jeho uskutečnění. Akademik Ostroviťanov výstižně charakterisoval tuto chybu jako „úzce spotřebitelskou koncepci chápání základního ekonomického zákona socialismu“***) Zapomínajíce na to, že cíl socialistické výroby a prostředky k dosažení tohoto cíle tvoří nedílnou jednotu, vyzvedávali zmínění ekonomové jednostranně cíl socialistické výroby a podcenili prostředky k dosažení tohoto cíle, zejména zdokonalování výroby na základě nejvyšší techniky. Právě podceňování these o zavádění nejvyšší techniky do výroby přivedlo tyto ekonomy k tomu, že dokazujíce možnost rozšířené reprodukce i při stejných tempích růstu I. a II. skupiny (když už se uskutečnil pře-

*) Chruščev, O zvýšení výroby živočišných produktů, Rudé právo, 1955, str. 4 (brožura).

**) Srovnej na příklad: Bečín, Socialistická reprodukce a národohospodářské proporce, Sovětská věda politická ekonomie, 6/1954; Šepilov, Generální linie strany a vulgarisátoři marxismu, Nová mysl 2/1955; Dorošev, Rumjancev, Protiv izvraščenija marksistskoj teoriji vosproizvodstva, Kommunist, 2/1955;

***) Ostroviťanov, Proti vulgarisátorskému chápání základního ekonomického zákona socialismu, Rudé právo, 15. 4. 1955.

chod k rozšíření reprodukci a objem výroby výrobních prostředků je větší než potřeba nahrazování spotřebovaných výrobních prostředků), dovolávali se nesprávně té skutečnosti, že Marx znázorňuje proces rozšíření reprodukce ve druhém díle Kapitálu schematy, ve kterých je od druhého roku reprodukce tempo růstu obou skupin stejné.*)

* * *

V této souvislosti chci ukázat na jistý nedostatek vyskytující se nikoliv ojedinelé v článcích našich ekonomů o otázkách socialistické reprodukce. Tímto nedostatkem není popírání nutnosti přednostního růstu skupiny I při socialistické reprodukci, ale nesprávné zdůvodňování této nutnosti. Opomíjejíce tu podstatnou souvislost, pro kterou už za kapitalismu mluvil Lenin o přednostním růstu skupiny I jako o zákonu, totiž zavádění technického pokroku do výroby, snaží se zdůvodnit přednostní růst skupiny I jinak, v podstatě z abstraktních schemat, v nichž je i od tohoto, v dané souvislosti nejpodstatnějšího prvku abstrahováno. Není divu, že potom dochází ke zřejmým nesprávnostem.

Soudruh Hušek v článku „O významu Marxovy theorie reprodukce pro naše budování“ píše: „Má-li dojít k rozšíření výroby ve společenském měřítku, tedy k rozšíření reprodukci, není takový růst vůbec myslitelný v té formě, že by obě skupiny vzrůstaly ve stejném poměru o stejné procento. Ukažme si to na názorném schematickém příkladu. Bylo-li by k rozšíření výroby v obou skupinách zapotřebí, aby se rozšířily výrobní prostředky v každé skupině na př. o 10 %, pak by nejprve muselo dojít k rozšíření výroby skupiny I o 20 % a teprve potom by se mohly rozšířit výrobní prostředky, základní i oběžné fondy, v obou skupinách. Tedy výroba skupiny I musí nezbytně vždy převyšovat výrobu ve skupině II.“(**) Soudruh Hušek zde především zcela nepřipustně zachází a operuje s procenty. Již příklad námi uvedený z Marxova Kapitálu jasně ukázal, že k tomu, abychom mohli rozšířit výrobní prostředky v jedné i druhé skupině o 10 %, naprosto stačí v daném případě růst výroby skupiny I také jen o 10 %. Procenta vzatá z různých základů nelze sečítat ani odečítat, což zřejmě dělá autor, když si představuje, že plus 10 % k výrobním prostředkům skupiny I a skupiny II se rovná plus 20 % úhrnné

*) Srovnej k tomu Bečín, I. c., str. 738.

**) Hušek, O významu Marxovy theorie reprodukce pro naše budování, Politická ekonomie, 3/1953, str. 170.

produkce skupiny produkující výrobní prostředky. S. Hušek tu zaměnil otázku přírůstkových temp obou skupin s otázkou proporce, která říká, že I ($v + m$) musí být větší než II c, má-li dojít k rozšířené reprodukci. Z této proporce bylo by možno vyvodit, že má-li dojít k rozšíření výrobních prostředků v každé skupině o 10 jednotek, pak musí být I ($v + m$) o 20 jednotek větší než II c. Avšak to jsou dvě různé otázky, které nelze směřovat.

Obdobná chyba dovedla A. Hornovou v článku „K otázce přednostného rastu výroby výrobných prostriedkov pri rozšírenej reprodukcii“ až k nesprávnému chápání samého pojmu přednostní růst výroby výrobních prostředků. Soudružka Hornová píše: „Bez zvýšenia výroby výrobných prostriedkov pre II. skupinu výroby nemožno zvýšiť výrobu spotrebných predmetov. Bez zvýšenia výroby výrobných prostriedkov pre výrobu výrobných prostriedkov nemožno v I. skupine vo zvýšenom množstve rozvíjať výrobu výrobných prostriedkov pre II. skupinu výroby. Pri rozšírenej reprodukcii teda už nestačí, aby I ($v + n$) sa rovnalo IIc, ale I ($v + n$) musí byť nevyhnutne väčšie ako IIc. Rozšírená reprodukcia je možná len pri prednostnom raste výroby výrobných prostriedkov.“*) Je zřejmé, že také ona zaměňuje proporcii I ($v + m$) větší než II c s poučkou o přednostním růstu výroby výrobních prostředků. Ostatně to sama výslovně říká: „Prednostný rast výroby výrobných prostriedkov pri rozšírenej reprodukcii znamená, ako sme videli, väčšiu výrobu výrobných prostriedkov, než sa v tom istom období vo výrobnom procese spotrebovalo.“**)

Takové vymezení pojmu přednostní růst výroby výrobních prostředků je nesprávné. Přednostním růstem výroby výrobních prostředků je třeba rozumět relativně rychlejší růst, vyšší přírůstková tempa ve skupině I ve srovnání se skupinou II. Tak vysvětluje pojem přednostního růstu výroby výrobních prostředků i učebnice „Politická ekonomie“, když konstatuje, že podmínkou neustálého růstu socialistické výroby je „přednostní, to jest relativně rychlejší rozvoj odvětví vyrábějící výrobní prostředky ve srovnání s odvětvími vyrábějícími předměty osobní spotřeby.“***)

* * *

*) Adela Hornová, K otázce přednostného rastu výroby výrobných prostriedkov pri rozšírenej reprodukcii, Ekonomický časopis, 6/1954, str. 504.

**) Tamtéž, str. 509.

***) Politická ekonomie, SNLP 1955, str. 421.

Ukázali jsme, že z požadavků základního ekonomického zákona socialismu vyplývá nutnost přednostního růstu výroby výrobních prostředků. Tím se ovšem problematika vzájemného vztahu mezi oběma skupinami společenské výroby nevyčerpává. Vzniká přirozeně otázka míry předstihu výroby výrobních prostředků před výrobou spotřebních předmětů.

Na tuto otázku je odpověď již poměrně snadná. Vyjděme nejdříve opět z abstraktních podmínek reprodukce. Je zřejmé, že výroba výrobních prostředků, jejíž přednostní růst jsme zdůvodnili, není samoučelem, že tedy výroba výrobních prostředků se nemůže rozvíjet naprosto nezávisle na výrobě spotřebních předmětů a bez jakékoli spojitosti s ní. Zpětnou závislost skupiny I na skupině II možno shrnout v podstatě do dvou bodů:

Za první. Výrobní prostředky pro výrobu spotřebních předmětů, které jsou konečným produktem skupiny I, jsou vyráběny pro skupinu II a chyběl by podnět jejich zvýšené výroby, kdyby neprobíhal rovněž rozvoj výroby ve skupině II. „Nakonec tedy výrobní spotřeba (spotřeba výrobních prostředků) vždy souvisí s osobní spotřebou, vždy je na ní závislá,“ říká Lenin.*)

Za druhé. Rozšiřování výroby ve skupině I znamená nejen více výrobních prostředků, ale i více dělníků, větší mzdový fond ve skupině I a tedy nutnost výroby většího množství spotřebního zboží. Lenin konstatuje, že „... mluvit o «nezávislosti» akumulace na výrobě spotřebních předmětů nelze již proto, že k rozšíření výroby je třeba nového variabilního kapitálu a tudíž nových spotřebních předmětů.“**)

Při výkladu otázek rozšířené reprodukce se správně uvádí jako první podmínka již zmíněná proporce I ($v + m$) větší než II c, vyplývající v podstatě z bilance výrobních prostředků, často se však nechápe, že to není podmínka jediná. Zatím však Marxova schemata reprodukce tak názorně odrážejí proces vytváření společenského produktu, jeho rozdělování a výměny jeho částí a konečně i spotřebu společenského produktu, že i ze schemat lze vyčíst druhou základní podmínku rozšířené reprodukce, vyplývající tentokrát z bilance spotřebních předmětů. Vezměme si následující příklad:

*) Lenin, Poznámka k otázce theorie trhů, Spisy sv. 4, Svoboda 1952, str. 59.

**) Lenin, O tak zvané otázce trhů, Spisy sv. 1, Svoboda 1951, str. 92.

Úhrnný společenský produkt

$$I \ 800 \ c + 500 \ v + 500 \ m = 1800$$

$$II \ 300 \ c + 200 \ v + 200 \ m = 700$$

V daném případě je zcela splněn ten požadavek rozšířené reprodukce, aby $I \ v + m$ bylo větší než $II \ c$, přesto je však naprosto nemožné uskutečnit normálním způsobem (to jest akumulací $k \ c$ i v) rozšířenou reprodukci, neboť k úhradě $I \ v$ a $II \ v$ ($500 + 200 = 700$) je třeba celého produktu skupiny II a nezbývá nic na mav a ms . Rozšířená reprodukce by tu byla možná jen zvýšením produktivity práce dosavadních dělníků bez zvýšení jejich životní úrovně.

Odmyslíme si pro jednoduchost spotřebu neproduktivních zaměstnanců a nevýrobní spotřebu společnosti jako celku ($I \ ms + II \ ms$), můžeme formulovat další podmínku rozšířené reprodukce takto: $II \ (c + v + m)$ musí být větší než $I \ v + II \ v$. Totéž lze ve zkrácené formě vyjádřit takto: $II \ (c + m)$ větší než $I \ v$.

Přihlédneme-li pak k původně abstrahované spotřebě neproduktivních zaměstnanců a nevýrobní spotřebě společnosti, pak se objeví tato položka v našem vztahu na straně potřeb a dostaneme výraz $II \ (c + m)$ větší než $I \ v + I \ ms + II \ ms$. Chceme-li celý výraz vyjádřit jako rovnost, nutno na straně potřeb připojit ještě položku mav pro obě skupiny a dostaneme potom rovnici: $II \ (c + m) = I \ v + I \ ms + II \ ms + I \ mav + II \ mav$.

Ostatně i tento vztah ukázal již Marx ve II. díle Kapitálu: „Za kapitalistické výroby nemůže tedy být $I \ (v + m)$ rovno $II \ c$ a obě tyto veličiny se nemohou při směně navzájem krýt. Naproti tomu, je-li $I \ m/x$ tou částí $I \ m$, kterou vydávají kapitalisté I jako důchod, může být $I \ (v + m/x)$ stejné jako $II \ c$ nebo větší či menší než $II \ c$; $I \ (v + m/x)$ musí však být vždy menší než $II \ (c + m)$, a to menší o část $II \ m$, kterou musí kapitalisté II skupiny za všech okolností spotřebovat sami.“*)

Přibereme-li k těmto obecným podmínkám ještě zvláštní podmínky vyplývající ze socialistického výrobního způsobu, to jest, připočteme-li, že v socialistické společnosti probíhá rozšířená reprodukce kvalifikované pracovní síly a že s růstem kvalifikace je spojen růst nominálních mezd,

*) Marx, Kapitál, díl II., SNLP, 1954, str. 544.

že dále na základě působení základního ekonomického zákona socialismu dochází k neustálému růstu životní úrovně pracujících, zejména cestou snižování cen zboží lidové spotřeby a zvyšováním společenské spotřeby (spotřeby na účet důchodů společnosti), vystoupí nám nutnost růstu výroby skupiny II ještě jasněji.

Zkušenost minulých let ukazuje, že přednostní růst skupiny I jako ekonomický zákon socialistické rozšířené reprodukce nevylučuje možnost a nutnost stejného tempa rozvoje obou skupin, nebo rychlejšího rozvoje výroby skupiny II v určitých obdobích, aby byl zajištěn správný poměr mezi I. a II. skupinou společenské výroby, aby bylo odstraněno zaostávání výroby předmětů lidové spotřeby. Tak v Sovětském svazu rostla v roce 1953 výroba obou skupin stejným tempem (o 12 %), v Československu v roce 1954 rostla rychleji výroba spotřebních předmětů (výroba výrobních prostředků vzrostla o 4,2 % a výroba spotřebních předmětů o 4,7 %), v Polsku je na rok 1955 naplánován rychlejší růst spotřebních předmětů (o 11 %) než výrobních prostředků (o 6 %).*)

Avšak rychlejší růst skupiny II v určitém období je něco zcela jiného než přednostní, to jest rychlejší růst výroby spotřebních předmětů navrhovaný na dlouhé dohledné období. Nechť nám ještě jednou po-

*) Údaje se týkají vesměs průmyslové výroby. Prameny číselných údajů: SSSR — O výsledcích plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství v SSSR za rok 1953, zpráva Ústředního statistického úřadu při Radě ministrů SSSR, Rudé právo 2. II. 1954; údaj vyplývá jako závěr z údajů, že vzrostla o 12 % jak hrubá výroba celého průmyslu, tak i výroba odvětví vyrábějících spotřební předměty. ČSR — Výsledky plnění státního plánu rozvoje národního hospodářství v ČSR v roce 1954, Zpráva Státního úřadu statistického, Rudé právo, 3. II. 1955. Polsko — Úkoly Polské sjednocené dělnické strany v boji za upevnění každodenního spojení s masami pracujících, z projevu B. Bieruta na II. zasedání ÚV PSDS, Rudé právo 28. I. 1955; s. Bierut na vysvětlenou dodává: „Tento poměr v proporcích neznamena s hlediska národního hospodářství jako celku zvláštní nebezpečí, neboť počítá s podstatnou mobilisací výrobních rezerv v průmyslu spotřebního zboží, dovozních výrobků a vlastních rezerv pro zásobování tohoto výrobního odvětví. Daleko rychlejší růst výroby ve skupině B je však přípustný jen jako výjimečný jev v normálním mnohaletém cyklu národohospodářských plánů. Aby však mohla být rozšířena technická základna a tak zabezpečen soustavný růst produktivity práce, zvýšení úrovně zemědělství a zvýšení obranyschopnosti státu, je nutné vytvořit podmínky pro další a rychlejší rozvoj výroby výrobních prostředků v dalších letech.“

slouží Marxova reprodukční schemata k ilustraci nereálnosti požadavku rychlejšího růstu skupiny II na jakékoli delší období. Vyjděme z již známého příkladu:

Úhrnný společenský produkt prvního roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4400 \text{ c} + 1100 \text{ v} + 1100 \text{ m} &= 6600 \\ \text{II } 1600 \text{ c} + 800 \text{ v} + 800 \text{ m} &= 3200 \end{aligned}$$

Naplánujeme nyní rychlejší růst výroby skupiny II tak, že celý fond rozšíření výroby ($1100 \text{ I v} + 1100 \text{ I m} - 1600 \text{ II c} = 600$) použijeme k rozšíření výroby ve skupině II. Za jinak nezměněných podmínek dostaneme:

Úhrnný společenský produkt druhého roku

$$\begin{aligned} \text{I } 4400 \text{ c} + 1100 \text{ v} + 1100 \text{ m} &= 6600 \\ \text{II } 2200 \text{ c} + 1100 \text{ v} + 1100 \text{ m} &= 4400 \end{aligned}$$

Nadále nelze uskutečňovat nejen rychlejší růst skupiny II, ale vůbec rozšířenou reprodukci, poněvadž zmizela její základní podmínka, totiž aby I (v + m) bylo větší než II c . V daném případě bylo by třeba znovu hledat cesty k zajištění přednostního růstu skupiny I, aby byl znovu vytvořen fond rozšíření výroby umožňující rozšířenou reprodukci. Politika přednostního růstu skupiny II vedla by dříve či později nutně k těmto důsledkům a je proto nepřijatelná.

* * *

Spojíme-li dříve učiněné vývody v otázce požadavků základního ekonomického zákona socialismu na tempo růstu obou skupin společenské výroby, můžeme učinit tento celkový závěr: Z požadavku základního ekonomického zákona socialismu maximálně uspokojovat neustále rostoucí hmotné i kulturní potřeby celé společnosti vyplývá nutnost rychlého růstu výroby skupiny II, jež je zajišťována, opět v souladu s požadavkem základního ekonomického zákona socialismu zdokonalovat výrobu na základě nejvyšší techniky, přednostním, to jest relativně rychlejším růstem výroby výrobních prostředků. Právě přednostní rozvoj výroby

výrobních prostředků vytváří podmínky pro urychlení rozvoje výroby spotřebních předmětů.

Sledujme, jak se vyvíjel vztah mezi oběma skupinami společenské výroby v Sovětském svazu a v zemích lidové demokracie.

Rozdíl v tempech růstu skupiny I a skupiny II v jednotlivých etapách hospodářského rozvoje Sovětského svazu nám ilustruje následující tabulka:

Poměr mezi růstem výroby výrobních prostředků a výroby spotřebních předmětů v průmyslové produkci SSSR (v %))*

	Rok 1932 k roku 1928	Rok 1937 k roku 1932	Rok 1950 k roku 1940	Rok 1955 k roku 1950
výrobní prostředky	293	238	205	180
spotřební předměty	184	200	123	165

V této souvislosti jest si třeba uvědomit: V dosavadním abstraktně theoretickém výkladu jsme uvažovali úhrnný společenský produkt čili všechna odvětví materiální výroby. Přístupná statistická data však zpravidla srovnávají pouze výrobu výrobních prostředků a výrobu spotřebních předmětů v průmyslové produkci. Domnívám se, že vzhledem k vedoucí a převažující úloze průmyslu v národním hospodářství je možné těmito čísly s určitou rezervou doložit výklad o vzájemném poměru obou skupin společenské výroby. Činí tak na příklad i A. Bečín, když konstatuje (na základě výše uvedené tabulky), že „v poválečném období se tedy znovu projevila zákonitost v poměru mezi I. a II. skupinou, která je vlastní socialistické společnosti: přednostní růst I. skupiny zajišťuje rychlý růst II. skupiny při celkovém vysokém tempu rozvoje celého národního hospodářství“.**)

Podobná zákonitost se projevila již i v hospodářském vývoji lidově demokratických zemí, jimž předcházející prudký rozvoj výroby výrobních prostředků, zejména těžkého průmyslu, umožnil (v souvislosti s dalšími okolnostmi, jako na příklad prohloubená spolupráce se Sovětským svazem, jakož i mezi lidově demokratickými zeměmi navzájem) v současné době

*) Bečín, O významu základních pouček Marxovy teorie reprodukce pro socialistickou ekonomiku, Sovětská věda — politická ekonomie, 4/1953, str. 455.

**) Tamtéž, str. 457.

věnovat větší pozornost výrobě spotřebních předmětů, lehkému průmyslu a zemědělství jako důležité surovinové základně lehkého průmyslu.

Tak na příklad v Československu v první pětiletce (1949 — 1953) vzrostla výroba výrobních prostředků o 118,7 % a výroba spotřebních předmětů o 79,8 %, čímž stoupl podíl výrobních prostředků na celkové průmyslové produkci z 57,6 % v roce 1948 na 62,3 % v roce 1953. *)

Tento vývoj umožnil ještě v průběhu posledního roku pětiletky naší straně a vládě prohlásit: „Hlavním výsledkem socialistické výstavby a přestavby v prvé pětiletce tedy je, že československé národní hospodářství, zejména však průmyslová výroba, tvoří dnes bezpečnou a neotřesitelnou základnu samostatnosti a nezávislosti Československé republiky, hospodářské moci a obranyschopnosti našeho státu... dosavadní úspěšné výsledky výstavby a přestavby našeho hospodářství dávají předpoklad a možnost věnovat zvýšenou pozornost rozvoji spotřeby a zabezpečení vzestupu životní úrovně obyvatelstva...“ **)

V polské lidové republice se vztah mezi výrobou výrobních prostředků a výrobou spotřebních předmětů průmyslové produkce vyvíjel takto:

*Index růstu výroby výrobních prostředků a výroby spotřebních předmětů průmyslové výroby v Polsku v letech 1950 - 1953 (1949 = 100) ***)*

	1950	1951	1952	1953
výrobní prostředky	127	159	194	235
spotřební předměty	125	147	165	199

Také tento vývoj dovolil učinit opatření k urychlenému rozvoji výroby předmětů lidové spotřeby. Soudruh Bierut v této souvislosti konstatoval: „Heslo urychlit růst životní úrovně pracujících měst a venkova může být dnes reálně kladeno na první místo mezi našimi politickými a hospodář-

*) Pramen číselných údajů: Zpráva ÚV KSČ X. sjezdu KSČ a další úkoly strany, referát s. Novotného, Nová mysl, 7/1954, str. 668.

**) Prohlášení vlády v Národním shromáždění, přednesené V. Širokým 15. 9. 1953, Rudé právo, 16. 9. 1953.

***) Pramen číselných údajů: Piotr Jaroszewicz, O działaniu podstawowego ekonomicznego prawa socjalizmu w Polsce Ludowej, Nowe drogi, 5/1953, str. 15. Osiągnięcia w wykonaniu Planu Sześcioletniego i główne zadania gospodarcze w latach 1954—1955, tezy do dyskusji przed II Zjazdem PZPR przyjęte przez IX Plenum KC PZPR, Nowe drogi, 10/1953, str. 41.

skými úkoly právě proto, že jeho stále rozsáhlejší uskutečňování je nyní umožněno našimi úspěchy v rozvoji průmyslu... zachováme generální linii industrialisace země a zároveň značně zrychlujeme výstavbu těch odvětví národního hospodářství, jež přímo uspokojují potřeby obyvatelstva.“*)

Obdobně i v ostatních lidově demokratických zemích umožnily úspěchy v rozvoji těžkého průmyslu, výroby výrobních prostředků, urychlit tempo rozvoje těch odvětví, která vyrábějí předměty široké spotřeby.

Požadavky základního ekonomického zákona socialismu se ovšem reálnisují v každé zemi nejen v závislosti na stupni rozvoje výrobních sil a na rozšíření a upevnění socialistických výrobních vztahů, ale i v závislosti na vnitřní a zahraniční situaci dané země. Vlivy zahraniční situace, které se v praxi mohou projevat velmi silně, mohou působit buďto nepříznivě (na příklad kapitalistické obklíčení a jím podmíněná nutnost zvyšování obranyschopnosti země spojená nutně s určitým odčerpáváním prostředků z národního hospodářství), nebo naopak příznivě (vznik socialistického tábora a možnost vzájemné pomoci a spolupráce mezi zeměmi tohoto tábora.) „Není... těžké si představit i takové podmínky, za nichž efekt rostoucích pracovních prostředků se plně nerealisuje v přírůstku spotřebních předmětů, poněvadž je zaměřen na zesílení obranyschopnosti země, na pomoc jiným bratrským národům, nebo jiná opatření.“**)

Ke všem těmto a ještě dalším souvislostem bylo by třeba přihlédnout při konkrétním rozboru vzájemného poměru výroby výrobních prostředků a výroby spotřebních předmětů v jednotlivých zemích socialistického tábora; zde šlo pouze o doložení té skutečnosti, že i v lidově demokratických zemích projevil se obdobný vývoj vzájemného vztahu obou skupin společenské výroby jako v Sovětském svazu, vývoj podmíněný požadavky základního ekonomického zákona socialismu.

Růst a zdokonalování výroby na základě nejvyšší techniky, nutný k dosažení cíle maximálního uspokojování neustále rostoucích hmotných a kulturních potřeb celé společnosti, vyžaduje — jak jsme viděli — před-

*) Bierut, Zadania partii w walce o szybsze podniesienie stopy życiowej mas pracujących w obecnym okresie budownictwa socjalistycznego, Nowe drogi, 10/1953, str. 8 a 30.

**) Strumilin, l. c., str. 155.

nostní rozvoj výrobních prostředků, především těžkého průmyslu vyrábějícího pracovní prostředky. Proto nejen podmínkám budování socialistické společnosti, ale i podmínkám postupného přechodu ke komunismu odpovídá jediná politika neúklonně prováděná Komunistickou stranou Sovětského svazu, politika rychlého rozvíjení výrobních sil země, zejména výstavbou těžkého průmyslu. „My jsme vždy soudili, soudíme a budeme soudit,“ řekl soudruh Chruščev, „že se všechna průmyslová odvětví musí rozvíjet ve správných proporcích, při čemž těžký průmysl musí předstihovat ostatní odvětví... Proč je to nutné? Je to nutné proto, že těžký průmysl vyrábí výrobní prostředky, a aby bylo lze zvýšit životní úroveň, je nutno rozšiřovat výrobní síly, je zapotřebí mechanisace. Avšak bez kovu, strojů a elektřiny je mechanisace nemožná. Proto je základem rozvoje národního hospodářství těžký průmysl.“*)

Rovněž Komunistická strana Československa čerpající z nepřeberných zdrojů zkušenosti KSSS zajišťuje další růst a rozvoj celého našeho národního hospodářství přednostním růstem výroby výrobních prostředků. Proto soudruh Široký ve vládním prohlášení z 15. 9. 1953 po konstatování možnosti věnovat zvýšenou pozornost rozvoji výroby spotřebního zboží zdůraznil: „Při tom je však třeba mít na zřeteli, že rozvoj těžkého průmyslu je a zůstává i nadále základem socialistické industrialisace a předpokladem rozvoje národního hospodářství, rozkvětu, blahobytu a kultury.“**)

Pod moudrým vedením komunistických a dělnických stran, opírajících se o vědecké poznatky marxismu-leninismu a studujících požadavky objektivních ekonomických zákonů, spěje celý tábor socialismu nezadržitelně vpřed, k dosažení dosud netušeného rozvoje výrobních sil, k vybudování socialistické a komunistické společnosti.

*) Rozhovor N. S. Chruščeva s americkými novináři, Rudé právo, 11. II. 1955.

**) Prohlášení vlády v Národním shromáždění, přednesené V. Širokým 15. 9. 1953, Rudé právo, 16. 9. 1953.

В вводной части статьи „Об отношениях между производством средств производства и производством предметов потребления в связи с требованиями основного экономического закона социализма“ указаны причины, вследствие которых в условиях социализма изучение пропорций обуславливающих процесс воспроизводства, в частности пропорции между I и II подразделениями общественного производства, приобретает большое теоретическое и актуально-практическое значение.

При собственно решении вопроса об отношениях между обоими подразделениями общественного производства при социалистическом воспроизводстве автор исходит, с одной стороны, из Марксовой теории воспроизводства, как обобщения общих условий воспроизводства, а с другой стороны, из данной Сталиным формулировки основного экономического закона социализма, как наиболее концентрированного выражения специфических условий воспроизводства при социализме. Ядро работы заключается в обосновании тезиса, согласно которому преимущественный, то есть более быстрый по сравнению с производством предметов потребления рост производства средств производства не только не противоречит требованиям основного экономического закона социализма, а наоборот, он и является выражением того, что требования этого закона, а прежде всего требование по внедрению высшей техники в производство, претворяются в жизнь. Далее указывается обратная зависимость I-го подразделения от II-го подразделения и дается обоснование, почему также и производство предметов потребления при социалистическом воспроизводстве не должно отставать. В двух экскурсах затем указано, в чем с одной стороны, заключались ошибки авторов, сделавших из основного экономического закона социализма вывод о необходимости одинаковых темпов развития обоих подразделений общественного производства, или даже о необходимости более быстрого развития II-го подразделения, а с другой стороны, критикуются некоторые чехословацкие авторы, которые — по мнению автора статьи — недостаточно обосновывают необходимость преимущественного роста I-го подразделения одним только требованием по созданию фонда для расширения производства.

В заключении автор иллюстрирует свое изложение статистическими данными о развитии производства средств производства и предметов потребления (в промышленности) в Советском Союзе и в некоторых странах народной демократии и отмечает мудрое руководство коммунистических и рабочих партий, благодаря которому весь лагерь социализма движется незадержимо вперед к достижению невиданного еще развития производительных сил, к построению социалистического и коммунистического общества.

Перевод М. Колонцевой

ZÁKON JAKO FORMA PRÁVA*) V ČESKOSLOVENSKÉ LIDOVÉ DEMOKRACII.

ЗАКОН — ФОРМА ПРАВА В ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

MICHAL LAKATOŠ

Československý pracující lid v čele s KSČ řeší obrovské, vždy větší a větší úkoly pro upevnění socialistického státu, rychlý rozvoj národního hospodářství a zvýšení životní úrovně pracujících.

Desátý sjezd KSČ i únorové zasedání pléna ÚV KSČ v r. 1955 vytýčily důležité úkoly v rozvoji zemědělství a v průmyslové výstavbě. Dosáhnout v nejkratší době podstatného zvýšení zemědělské výroby, účinně a urychleně rozšiřovat uhelnou, energetickou a rudní základnu, podstatně zkvalitnit investiční výstavbu, upevnit v celém hospodářství režim hospodárnosti, aby mohla být zvyšována životní úroveň pracujících, je nemyšlitelné bez role, která náleží státu a právu.

Vývoj naší společnosti cestou k socialismu nemůže se dít živelně, samostatně. Socialismus v naší vlasti vzniká jako resultát tvůrčí organizované práce širokých mas vedených KSČ.

Hlavním nástrojem v rukou dělnické třídy, jež slouží výstavbě socialismu, je socialistický stát, založený na svazku dělníků a rolníků, za vedoucí úlohy dělnické třídy a v čele s KSČ.

Při uskutečňování základních funkcí našeho státu má důležitou služební úlohu vůči své základně normotvorná činnost. Na kvalitě této normotvorné činnosti záleží, jakou methodou budou plněny všechny funkce našeho lidově demokratického státu.

Právní předpisy, zejména zákony, mají být vypracovány tak, aby svým obsahem i formou byly jasným vyjádřením politiky našeho státu.

* * *

*) Užíváme zde pojmu formy práva namísto pojmu „prameny práva ve smyslu formálního“. V resoluci, přijaté v prosinci 1954 na konferenci ČSAV v teorii státu a práva k této otázce se praví: „Konference došla k názoru, že jedině přesným a vědeckým termínem je pojem forma práva a nikoli pramen ve smyslu formálním.“ (Právník č. 3 str. 192).

Normotvorná činnost v našem lidově demokratickém státě přispívá od jeho vzniku význačným způsobem k upevňování a rozvíjení společensko-ekonomických vztahů socialistického typu.

Lidově demokratické zákony upevňují nový společenský a politický řád, lidově demokratickou moc jako politickou formu diktatury proletariátu, znárodnění průmyslu, bank, dopravy a všech ostatních výrobních prostředků, demokratická práva a svobody pracujících tříd, rovnoprávnost národů a rovnost mužů a žen.

Lidově demokratické zákony slouží k rozvoji socialistických výrobních vztahů, socialistického, politického a společenského života.

Svým ostřím jsou namířeny na zabezpečení vnitřní a zahraniční bezpečnosti lidové demokracie, upevnění její hospodářské síly, ochranu socialistického vlastnictví a prohloubení demokratismu v lidové demokracii.

Z úkolů a významu lidově demokratického práva při výstavbě socialismu lze vyvodit několik obecných charakteristických rysů, jimiž se vyznačují i zákony.

Základním charakteristickým rysem je především to, že od prvních dnů socialistické revoluce, která předala moc do rukou dělnické třídy, vyjadřovaly zákony vůli a zájmy většiny, t. j. pracujících tříd.

Zákony našeho lidově demokratického státu jsou živým ztělesněním vůle a interesů československého lidu. Vyznačují se ve svém celku jasností, silou logiky a lidovostí.

Na zkušenostech desetiletého trvání lidové demokracie vidíme, jakou obrovskou revoluční úlohu sehrálo lidově demokratické zákonodárství při výstavbě nového společenského řádu.

Velká tvůrčí síla lidově demokratických zákonů je zabezpečena vedoucí úlohou strany v normotvorné činnosti.

Úloha KSČ při vydávání zákonů záleží především v tom, že ani jedno důležité rozhodnutí přijaté orgány lidově demokratického státu nemůže se neopírat o instrukce strany a její generální linii.

Jedním z důležitých rysů zákonů je jejich obrovský výchovný význam. Zákony mobilisují pracující naší vlasti k úspěšnému splnění hospodářských a politických úkolů, které stojí před socialistickým státem. Obsahují právní normy, ale jsou zároveň i instrukcemi, které zvou k praktické činnosti. Slouží k organisování a rozvinutí široké tvůrčí iniciativy a schopnosti pracujících a pomáhají jim překonávat přežitky kapitalismu.

Normy československého práva těsně souvisí s mravními normami; všechny lidově demokratické zákony jsou hluboce proniknuty socialistickou morálkou.

Charakteristickým rysem zákonů československé lidové demokracie je stabilita. Zákony nelze libovolně měnit podle potřeb jednotlivých úřadů nebo jiných institucí. Pouze orgány, jež jsou kompetentní k takové činnosti, mohou je zrušit nebo změnit.

Není v protikladu k tomuto principu pohotovost a pružnost zákonodárství při bouřlivém růstu, jak jej představuje rozvoj výrobních sil při výstavbě socialismu.

Je nezbytné zdůraznit ještě realnost lidově demokratických zákonů.

Zákony jsou výrazem již existujících nebo tvořících se společenských vztahů a jejich obsah je zabezpečen ekonomickým a politickým řádem lidové demokracie.

Všechno to v souhrnu charakterisuje zákony a jiné normativní akty socialistického státu jako nový typ zákonodárství.

* * *

Zvlášť významné místo mezi normativními akty náleží zákonu.

V literatuře pojem zákon má dvojí význam: zákon v užším slova smyslu a v širším slova smyslu.*)

Zákon v užším slova smyslu je normativní akt státní moci, přijatý zvláštním způsobem, předepsaným zpravidla ústavou, zákonodárným orgánem, který upravuje nejdůležitější vztahy ve státě ve prospěch

*) V diskusi o formách čs. práva, pořádané Ústavem práva ČSAV dne 10. 6. 1955 Dr. Jan Rus uvedl..., že není správné tvrzení, že v právnické literatuře i v praxi pojem zákon má dvojí význam: zákon v užším slova smyslu a zákon v širším slova smyslu, a že zákon v širším slova smyslu zahrnuje v sobě všechny normativní akty, vydané v jakékoli formě, kterýmkoli orgánem státního aparátu. Pro takové tvrzení nenajdeme oporu v naší ústavě a též Velká sovětská encyklopedie (srovnej svazek 16, II. vyd. str. 366 — 367) pod heslem „Zákon“ žádné takové rozdělení významu pojmu zákona neobsahuje, třebaže jedná i o zákonech v zemích lidové demokracie“.

Uvedu několik případů, z nichž jasně vyplývá, že pojem zákon je třeba v těchto případech vykládat v širším slova smyslu: „Vůle, je-li vůlí státní, musí být vyjádřena jako zákon, stanovený mocí.“ (V. I. Lenin, Spisy rus. sv. 25 str. 72). „Vaše právo je jenom vůle vaší třídy, povýšená nad zákon...“

(K. Marx — Engels: Manifest Komunistické strany. Svoboda 1949 str. 40.)

V těchto citátech je pojem zákon používán v širším slova smyslu, namísto pojmu normativní akt.

vládnoucí třídy. Jenom v tomto smyslu je třeba v právnické literatuře chápat pojem zákon.

Zákon v širším slova smyslu zahrnuje v sobě všechny normativní akty, vydané v jakékoliv formě, kterýmkoliv státním orgánem. V tomto případě pojem zákon se používá ne zcela přesně namísto pojmu normativní akt a v tomto smyslu je třeba vykládat i pojmy, s nimiž se často setkáváme: nezákonnost (zákonnost), nezákonná činnost atd. Uvedené pojmy slouží k vyjádření porušování nejenom zákona, ale všech normativních aktů určitého právního systému.

V souvislosti s tím je nezbytně objasnit ještě pojem zákonodárství.

V praxi a v právní theorii jsou často používány termíny zákona a zákonodárství pro touž podstatu.

Skutečně zákon a zákonodárství svým obsahem se nacházejí v takovém vztahu, že je lze považovat za synonyma.

Přesto však pojmu zákon se převážně používá k označení konkrétního normativního aktu vydaného nejvyšším orgánem státní moci.

Pokud jde o pojem zákonodárství, označuje souhrn všech normativních aktů, vydaných orgány socialistického státu a proces jejich vydávání.

Předmětem zkoumání naší statě bude zákon v užším slova smyslu.

* * *

Zákony, které vydávají nejvyšší orgány státní moci, opírají se o objektivní ekonomické zákony a jsou jejich odrazem. Tento odraz nelze však chápat jako čistě vnější a pasivní.

Jestliže právní zákony odrážejí potřeby ekonomických zákonů a ve všem jsou jejich výrazem, mohou sloužit k omezování sféry působnosti starých ekonomických zákonů i k regulování sféry působnosti nových ekonomických zákonů a tím hrají ohromnou úlohu v upevňování a rozvoji nového ekonomického řádu.

Právní zákony mají volní charakter, protože jsou výrazem vůle lidí a vyjadřují zájmy třídy, která má v rukou moc. Tyto zákony může vládnoucí třída prostřednictvím státních orgánů svého státu zrušit nebo změnit.

Faktorem, jenž zabezpečuje jejich uskutečňování, je státní moc.

Právní zákony vytvářejí jádro sféry působnosti právních předpisů, kterou nazýváme právní pořádek.

Pokud jde o objektivní zákony vývoje společnosti, o zákony ekonomické

a zákony vědy, jež jsou výrazem objektivních procesů, probíhajících nezávisle na vůli lidí — nelze je *zrušit* ani změnit a vytvořit nové. Lidé mohou pouze poznat tyto zákony a využívat jejich působení.

Objektivní zákony vývoje společnosti tvoří sféru působnosti, kterou nazýváme objektivní zákonitostí.

Z uvedeného lze udělat závěr, že sféra působnosti právních zákonů, jež mají volní charakter, je ohraničena sférou působnosti zákonů společensko-ekonomického vývoje, jež mají objektivní charakter, nezávislý na vůli lidí. V rámci působnosti sféry objektivních zákonů a v závislosti na vůli lidí, kteří si právní zákony dávají, uskutečňuje se zpětné působení zákonů právních na zákony ekonomické.

Charakter zpětného působení může být pokrokový nebo reakční.

V socialistickém státě v důsledku poznáných objektivních zákonitostí společensko-ekonomického vývoje, při správné politice, právní zákony mohou hrát pouze pokrokovou úlohu a progresivně působit na vývoj.

Avšak ani v socialistické společnosti, v níž stát plní hospodářsko-organizační a kulturně výchovnou funkci a má tudíž zvláštní úlohu při budování socialismu, nemohou být zrušeny existující zákony ekonomického vývoje a „zformovány“ nové ekonomické zákony.

J. V. Stalin o tom napsal: „Zvláštní úlohu sovětské moci lze vysvětlit dvěma okolnostmi: za prvé tím, že sovětská moc musela nikoli nahradit jednu formu vykořisťování jinou formou, jako tomu bylo ve starých revolucích, nýbrž likvidovat jakékoli vykořisťování: za druhé tím, že v zemi neexistovaly žádné hotové zárodky socialistického hospodářství, a proto musela vytvořit tak říkajíc „z ničeho“ nové, socialistické formy hospodářství.

Byl to úkol nesporně obtížný a složitý, bez precedentu. Nicméně sovětská moc splnila tento úkol se ctí. Splnila jej však ne proto, že by snad zrušila existující ekonomické zákony a „zformovala“ nové, nýbrž jedině proto, že se opírala o ekonomický zákon nezbytného souladu mezi výrobními vztahy a charakterem výrobních sil. Výrobní síly naší země, zejména v průmyslu, měly společenský charakter, kdežto forma vlastnictví byla soukromá, kapitalistická. Sovětská moc, opírajíc se o ekonomický zákon nezbytného souladu mezi výrobními vztahy a charakterem výrobních sil zespolečenštila výrobní prostředky, učinila je vlastnictvím všeho lidu, a tím odstranila systém vykořisťování, vytvořila so-

cialistické formy hospodářství. Kdyby nebylo tohoto zákona a kdyby se o něj sovětská moc neopírala, nebyla by dokázala splnit svůj úkol.*)

Stalinova these má obecnou platnost.

Právní zákony socialistického státu čím lépe plněji a přesněji odrážejí požadavky ekonomických zákonů socialismu, tím úspěšněji slouží k provádění hospodářsko-organisátorské a kulturně výchovné funkce socialistického státu.

Jestliže státní orgány, které vykonávají funkci hospodářsko-organisátorskou a kulturně výchovnou, nevycházejí ve své praktické činnosti z požadavků ekonomických zákonů, je jejich hospodářská politika nesprávná a nutně vede k neúspěchům.

Právní zákony socialistického státu, jež slouží k provádění hospodářské politiky, jež se neopírá o požadavky ekonomických zákonů, jsou rovněž nesprávné.

Aby nedocházelo k rozporům mezi požadavky ekonomických zákonů, zákonů společenského vývoje vůbec a právními zákony, je nutno znát objektivní zákony a řídit se jimi při vydávání právních zákonů.

* * *

Nejvyšším zastupitelských orgánem pracujícího lidu v Československu je Národní shromáždění, jemuž také náleží všechna práva a povinnosti nejvyššího zastupitelského orgánu státu a v němž se sjednocuje výkon nejvyššího orgánu státní moci.

Místo Národního shromáždění v mechanismu lidové demokracie je charakterisováno tím, že pouze jemu přináležet se na zákonech, které určují směr činnosti zejména všech orgánů státní moci, podávat závazný výklad zákonů, je-li věc sporná, rozhodovat o ústavnosti zákonů, vládních nařízení, zákonů Slovenské národní rady a nařízení Sboru pověřenců.

Avšak činnost Národního shromáždění se nevyčerpává pouze tvorbou zákonů, podáváním závazného výkladu zákonů a nařízení, je-li věc sporná. Postavení Národního shromáždění v mechanismu lidové demokracie je vyjádřeno dále v tom, že vláda je ústavně odpovědná Národnímu shromáždění za výkon pravomoci své i presidenta republiky. Národní shromáždění schvaluje nebo rozhoduje o věcech, které mají základní význam pro zahraniční i vnitřní politiku našeho státu.

*) J. V. Stalin, Ekonomické problémy v SSSR str. 9, Svoboda 1952.

(na př. schvalování politických i hospodářských mezinárodních smluv všeobecné povahy, vypovězení války, atd).

Kontrolní pravomoc nejvyššího zastupitelského orgánu se týká všech oblastí politického a hospodářského života.

Z uvedeného vyplývá, že Národní shromáždění je nejvyšším orgánem moci v lidové demokracii. Nejde zde o orgán t. zv. moci zákonodárné. Vydávání zákonů Národním shromážděním je pouze výrazem postavení Národního shromáždění v mechanismu státu, výrazem jednotné moci dělnické třídy.

Na základě analýsy postavení Národního shromáždění v mechanismu státu lze pochopit význam a místo zákona jako formy práva v soustavě všech forem, jež jsou uznávány za formy práva v československé lidové demokracii.

Zákony jako forma práva jsou akty nejvyššího orgánu státní moci. Obsahují právní úpravu otázek celostátního nebo celonárodního významu, základních svým společensko-ekonomickým významem. Ztělesňují v sobě vůli pracujícího lidu, vedeného dělnickou třídou v čele s KSČ. Orgánem, vyjadřujícím tuto vůli formou zákona, přesně stanoveným způsobem, je Národní shromáždění, jež nanejvýše plně a bezprostředně vyjadřuje vůli všeho pracujícího lidu, která určuje obsah zákona. Definice zákona jako normativního aktu Národního shromáždění vyjadřuje jak obsahový tak vnější „formální“ znak.

Zákony našeho státu ztělesňují v sobě jednotu formy a obsahu. Určitá forma a jí odpovídající obsah jsou v našich zákonech neruzytelně spjaty. Nejdůležitější vztahy v naší společnosti upravuje právně nejvyšší orgán státní moci ve formě, která plně odpovídá významu obsahu.

Místo zákona mezinormativními akty lidové demokracie je určeno jeho obsahem, jenž je stanoven Národním shromážděním, orgánem, který je v mechanismu našeho státu nositelem nejvyšší moci a nanejvýš plně vyjadřuje vůli pracujícího lidu vedeného dělnickou třídou, v čele s KSČ a jeho formou, která je s to náležitě vyjádřit daný obsah.

V tomto postavení zákona v soustavě normativních aktů je vyjádřen základní princip socialistické zákonnosti — princip svrchovanosti zákona.

Svrchovanost zákona není „právníký výmysl“. Zachování principů svrchovanosti zákona má nesmírný politický význam. Bojujeme-li o zachování stability socialistické zákonnosti, nesmíme zapomínat, že

úspěšný boj předpokládá právě probíjení názorů na svrchovanost zákona.

Jestliže některé důležité vztahy zákon nedostatečně upravuje nebo dokonce taková úprava se provádí pouze nižším normativním aktem než je zákon, pak často dochází k tomu, že mnohé instituce (na př. ministerstva) upravují samy důležité stránky vztahů, na právní úpravě se podílí mnoho institucí, což nutně vede k porušování jak principu stability zákonnosti, tak jednotnosti zákonnosti.

Svrchovanost zákona záleží v tom, že zákon má vedoucí postavení mezi normativními akty a nejvyšší právní sílu.

Nejvyšší právní síla zákona v lidové demokracii ČSR spočívá v tom, že zákon nepodléhá kontrole jiných orgánů a nemůže být nikým změněn nebo zrušen než samým Národním shromážděním.

Vedoucí postavení zákona v soustavě normativních aktů záleží v tom, že zákon nemůže být měněn normativními akty, jež mají nižší právní sílu.

Normativní akty čs. práva vytvářejí soustavu forem práva. Postavení jednotlivých druhů normativních aktů je určeno místem státních orgánů v mechanismu státu, jež je vydávají.

Národní shromáždění je nejvyšším orgánem moci v ČSR. Normativní akty, vydávané Národním shromážděním, nemohou nemít vedoucí postavení v soustavě čs. normativních aktů.

Nelze přiznat správnost teoriím, které popírají svrchovanost zákona a připouštějí možnost měnit normy, obsažené v zákoně dokonce vyhláškami.

Takové teorie vyjadřují anarchistické, hluboce protistátní tendence. Proklestují cestu chaosu a rozvratu, protože takový systém práva, v němž normativní akty nižší právní síly mohou rušit normativní akty nejvyšší právní síly, ztrácí svou kvalitu, neslouží k upevňování socialistického státu, ale nezákonnosti.

Otázku svrchovanosti zákonů musí pochopit zejména legislativa, chce-li se vědomě podílet na upevňování socialistické zákonnosti. Nedostatky v legislativě mohou vyplývat právě z nepochopení otázky svrchovanosti zákona. Mohou se projevit v tom, že nižší normativní akty upravují některé stránky společenských vztahů v rozporu se zákonem nebo v tom, že je neupravují v náležité zákonné formě, což vede k tomu, že různé instituce upravují jednotlivé stránky právních vztahů. Za takového vztahu celkem zákonitě dochází k porušování socialistické zákonnosti.

Princip svrchovanosti zákona platí od vzniku socialistického státu, neboť diktatura proletariátu vytváří v procesu lámání starého státního aparátu nový aparát a soustřeďuje vydávání zákonů v rukou nejvyšších orgánů státní moci.

Diktatura proletariátu se uskutečňuje methodou socialistické zákonnosti. Má-li tato methoda být úspěšná — pak je nezbytný ucelený systém socialistického práva, v němž zákony jako výraz vůle dělnické třídy jsou nejdůležitějším předpokladem pro takovou činnost, při čemž poměr zákonů jako normativních aktů nejvyšší platnosti k jiným aktům od počátku existence socialistického státu lze charakterisovat jako svrchovanost zákona.

Abychom prozkoumali zákon jako formu práva, nestačí jenom objasnit otázku svrchovanosti, je nezbytné rovněž prozkoumat zvláštnost formy zákona a jeho obsahu.

Formu zákona charakterisuje v podstatě způsob předepsaný pro přijetí a publikaci zákona. Zdůrazňujeme tuto stránku, protože vystihuje podstatu věci a současně vyvrací buržoasní pojetí, jež celou věc se snaží redukovat pouze na název.

Forma zákona vyznačuje se především tím, že určitý obsah je zformován zákonem předepsaným způsobem v určité formě, při čemž forma a obsah jsou zde nerozlučně spjaty.

Zákon jest projednáván a schvalován zvláštním zákonodárným způsobem. Podle Ústavy 9. května (základní článek V a § 57) Národní shromáždění jako nejvyšší orgán moci ve státě provádí zákonodárnou činnost na podkladě zákonodárné iniciativy vlády nebo poslanců Národního shromáždění.

Vláda se účastní vydávání zákonů v československé lidové demokracii tímto způsobem: přináleží jí zákonodárná iniciativa, výhradní právo návrhu na neodkladná opatření předsednictva Národního shromáždění (§ 95 Ústavy 9. května), které mají prozatím platnost zákonů a právo podávat návrhy prezidentu republiky, aby užil svého práva vracet zákony Národnímu shromáždění s připomínkami (§ 58 Ústavy 9. května) a rozhodování s konečnou platností o zákonu Slovenské národní rady, který odmítl podepsat předseda vlády.

Návrhy zákonů poslanců musí být podávány písemně.

Ke každému návrhu zákona podaného poslanci musí být přiložen rozpočet o finančním dosahu osnovy a návrh na úhradu potřebného nákladu k provedení zákona.

Návrhy zákonů jsou prozkoumány příslušným výborem Národního shromáždění, při čemž iniciativní návrhy může zamítnout již užší předsednictvo Národního shromáždění. Navrhovatelé mají v tomto případě právo se odvolat k Národnímu shromáždění.

Návrh zákona je schvalován ústavou předepsanou většinou (§ 54 Ústavy 9. května). Národní shromáždění je způsobilé se usnášet na zákoně, je-li přítomna aspoň třetina poslanců. K platnosti usnesení je třeba souhlasu nadpoloviční většiny přítomných. Usnesení, kterým se mění nebo doplňuje ústava, potřebuje k platnosti, aby pro ně hlasovaly nejméně tři pětiny poslanců.

Na schvalování zákona se podílí také prezident republiky. Prezident republiky má právo zákon usnesený Národním shromážděním vrátit s připomínkami do měsíce od toho dne, kdy bude usnesení Národního shromáždění dáno předsedovi vlády, jenž však ztrácí možnost zabránit publikaci zákona, setrvá-li Národní shromáždění, při hlasování podle jmen, nadpoloviční většinou všech poslanců na vráceném zákoně, nebo jde-li o zákon ústavní, setrvají-li na vráceném zákoně tři pětiny poslanců Národního shromáždění.

K platnosti zákona Národního shromáždění je třeba, aby byl vyhlášen do osmi dnů od podpisu prezidenta republiky nebo za měsíc od toho dne, kdy bude usnesení Národního shromáždění na zákoně dáno k podpisu prezidenta republiky. V případě veta prezidenta vyhlašuje se zákon do osmi dnů poté, kdy bude opětně usnesení Národního shromáždění oznámeno předsedovi vlády (§ 61 Ústavy 9. května).

Ústava 9. května stanoví všechny náležitosti publikace zákonů Národního shromáždění. Zákony se vyhláší touto větou: „Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně“. Vyhlášení zákonů děje se tím, že se vytisknou v úředních vydáních. Zákon ze dne 21. června 1948 o „Sbírce zákonů republiky Československé“ č. 214/1948 ustanovil závazné vyhlášení zákonů ve „Sbírce zákonů“ Československé republiky.

Z uvedeného lze vidět, že kterýkoliv normativní akt, má-li v našem státě mít platnost celostátního zákona, musí být schválen Národním

shromážděním v přesně (ústavou) předepsaném pořádku a vyhlášen způsobem, předepsaným ústavou a jinými zákony.

Ovšem skutečnost, že Národní shromáždění musí schvalovat zákon způsobem předepsaným ústavou a že zákon musí být náležitě publikován, neznamená pouze „formální“ znak. Zde forma a obsah zákona těsně souvisí.

Obsah zákona určuje vůle vládnoucí třídy, vůle, kterou v našem státě nejlépe vyjadřuje Národní shromáždění, jež právě nejbezprostředněji vyjadřuje zájmy pracujících vedených dělnickou třídou v čele s KSČ.

K tomu, abychom objasnili obsah zákona Národního shromáždění, je nutno prozkoumat zvláštnosti norem, jež obsahuje zákon.

Normy vyjádřené v zákoně charakterisuje především to, že upravují všechny základní vztahy, základní svým společensko-ekonomickým významem, a tvoří tak jádro celé normotvorné činnosti v našem státě.

Normy socialistického práva upravují různým způsobem různé společenské vztahy. Různost způsobů zde podmiňuje mimo jiné význam vztahů, které jsou upravovány normami. Společenské vztahy jsou vytvořeny společenskou činností lidí v procesu společensko-ekonomického vývoje. Nejdůležitějšími ze společenských vztahů jsou materiální společenské vztahy, z nichž zvlášť výrobní vztahy.

Výrobní vztahy jsou oněmi základními prvotními materiálními společenskými vztahy, jež konec konců určují všechny ostatní společenské vztahy. Ve výrobních vztazích je hlavní vztah k výrobním prostředkům, jež určuje třídní vztahy a tím i politické postavení tříd ve společnosti.

Je pochopitelné, že právní úprava těchto vztahů, jednotlivých stránek těchto vztahů, svou formou musí odpovídat také jejich základní důležitosti. Rovněž jejich právní úprava nemůže nepříslušet právě nejvyššímu orgánu státní moci. Tak na př. prolistujeme-li Sbírku zákonů Československé republiky, vidíme, že ony základní vztahy jsou skutečně upravovány zákony.

Předmět úpravy společenských vztahů právem ve formě zákona lze odvodit zevšeobecněním celé řady předpisů ústavy, které se vztahují k normotvorné činnosti.

Jenom zákon Národního shromáždění nebo neodkladné opatření předsednictva Národního shromáždění může upravovat nejdůležitější organizační a strukturální otázky orgánů moci a správy, soudu a prokuratury, stanovit povinnosti občanů, trestní předpisy, daně, veřejné dávky, meze

občanských svobod, povinnosti rodinné a jiné, uložené občanům právem, úkoly národohospodářských plánů atd.

Ústava 9. května neurčuje přímo okruh vztahů, které může nebo má právo upravovat zákonem nejvyšší orgán státní moci. Takové vymezení by bylo jednak nadbytečné, jelikož nejvyšší orgán státní moci má právo měnit i ústavu, a neúčelné proto, poněvadž již povahou věci je dáno, které vztahy budou upravovány zákonem, to je formou, v níž nejvyšší orgán státní moci vyjadřuje vůli vládnoucí třídy.

Zde právě je vidět, jak forma a obsah jsou v socialistickém státě nezbytně spojeny. Určitá forma je stanovena pro určitý obsah, pro obsah, jež prohlašuje za obecně platný nejvyšší orgán státní moci ve státě.

Činnost orgánu, jenž je nositelem nejvyšší moci ve státě, se nevyčerpává pouze vydáváním zákonů, ale přijímáním také jiných usnesení, které ovšem nemají formy zákona a nelze je považovat za zákon (na př. usnesení o volbě předsednictva Národního shromáždění).

Odtud vyplývá, že forma je zde skutečně jednou z důležitých stránek.

S druhé stránky náležitý obsah této formy může určit jenom nejvyšší orgán státní moci, jenž vyjadřuje vůli vládnoucí třídy.

* * *

Charakteristickým rysem obsahu zákona je největší *stabilita* zákonů mezi právními pravidly, existujícími v našem státě.

Stabilita zákonů upevňuje státní pořádek a síly socialismu v boji proti nepřátelským silám. V kterékoli fázi vývoje socialistického státu je proto nutná stabilita socialistických zákonů v zájmu dalšího upevnění a rozvoje socialismu. Vydání občanského zákona, trestního zákona atd. v právnícké dvouletce značně upevnilo socialistickou zákonnost v československé lidové demokracii.

Stabilita zákonů nachází svůj výraz v tom:

a) Právo vydávat zákony je vymezeno jenom pro nejvyšší orgány moci a v některých případech i pro nejvyšší orgány státní správy, nebo je dáno výhradně do kompetence pouze nejvyšších orgánů moci (vyšší stupeň stability);

b) je stanoven přesný způsob pro vydávání a změnu zákonů.

Stupeň stability zákonů je třeba zkoumat v souvislosti s otázkou dynamiky společensko-ekonomického vývoje.

Tato otázka je mimořádně důležitá a praktická při přechodu od kapitalismu k socialismu. Společenské vztahy při přechodu od kapitalismu k socialismu se rychle mění. S tím souvisí pohotovost a pružnost ve vydávání normativních aktů.

V sovětském socialistickém státě v první fázi vývoje otázka pohotovosti a pružnosti ve vydávání normativních aktů byla řešena mnohostí státních orgánů, které vydávaly zákony. Povaha zákonů v SSSR se přiznávala nejenom usnesením sjezdu sovětů svazu SSSR, Ústřednímu výkonnému výboru SSSR, jeho presidiu, ale také usnesením Rady lidových komisařů SSSR a Rady práce a obrany.*)

Existence několika orgánů, které měly zákonodárnou působnost, také nevylučovala *podstatné* rozdíly v jejich působnosti (článek 18. Ústavy SSSR z r. 1924). Usnesení RLK SSSR nesměla být v rozporu s usneseními nejvyšších orgánů moci — Sjezdu sovětů, ÚVV a jeho presidia.

Teprve po dokončení výstavby socialismu byla v Sovětském svazu odstraněna ústavou z roku 1936 mnohost zákonodárných institucí.

V československém socialistickém státě, jenž se nachází v první fázi vývoje, rovněž je nezbytné zajistit pohotovost a pružnost zákonodárství. Neděje se to cestou mnohosti zákonodárných orgánů. Avšak vládě zde připadá mimořádně důležitý úkol. Vláda upravuje zejména nařízením a usnesením velmi důležité stránky společenských vztahů.

Pružnost a pohotovost ve vydávání normativních aktů lze rovněž zabezpečit vydáváním rámcových zákonů a jejich neustálým doplňováním novými normativními akty podle potřeb společensko-ekonomického vývoje. Praxe ukazuje, že základní zásady těchto rámcových zákonů, jejichž platnost je zpravidla delší, lépe se vžívají a tvoří dobrý základ pro neustálé doplňování zákonodárství vydáváním nových normativních aktů, které vyžaduje dynamika společensko-ekonomického vývoje.

Jestliže rámcovost těchto zákonů nevyznačuje se přílišnou všeobecností, mohou takové zákony přispívat význačným způsobem k upevnění stability zákonů.

Stabilita zákonů neznamená něco neměnného, ztrnulého co vytváří, překážky pro rozvoj práva. „Stabilita — napsal A. J. Vyšinskij — není stav ztrnulosti. Stabilita znamená pevnost a stálost. Pevnost a stálost nevylučují rozvoj; naopak, rozvoj může být na základě pevnosti a stability

*) Učebnice theorie státu a práva. str. 396. Orbis 1950.

zdravým a plodným.“*) A dále: „Stabilita neznamena nehybnost, nedostatek vývoje. Naopak, vývoj, a to i vývoj naší socialistické zákonnosti a socialistického práva je možný jen na základě pevných stálých zásad tohoto práva“.**)

Změna zákonů se může opožďovat za vývojem. Může docházet k rozporu mezi právní formou a ekonomickým obsahem.

„A co pak? Máme-li odpovědět na tuto otázku, je třeba především objasnit příčiny takového rozporu. Tu vidíme, že rozpor vznikl tím, že na jedné straně vývoj společenských vztahů pokročil kupředu, zatím co na druhé straně se zákon opozdil za během událostí. Na tom není nic divného, neboť zákon a právo jdou za vývojem společenských vztahů, registrují změny, které se ve společenských vztazích udály, a mění se v závislosti na těchto změnách a spolu s nimi.“***)

Opožďuje-li se zákon za skutečným děním, je nutno jej buď změnit, nebo „odložit“ stranou.

V době kolektivisace v SSSR byly v období likvidace kulaků jako třídy na základě hromadné kolektivisace v SSSR „odloženy stranou“ některé zastaralé zákony (na př. zákon o pronájmu půdy na vesnicích, o pronajímání pracovních sil na vesnici atd.).

V r. 1936 v SSSR byla přijata nová ústava, jež nahradila starou, životem překonanou ústavu z roku 1924. Taková změna základního zákona byla vyvolána základní změnou v ekonomice a v třídní struktuře společnosti.

Jak vidno, stabilitu zákonů skutečně nelze oddělit od vývojových fází a úkolů socialistického státu.

Zákonodárcovým úkolem je umět v pravý čas pochopit potřeby a požadavky dané fáze vývoje socialistické společnosti, „...umět dát těmto potřebám a požadavkům pozitivní právní výraz, odpovídající zájmům lidu a jeho právnímu vědomí“.****)

*) A. J. Vyšinskij: Otázky státu a práva v dílech klasiků marxismu-leninismu, str. 154, Svoboda 1951.

**) A. J. Vyšinskij: Úloha procesního práva v socialistickém státě dělníků a rolníků. Socialistická zákonnost 1937, č. 3, str. 22.

***) A. J. Vyšinskij: Otázky theorie státu a práva, str. 152. Orbis 1951.

****) A. J. Vyšinskij: Otázky státu a práva v dílech klasiků marxismu-leninismu, str. 154, Svoboda 1951.

Umět v pravý čas pochopit potřeby a požadavky dané fáze vývoje socialistického státu, utvrdit je legislativně, právě takovou činnost nejvyšších normotvorných orgánů předpokládá princip stability socialistických zákonů.

Jak vidno, princip stability socialistických zákonů nelze chápat odtržené od dynamiky společensko-ekonomického vývoje, nelze jej klást jako protiklad pružnosti a pohotovosti zákonodárství.

* * *

Zvláštní postavení mezi formami práva zaujímají svým obsahem, svým významem a právní silou zákony ústavní (základní).

Ústavní zákony v československé lidové demokracii upravují základní společenské vztahy, společensko-ekonomické zřízení, stanoví způsob tvoření, činnost i kompetenci orgánů našeho státu (pouze základní stránky) a určují organizaci státní moci a správy, formy tvoření práva a základní práva a povinnosti občanů.

Ústavní zákony v československé lidové demokracii legislativně utvrzují skutečné vymoženosti občanů státu. Odrážejí skutečný pořádek vztahů, upevňují základy socialistického společenského řádu a státního zřízení.

Změna ústavních zákonů se provádí usnesením Národního shromáždění, jež je přijato třípětinovou většinou všech členů Národního shromáždění, tudíž zvlášť kvalifikovaným počtem, odlišným než je tomu u obyčejných zákonů.

Srovnáme-li ústavní zákony s obyčejnými zákony, vidíme, že se od sebe liší jednak některými zvláštnostmi formy tvoření těchto normativních aktů a jednak obsahem, avšak neliší se v tom, že jsou to normativní akty vydávané orgánem, jenž má v mechanismu lidové demokracie postavení nejvyššího orgánu státní moci.

Právní síla ústavních zákonů záleží v tom, že obyčejné zákony a jiné normativní akty nesmějí být v rozporu s ústavními zákony.

* * *

Zvláštní formou práva, postavenou však zcela na roveň zákonu, je zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění.

Předsednictvo Národního shromáždění ČSR je orgánem Národního shromáždění ČSR, který vykonává některé oprávnění Národního shromáždění v době, kdy toto nezasedá.

Ústava 9. května propůjčuje předsednictvu Národního shromáždění právo v této době činit neodkladná opatření, i kdyby k nim bylo jinak třeba zákona, s výjimkami, které stanoví ústava v § 66. odst. 3 a 4.)*

Nezasedá-li Národní shromáždění proto, že je jeho zasedání znemožněno mimořádnými událostmi, není předsednictvo Národního shromáždění oprávněno volit presidenta republiky ani jeho náměstka a měnit ústavu i ústavní zákony.

Nezasedá-li Národní shromáždění proto, poněvadž jeho zasedání je skončeno nebo odročeno, uplynulo jeho volební období, nebo proto, že je rozpuštěno, není předsednictvo Národního shromáždění oprávněno volit presidenta republiky, jeho náměstka, měnit ústavu, ústavní zákony, rozšiřovat brannou povinnost, ani trvale zatěžovat finance a usnášet se o vypovězení války.

Mimo uvedené skutečnosti může předsednictvo Národního shromáždění činit ve všech věcech neodkladné opatření.

Pojem „neodkladná opatření“ je v ústavě používán na označení činnosti předsednictva Národního shromáždění vůbec a nikoli pouze na označení normotvorné činnosti.

V souvislosti s normotvornou činností předsednictva Národního shromáždění se v Ústavě 9. května mluví o „opatřeních, ke kterým by jinak bylo třeba zákona“ (odst. 5 Ústavy 9. května), nebo o „neodkladných opatřeních“ (odst. 6 § 6 Ústavy 9. května).**)

*) Odst. 3 a 4 § 66 zní: Nezasedá-li Národní shromáždění, protože je jeho zasedání znemožněno mimořádnými událostmi (odst. 1 č. 4), není předsednictvo Národního shromáždění oprávněno:

- a) volit presidenta republiky ani jeho náměstka
- b) měnit ústavu ani ústavní zákony.

Nezasedá-li Národní shromáždění z důvodů uvedených v odst. 1 č. 1 až 3, není předsednictvo Národního shromáždění oprávněno:

- a) volit presidenta republiky ani jeho náměstka,
- b) měnit ústavu ani ústavní zákony,
- c) rozšiřovat brannou povinnost ani trvale zatěžovat státní finance,
- d) usnášet se o vypovězení války.

**) § 6 odst. 5 a 6 zní:

Jde-li o opatření, ke kterému by jinak bylo třeba zákona, anebo má-li být schváleno vydání nebo úhrada mimo rozpočet, je třeba souhlasu nadpoloviční většiny všech členů

Ústava předepisuje zvláštní proces pro vznik opatření, ke kterým by bylo jinak třeba zákona, rozdílný od ostatních neodkladných opatření.

Návrh může podávat pouze vláda. Má-li být schválen, je třeba souhlasu nadpoloviční většiny všech členů předsednictva Národního shromáždění a podpisu presidenta republiky, předsedy Národního shromáždění, předsedy vlády a alespoň poloviny členů vlády. Ta opatření, k nimž president republiky nebo předseda vlády odepře souhlas, nelze vyhlásit (Ústava 9. května § 66). Opatření, která neschválí Národní shromáždění do 2 měsíců od toho dne, kdy se sejde, pozbývají platnosti.

Publikace neodkladných opatření předsednictva Národního shromáždění je předepsána jako u zákonů (§ 66 a 61 Ústavy 9. května), s tím, že musí být vyhlášena s poukazem na § 66 Ústavy 9. května (na př. zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění ze dne 28. prosince 1954: „Předsednictvo Národního shromáždění republiky Československé usneslo se podle § 66 Ústavy na tomto zákonném opatření“).

Rozdílnost v procesu vzniku neodkladných opatření předsednictva Národního shromáždění, rozdílnost v jejich charakteru (neodkladná opatření jako normativní akty a ostatní neodkladná opatření, jež nemají normativní charakter), nacházejí svůj výraz také v ústavní praxi.

Předsednictvo Národního shromáždění dalo „opatřením, ke kterým by jinak bylo třeba zákona“, název „zákonná opatření předsednictva Národního shromáždění“.

Taková praxe je vzhledem k ustanovením odst. 5 a 6 § 66 ústavy plně oprávněná.

V souvislosti s normotvornou činností předsednictva Národního shromáždění mluví se v Ústavě 9. května pouze o „opatřeních, ke kterým by jinak bylo třeba zákona“ nebo „neodkladných opatření“. Nelze považovat ani jeden z uvedených názvů za termín, kterým chtěl zákonod-

předsednictva. V ostatních případech stačí k usnášení přítomnost poloviny členů a souhlas nadpoloviční většiny přítomných.

Neodkladná opatření, ke kterým by jinak bylo třeba zákona, jsou přípustná jen na návrh vlády. Mají prozatím platnost zákona a musí být s poukazem na § 66 ústavy vyhlášena podle obdoby § 61. Podpisuje je president republiky, předseda Národního shromáždění, předseda vlády a aspoň polovina členů vlády. Ta opatření, kterým president republiky nebo předseda vlády odepře souhlas, nelze vyhlásit.

dárce nazvat normativními akty Předsednictva Národního shromáždění. Předsednictvo Národního shromáždění použilo pro jejich označení pojmu zákonná opatření, který se již vžil a plně vyjadřuje zvláštnost normativních aktů předsednictva Národního shromáždění.

26. prosince 1954 bylo přijato první neodkladné opatření předsednictva Národního shromáždění „O státní správě ve věcech plavby“ č. 1/1955 Sb. Název tohoto neodkladného opatření zní: „Zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění“, jenž je používán i při vyhlášení dalších nedokladných opatření.

Z ustanovení Ústavy 9. května lze soudit, že zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění bylo určeno i k tomu, aby jím byla řešena otázka pružnosti normotvorné činnosti v podmínkách přechodného období od kapitalismu k socialismu.

Tato stránka věci vyplývá z ustanovení Ústavy 9. května naprosto jasně. Neodkladné opatření může vydávat předsednictvo Národního shromáždění jen na návrh vlády, která právě k zabezpečení své činnosti potřebuje, aby byly vydávány pružně a pohotově normativní akty, nezbytné k legislativnímu zabezpečení a utvrzení její činnosti při řešení úkolů, které plní vláda jako nejvyšší orgán státní správy.

Místo zákonného opatření předsednictva Národního shromáždění v soustavě normativních aktů je přesně určeno ustanovením ústavy. Jde o opatření, ke kterému by jinak bylo třeba zákona (§ 66 odst. 5 Ústavy), což je zdůrazněno rovněž procesem vzniku zákonných opatření, přesně stanoveným ústavou.

Zákonná opatření do schválení Národním shromážděním mají prozatímní platnost zákona. Schválením Národního shromáždění se stávají formou práva postavenou zcela na roveň zákonům.

V evropských lidově demokratických státech orgány, jež zaujímají postavení v mechanismu státu jako předsednictvo Národního shromáždění v československé lidové demokracii, mají rovněž právo vydávat opatření s mocí zákona.

V Polsku, v době mezi zasedáním Sejmu, vydává Státní rada dekrety, jež mají právní sílu zákonů. Státní rada předkládá Sejmu na nejbližším zasedání dekrety ke schválení. Dekrety vydané Státní radou podepisuje předseda Státní rady a její tajemník. Vyhlášení dekretu ve Sbírce zákonů nařizuje předseda Státní rady.

V Rumunsku právo presidia Velkého národního shromáždění vydávat dekrety je stanoveno všeobecně a dekrety nemusí být schvalovány dodatečně Velkým národním shromážděním.

V Maďarsku náleží do pravomoci presidiální rady lidové republiky pravomoc vydávat nařízení z moci zákona. Nařízení musí být předloženo ke schválení Státnímu shromáždění na jeho nejbližším zasedání.

V Bulharsku presidium Národního shromáždění má pravomoc vydávat výnosy. Tato pravomoc je stanovena všeobecně a žádné výnosy nemusí být dodatečně schvalovány Národním shromážděním.

V Albanii presidium Národního shromáždění může vydávat dekrety, které dodatečně schvaluje na nejbližším zasedání Lidového shromáždění.

V sovětském socialistickém státě presidium Nejvyššího sovětu SSSR má pravomoc vydávat výnosy, které obsahují obecně závazné právní normy.

Presidium Nejvyššího sovětu SSSR zaujímá totiž v soustavě orgánů státní moci SSSR postavení orgánů, který vykonává některá oprávnění Nejvyššího sovětu SSSR v období mezi jeho zasedáními. Mimo jiné vydává presidium Nejvyššího sovětu výnosy, které vnášejí doplňky a změny do platného zákonodárství s tím, že Nejvyšší sovět výnosy dodatečně schvaluje.

Z uvedených skutečností lze vyvodit závěr, že úprava normotvorné činnosti orgánů evropských lidově demokratických států a sovětského socialistického státu, orgánů, jež mají stejné postavení v mechanismu státu jako presidium Národního shromáždění v Československu, je v podstatě stejná. Výjimkou je zde Rumunsko, Bulharsko, kde dekrety těchto orgánů nemusí být dodatečně schvalovány Národním shromážděním (v Rumunsku Velkým národním shromážděním).

* * *

Zvláštní význam jako forma práva na území Slovenska mají zákony Slovenské národní rady.

Nejvyšším národním mocenským orgánem na Slovensku je Slovenská

národní rada. Její místo v mechanismu lidové demokracie určuje přesně Ústava 9. května (§ 94 a § 96).*)

Pravomoc Slovenské národní rady je omezena na věci čistě národní a regionální povahy. Tím je také určena i povaha normativních aktů, které vydává Slovenská národní rada a jež mají rovněž název zákony.

Zákony Slovenské národní rady jsou určeny k tomu, aby sloužily k legislativnímu zajišťování těch úkolů, které je třeba uskutečnit v zájmu plného ekonomického i společenského rozvoje Slovenska a které vyžadují zvláštní právní úpravy na Slovensku, pokud nejde o věci, u kterých je třeba jednotné celostátní úpravy zákonem.

Ústava 9. května vymezuje přesně předmět úpravy zákonů Slovenské národní rady i formu, v nichž jsou tyto zákony objektivisovány.

*) § 16 vymezuje zákonodárnou pravomoc Slovenské národní rady takto: „Do zákonodárné pravomoci Slovenské národní rady náleží:

1. péče o rozvoj národní kultury, a to vědy, umění slovesného, dramatického, hudebního a tanečního, umění výtvarných a umění filmového; péče o historické památky knihovnictví a musejnictví, péče o odbornou výchovu v oboru domácího průmyslu a lidového umění, péče o věci slovenských duševních pracovníků,

2. péče o národní, střední odborné a umělecké školství v rámci zákonů, péče o školy mateřské a jesle, péče o lidovychovu, sport, tělovýchovu, cestovní ruch a turistiku,

3. veřejné zdravotnictví a sociální péče, vyjímajíc věci, které upravují nebo upraví zákony jednotné pro celé státní území,

4. fondy a nadace, pokud se jejich působnost vztahuje jen na Slovensko,

5. slučování a rozlučování obcí a okresů a změny i úpravy jejich hranic, věci místopisné,

6. technické otázky výstavby obcí a měst a stavební předpisy kromě věcí dotčených jednotným hospodářským plánem, zřizování a udržování silnic, cest a mostů nestátních, věci vodohospodářské, vyjma věci dotčené jednotným hospodářským plánem, z nich pak zejména úprava vodních toků, nádrží a jiných vodních děl, jako i zřizování rybníků, vodovodů a kanalisací,

7. zvelebování půdy kromě věcí dotčených jednotným hospodářským plánem, ochrana zemědělství a lesnictví před škůdci a živelnými pohromami, veterinářství a péče o chov hospodářského zvířectva, ovocnářství a pastvinářství, myslivost a rybolov, ochrana polního a lesního majetku,

8. řemeslo a maloobchod, pokud převažuje osobní výkon podnikatele, jakož i věci místních trhů, aniž je tím dotčena celostátní úprava pracovního práva, jakož i úprava distribuce, obchodu a živnosti,

9. statistika a výzkumnictví v oboru zvláštních zájmů slovenských,

10. věci poručenské a sirotčí,

(2) Slovenská národní rada se usnází na zákonech Slovenské národní rady též ve věcech, jejichž úpravu jí přikáže zákon.

Podle ústavy zákonodárná pravomoc Slovenské národní rady se především dotýká péče o rozvoj národní kultury, nižšího, uměleckého a odborného školství, tělovýchovy a sportu, zdravotnictví a sociální péče, vyjímajíc věci, které upravuje zákon jednotně pro celé státní území, výstavby Slovenska, zemědělství a lesnictví, místního průmyslu, výzkumnictví, statistiky a věcí, které přikáže zákonodárné činnosti Slovenské národní rady zákon Národního shromáždění.

V oboru této své zákonodárné pravomoci, jež je uskutečňována v rámci jednotného a nedělitelného státu, je Slovenská národní rada nejvyšším mocenským orgánem na Slovensku. Zákon Slovenské národní rady nesmí odporovat ústavě nebo ústavním zákonům, nesmí být v rozporu s jednotným hospodářským plánem nebo rozpočtovým zákonem a nesmí překročit pravomoc Slovenské národní rady, jež je přesně vymezena v ústavě.

Místo a význam zákona Slovenské národní rady mezi formami práva je charakterisováno též zvláštní formou tvoření těchto normativních aktů.

V oblasti zákonodárné iniciativy na prvním místě v Ústavě 9. května je uvedena vláda republiky.

Předseda vlády podepisuje zákony Slovenské národní rady a má-li za to, že zákon Slovenské národní rady odporuje ústavě, ústavním zákonům, překročuje pravomoc Slovenské národní rady, nebo je v rozporu s celostátním hospodářským plánem a státním rozpočtem, předkládá jej vládě, která o zákoně rozhoduje s konečnou platností.

Rovněž závazný výklad zákona, prováděný Slovenskou národní radou, v případě, je-li věc sporná, je bez souhlasu předsedy vlády neplatný.

K platnosti zákona Slovenské národní rady je třeba, aby byl vyhlášen. Zákon Slovenské národní rady se vyhlašuje touto větou: „Slovenská národní rada usniesla se na tomto zákone“, při čemž zákon musí být vyhlášen do 8 dnů od toho dne, kdy jej podepsal předseda vlády (§ 111 Ústavy).

Srovnáme-li postavení zákona Slovenské národní rady s normativními akty na př. autonomní Sovětské socialistické republiky, vidíme, že Slovenská národní rada ve své činnosti vychází z jednotné celostátní ústavy (a nikoliv ze své ústavy) a že ve své zákonodárné činnosti je podřízena vládě, t. j. orgánům vládní a výkonné moci a nikoliv nejvyšším orgánům moci ve státě (jejich presidium).

Ovšem toto srovnání, pokud jde o poměr vlády a Slovenské národní rady, je třeba korigovat v tom smyslu, že postavení vlády v mechanismu

našeho státu je v některých směrech odlišné než v SSSR, jelikož naše soustava orgánů státu (i vzhledem k stupni vývoje socialismu) je v určitém směru odlišná.

Zvláštním druhem zákonů jsou výjimečné zákony. Výjimečné zákony vyznačují se tou zvláštností, že vylučují platnost obecných norem pro určitý druh osob nebo určitý okruh vztahů. Mají obvykle dočasnou povahu, avšak v současné praxi kapitalistických států jsou častým prostředkem nezakrytého násilí proti pracujícím.

Takových zákonů náš systém práva nezná.

* * *

Podstata a místo zákona mezi formami práva v Československu a v jiných lidově demokratických státech vyznačuje se základními společnými rysy. Uvedeme několik příkladů.

V Polsku nejvyšším orgánem státní moci je Sejm Polské republiky, jenž má také právo vydávat zákony.*)

Zákonodárná iniciativa přísluší státní radě, vládě a poslancům. Zákony, schválené Sejmem, podepisuje předseda státní rady a její tajemník. Vyhlášení zákona ve Sbírce zákonů obstarává předseda Státní rady.

Ústavní zákony mohou být změněny pouze zákonem, schváleným Sejmem alespoň dvoutřetinovou většinou, za přítomnosti alespoň poloviny celkového počtu poslanců.

V Rumunsku nejvyšším orgánem státní moci je Velké národní shromáždění Rumunské lidové republiky, jež je jediným zákonodárným orgánem.

Zákony se považují za přijaté, byly-li odhlasovány prostou většinou Národního shromáždění.

Presidium Velkého Národního shromáždění Rumunské lidové republiky má právo vydávat dekrety a podávat, je-li věc sporná, závazný výklad platných zákonů v Rumunské lidové republice. Právo presidia Velkého národního shromáždění vydávat dekrety je zde stanoveno vše-

*) Srovnej k tomu Ústavu Polské lidové republiky. Konstitucija Polskoj narodnoj republiky. Moskva 1953 str. 5 a násl.

obecně (na př. na rozdíl od t. zv. neodkladných opatření předsednictva Národního shromáždění v Československu nebo dekretů státní rady v Polsku) a dekreta nemusí být schvalovány dodatečně Velkým národním shromážděním Rumunské lidové republiky.

Ústava Rumunské lidové republiky může být změněna jen zákonem přijatým Velkým národním shromážděním, jestliže pro takovou změnu hlasovaly nejméně dvě třetiny celkového počtu členů Velkého národního shromáždění Rumunské lidové republiky.*)

V Maďarsku nejvyšším orgánem státní moci je Státní shromáždění Maďarské lidové republiky, jež má také právo vydávat zákony.

Návrh zákona může podat prezidiální rada lidové republiky, rada ministrů a kterýkoliv poslanec Státního shromáždění.

Státní shromáždění je schopno usnášet se na zákoně, je-li přítomna alespoň polovina poslanců, při čemž k přijetí zákona stačí, schválí-li se návrh většinou hlasů.

Ke změně ústavy je třeba nejméně dvoutřetinové většiny hlasů poslanců Státního shromáždění.**)

V Bulharsku nejvyšším orgánem státní moci je Národní shromáždění, jež je jediným zákonodárným orgánem Bulharské lidové republiky.

Zákonodárná iniciativa přísluší vládě a poslancům. Poslanci mohou předkládat návrhy zákonů, jestliže jsou podepsány alespoň jednou pětinou celkového počtu poslanců.

Zákon, přijatý Národním shromážděním, podepisuje předseda a tajemník prezidia Národního shromáždění a je uveřejněn v Úředním listě (Deržaven vestnik).

Národní shromáždění má také právo rozhodovat, zda byly dodrženy všechny podmínky, požadované ústavou k vydání zákona a zda zákon neodporuje ústavě.

Presidium Národního shromáždění má pravomoc vydávat výnosy. Toto právo je stanoveno všeobecně a výnosy nemusí být dodatečně schvalovány Národním shromážděním (podobně jako v Rumunsku).

*) Srovnej k tomu Ústavu Rumunské lidové republiky ze dne 24. září 1952. Sovetskoe gosudarstvo i pravo r. 1952 č. 12.

**) Srovnej k tomu ústavu Maďarské lidové republiky z 18. 8. 1949 Magyar Közlöny r. 1949, č. 174.

Ke změně ústavy může dojít na návrh vlády nebo aspoň jedné čtvrtiny poslanců. Návrh zákona považuje se za přijatý, jestliže pro něj hlasovaly aspoň dvě třetiny všech poslanců.*)

Prozkoumáme-li místo zákona mezi formami práva v lidově demokratických státech, vidíme tyto společné základní rysy:

1. Formou, v níž jsou vydávány normativní akty nejvyššího orgánu státní moci, je zákon;

2. na zákonech se usnášejí pouze nejvyšší orgány státní moci;

3. právo vydávat zákony, resp. podávat jejich závazný výklad, je-li věc sporná, přísluší pouze jednomu orgánu, resp. v některých lidových demokraciích (v Rumunsku a v Bulharsku) i presidium nejvyššího zastupitelského orgánu může vydávat normativní akty, které mají platnost zákonů i bez schválení nejvyššího zastupitelského orgánu;

4. zákony v těchto státech mají svrchované postavení a nejvyšší právní sílu mezi formami práva;

5. pružnost zákonodárství je zabezpečena právem presidia (předsednictva, presidiální rady atd.) nejvyššího zastupitelského orgánu vydávat dekrety, neodkladná opatření atd.

V Československu se vyznačuje úprava zákonodárné činnosti některými zvláštnostmi.

Kromě schválení osnovy zákona Národním shromážděním se v Československu považuje za nutné, aby zákon potvrdil prezident republiky. Tuto zvláštnost podmiňuje ta skutečnost, že soustava nejvyššího orgánu státní moci v Československu je doposud odlišná od ostatních lidových demokracií.

V Bulharsku a Rumunsku presidium nejvyššího zastupitelského orgánu má právo vydávat dekrety (usnesení), které nemusí být dodatečně schvalovány nejvyššími zastupitelskými orgány státní moci těchto zemí.

Taková opatření v těchto zemích jsou nástrojem zvláštního způsobu pohotovosti a pružnosti zákonodárství a lze je přirovnat (s určitými zvláštnostmi) k opatřením, která existovala v SSSR do vydání Ústavy z r. 1936 (viz výše).

V Sovětském svazu (podle ústavy z r. 1936) se za zákony uznávají jen akty nejvyššího orgánu moci SSSR — Nejvyššího sovětu SSSR — a ve

*) Srovnej k tomu ústavu Bulharské lidové republiky z 4. 12. 1947, Deržaven vestnik r. 1947 č. 284.

svazových autonomních republikách akty Nejvyššího sovětu těchto republik. Článek 32 Ústavy SSSR zní: „Zákonodárnou moc SSSR vykonává Nejvyšší sovět SSSR“.

Srovnáme-li takový stav, jenž se vytvořil po přijetí Ústavy z r. 1936 se stavem, jenž existoval do r. 1936, vidíme, že právě v době vydání Ústavy dozrála potřeba dále upevňovat stabilitu sovětských zákonů a tím i odstranit množství zákonodárných instancí. J. V. Stalin na mimořádném VIII. všesvazovém sjezdu sovětů k této otázce řekl: „Je nutno už jednou skoncovat s tím, aby zákony vydával ne jeden orgán, nýbrž celá řada orgánů. Takový stav odporuje zásadě stability zákonů. A stability zákonů je nám třeba nyní více než kdy jindy.“*)

V SSSR podle čl. 38 Ústavy z r. 1936 přísluší zákonodárná iniciativa oběma sněmovnám Nejvyššího sovětu. Provádějí ji komise pro zákonodárné návrhy, vytvořené v obou sněmovnách, jakož i jednotlivé skupiny poslanců. Zákonodárná iniciativa přináleží i presidiu Nejvyššího sovětu a Radě ministrů.

Příslušné návrhy zákonů SSSR, zejména zvláště důležitého společenského významu, před schvalováním v sněmovnách Nejvyššího sovětu jsou široce projednávány v tisku a na schůzích, při čemž se využívá iniciativy různých společenských institucí a pracujících.

Projednávání a schvalování osnov zákonů v SSSR děje se odděleně v obou sněmovnách Nejvyššího sovětu. Předběžně jsou projednávány osnovy zákonů ve stálých komisích, volených k tomuto účelu oběma sněmovnami Nejvyššího sovětu z jejich členů.

Srovnáme-li místo zákona mezi formami práva v lidově demokratických státech, jež se nacházejí v I. etapě vývoje, a v Sovětském svazu, který se nachází již v II. etapě vývoje socialistického státu, vidíme, že v SSSR byla skutečně stabilita zákonů vyššího stupně než v lidových demokraciích. Rovněž svrchovanost zákona je legislativně utvrzena v Ústavě SSSR důsledně, k čemuž lidové demokracie pouze spějí.

Lidové demokracie přebírají tyto sovětské zkušenosti a přibližují se tak neustále svému vzoru — Sovětskému socialistickému státu.

* * *

*) J. V. Stalin: Otázky leninismu str. 529. Praha, Svoboda, VII. vyd., 1949.

Zákon jako forma práva v československém právu na pohled připomíná dřívější vykořisťovatelské zákony. Avšak skutečně pouze na pohled. Charakteristické rysy zákona jako formy práva v čl. lidové demokracii nelze srovnávat s charakteristickými rysy — i pokud jde o formu — se zákony buržoasní republiky Československé, jelikož podstata věci je zde naprosto rozdílná. V buržoasní republice zákon jako forma práva byl výrazem vůle kapitalistické třídy. V socialistickém státě je výrazem vůle dělnické třídy.

Určité vnější stránky lidové demokratického zákona připomínají dřívější zákony jako formu buržoasního práva s tím podstatným rozdílem, že zákony za socialismu a za kapitalismu vyjadřují vůli rozdílných tříd.

Avšak nejenom podstatou věci se liší buržoasní zákon od zákona socialistického.

Podle ústavní listiny ČSR z r. 1920 (29. února) usnášení se na zákonech patřilo do působnosti Národního shromáždění republiky, skládajícího se ze dvou sněmoven, sněmovny poslanecké a senátu (§ 6 odst. 1).

Rozdíl mezi sněmovnami byl v počtu členů (300 a 150), v délce volebního období (6 a 8 let) a v různém stáří jako podmínce aktivního (21 — 26 let) a pasivního (30 — 45 let) volebního práva. Tyto rozdíly měly především význam politický. Senát zabezpečoval buržoasii proti eventualitám, jež by mohly nastat v období zostřeného třídního boje při vydávání zákonů.

Obě sněmovny se usnášely na zákonech za přítomnosti aspoň třetiny všech členů a nadpoloviční většiny přítomných. Ke změně ústavy bylo třeba třípětinové většiny všech členů.

Zákonodárnou iniciativu měla vláda a členové Národního shromáždění a návrhy zákonů byly projednávány vždy jednou a poté druhou sněmovnou (vyjímaje vládní návrhy zákona rozpočtového a branného, jež musely být napřed předloženy sněmovně poslanecké. K ústavnímu zákonu — což platilo zásadně i o jiných zákonech — bylo zapotřebí souhlasného usnesení obou sněmoven, ačkoliv při schvalování obyčejných zákonů mohlo dojít k platnému usnesení zákona přes opačné usnesení senátu kvalifikovanou většinou poslanecké sněmovny.

President republiky měl právo suspensivního veta, jež však v případě, že obě sněmovny setrvaly nadpoloviční většinou všech svých členů, nebo setrvala-li poslanecká sněmovna většinou třípětinovou na svém rozhodnutí, nemělo veto odkladný účinek.

Významné místo při vydávání zákonů patřilo v buržoasní republice t. zv. stálému výboru Národního shromáždění. Stálý výbor zasedal v období, kdy nezasedaly sněmovny Národního shromáždění. V uvedených obdobích se mohlo usnášeti na neodkladných opatřeních, i když by k nim jinak bylo třeba zákona.

K opatření stálého výboru bylo třeba souhlasu presidenta republiky, vlády a dodatečného schválení sněmoven.

O tom, zda existuje rozpor mezi zákony a ústavními zákony a zda stálý výbor nepřekročil některými prozatímními opatřeními meze své působnosti, byl příslušný rozhodovat t. zv. ústavní soud.

Květnová revoluce odstranila buržoasní formu a zavedla novou formu zákona, jež pak byla také legislativně utvrzena v Ústavě 9. května.

Již ve srovnání podstatných rysů můžeme konstatovat, že zákon jako forma práva v socialistickém státě a kapitalistickém státě jest podstatně rozdílný nejen svým obsahem, ale i svou formou.

V socialistickém státě pouze volení zástupci, kteří skutečně zastupují lid, rozhodují o obsahu normativního aktu, jenž je objektivisován ve formě zákona ... pouze zvolení zástupci — říkal Lenin — mohou mluvit státním zákonodárným jazykem.

* * *

V kapitalistických státech podíl na tvoření zákonů má byrokracie, již náleží zejména takové významné právo, jako zkoumání obsahu zákona a případné jeho zrušení, má-li za to, že odporuje ústavním zákonům. Takové instituce jsou pak důležitým nástrojem k prohlašování za neplatné těch zákonů, které buržoasní parlament byl nucen přijmout pod vlivem tlaku mas ze zdola.

Neméně významnou úlohu při usnášení se na zákonech mají t. zv. senáty (státní rada atd.) t. j. druhé komory zastupitelských orgánů buržoasních států, jejichž členové jsou někdy jmenováni dědičně, jinde zase ústavy buržoasních států stanoví takové podmínky pro aktivní nebo pasivní volební právo do těchto sborů, že reakčnost takových „zastupitelských“ sborů je téměř vždy zaručena. Je pochopitelné, že takové „zákonodárné“ orgány jsou „dobrymi“ strážci buržoasní zákonnosti.

Podobnému účelu slouží také buržoasní nauka o zákonu jako t. zv. „formálním pramenu práva“.

V buržoasní literatuře převládá názor, založený na protikladu mezi zákonem ve formálním a materiálním smyslu.

V 70 letech minulého století buržoasní právník Laband „vědecky“ odůvodnil rozlišování zákonů ve smyslu „formálním“ a „materiálním“.

Učení, jehož Laband byl pouze pokračovatelem, mělo jasně reakční charakter; bylo zaměřeno na ospravedlnění junkersko-pruské vlády, která se dostala do konfliktu s představiteli buržoasie v parlamentě (1862 až 1863).*)

Takovou cestou se ubírá zkoumání zákona jako formy práva i v nejnovější buržoasní nauce.

Laband (v r. 1853) v „Das Staatsrecht des deutschen Reiches“ napsal, že zákon ve formálním a materiálním smyslu jsou nanejvýš různé pojmy.

Zákonem v „materiálním“ slova smyslu rozuměl Laband stanovení závazného pravidla, obsahujícího obecnou normu, bez ohledu na to, který orgán stanovil toto pravidlo, zákonem ve „formálním“ slova smyslu akt přijatý sněmovnou.**)

Jellinek (v r. 1887) v knize „Gesetz und Verordnung“ v podstatě stejně jako Laband pojímá zákon v „materiálním“ smyslu, jako akt, který nemá vláda právo buď vůbec přijmout, nebo jen se souhlasem zákonodárného orgánu.

Jellinek považuje za „úžasný pokrok“ nejenom vědy o právu, ale celého zkoumání „státnosti“ poznatek Labanda, že podstata normativního aktu je nezávislá na jeho právní formě.***)

*) Konflikt vznikl, jak známo, pro otázku rozpočtu. Sněmovna se pokoušela využít svého práva schvalovat rozpočet k nátlaku na vládu, aby mohla provést některé reformy. Na základě Labandova učení bylo vyvozováno, že rozpočet není nutno schvalovat sněmovnou.

**) Citujeme příslušné místo uvedené knihy: „Gesetz im materiellen Sin neund Gesetz im formellen Sinne verhalten sich daher zu einander nicht wie Gattung und Art, wie ein weiterer und ein ihm untergeordneter engerer Begriff, sondern es sind zwei durchaus verschiedene Begriffe, von denen jeder durch ein anderes Merkmal bestimmt wird, der eine durch den Inhalt, der andere durch die Form einer Willenserklärung. Das Staatsrecht des deutschen Reiches, Dr Paul Laband. Verlag von J. C. B. Mohr 1911 sv. 2, str. 63.

***) Citujeme příslušné místo uvedené knihy: „Die Erkenntniss des Unterschiedes vom materiellen und formellen Gesetze ist von der grössten theoretischen und praktischen Bedeutung. Sie bedeutet einen grossen Fortschritt nicht nur der Staatsrechtlichen, son-

Duguit (v r. 1928) jde ještě dále ve svých úvahách o rozdíl mezi „formálním“ a „materiálním“ zákonem a prohlašuje, že s hlediska vnitřně právního není pochyby o tom, že zákon obsahem „materiální“ a kterýkoli normativní akt jsou totožné. *)

V Československu buržoasní theoretik normativista Neubauer (v r. 1947) napsal: „Zákon ve smyslu formálním jest norma vydaná orgánem zákonodárným... ve smyslu obsahovém (materiálním) je zákonem každá obecná právní norma.“ **)

V buržoasní literatuře vůbec převládá názor, který připouští rozdělování zákonů na zákony ve smyslu „formálním“ a „materiálním“.

Ve smyslu „materiálním“ t. j. obsahovém je zákonem — podle těchto buržoasních teorií — každá obecná právní norma. Nepřihlíží k tomu, jaký orgán vydal určitý normativní akt a v jaké formě.

Zákon ve smyslu formálním je podle zmíněné teorie takovým normativním aktem, který vydává zákonodárný orgán. Tudíž takový zákon je vlastně zákonem pouze podle jména, eventuálně proto, že je zákonem „prvotním“, formou, zdánlivě nejdůležitější.

Taková teorie otvírá cestu omezování buržoasně demokratických práv a svobod občanů a theoreticky prokleštuje cestu t. zv. delegaci „zákonodárné moci“. Jestliže existuje zákon ve smyslu „formálním“ a „materiálním“, zmocnění na př. vlády, resp. i jiných byrokratických orgánů vydávat tyto „materiální“ zákony je vlastně jenom důsledným využitím této teorie.

Není-li působnost zákonodárná definována svým obsahem, nelze-li mluvit o jednotě formy a obsahu — pak stačí, aby byla zachována „for-

dern der gesammten staatswissenschaftlichen Erkenntniss, in dem erst sie nur Evidenz gelehrt hat, dass die Substanz eines Staatsaktes ganz unabhängig ist von der juristischen Form, in die er gekleidet ist. Sie hat gelehrt, dass Rechtsregeln nicht in allen und nicht nur in formellen Gesetzen enthalten sind, dass ebenso auch Verwaltungsakte und Rechtsprüche, in allen Formen, in denen der Staatwille sich äussert, zur Erscheinung gelangen können“. Gesetz und Verordnung. Verlag: Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr. Freiburg I. B. 1887, str. 252.

*) Mais il reste qu'au point de vue juridique interne, le règlement et la loi matérielle sont identiques. J'ai beau chercher, je ne puis arriver à trouver entre eux une différence quelconque. Je serais très heureux qu'on pût m'en montrer une. Traité de Droit. Constitutionnel par Léon Duguit, Paris 1928.

**) Slovník veřejného práva. Brno 1936, str. 878.

mální“ podmínka vztahu mezi zákonem a nařízením. Takto můžeme docházet „ústavně přípustným způsobem“ k vydávání nařízení „*praeter legem*“ i „*contra legem*“.

Cesta takového zkoumání zákonů je pro nás nepřijatelná. Marxističtí právní theoretikové musí jít cestou zkoumání jak formy, tak obsahu našeho zákona a objasnit otázku jednotnosti formy a obsahu zákona.

V starší buržoasní nauce o zákonu největší význam měla Montesquieuova theorie trojdílnosti moci. Buržoasní revoluce našla ve známé Montesquieuově nauce o dělení státní moci na moc zákonodárnou, (legislativní) a výkonnou (exekutivu) a soudní (justici) nástroj boje proti feudálnímu státu. Dosavadnímu držiteli státní moci, panovníkovi a vládě, jež se skládá z feudálů, měla býti ponechána pouze exekutiva (faktické prostředky státního donucení), kdežto vydávání zákonů mělo být svěřeno volenému zastupitelstvu lidu a soudnictví nezávislým soudcům.

Byla-li aplikována tato theorie v určitém období vývoje kapitalismu v některých kapitalistických státech — po vítězství buržoasie tato theorie přestala mít význam a sami buržoasní theoretikové konstatují, že „...moderní parlamentní stát směřuje opět k typu státu monistického“..., t. j. odpadá zde dělba moci.

Nejnázorněji potvrzuje tento vývoj, pokud jde o normotvornou činnost, Amerika — země, která byla buržoasní vědou považována nejdéle za „klasickou“, pokud jde o uchování Montesquieuova dělení moci v původní čisté formě. Americká „presidentská republika“ stala se již dávno republikou finančního kapitálu, v níž rozhoduje jedině moc finančního kapitálu, a z původní „dělby moci“ zůstala pouze dělba práce mezi jednotlivými orgány, jimiž vládne finanční kapitál.

V období imperialismu, jež je posledním stadiem vývoje kapitalismu, propagují buržoasní theoretikové theorie, jež vedou k oklešťování zákonodárné moci parlamentu, k delegaci zákonodárné moci, atd. Z nich nejdůležitější je právě theorie „formálního“ a „materiálního“ zákona.

* * *

Otázka, co je zákon, v čem se liší od nařízení vlády, od nařízení národních výborů atd — to je okruh velmi rozsáhlých a vážných otázek, jež mají význam theoretický a praktický. Všechny tyto otázky jsou úzce spojeny s praxí a jejich objasnění, založené na marxisticko-leninské metodologii, může podstatně pomoci praxi.

В приведенной статье автор ставит себе задачу рассмотреть характерные черты и значение закона в чехословацкой правовой системе и определить его место среди нормативных актов чехословацкого права.

Исходя из конкретного анализа характерных черт, особенностей и сущности закона, автор объяснил следующие основные тезисы:

1. Закон, как волеизъявление, является актом верховной власти в государстве. Закон затрагивает вопросы общегосударственного значения, являющиеся фундаментальными с точки зрения их общественно-экономического значения. Для принятия его предусмотрен особый законодательный порядок (например, Конституция 9 мая, §§ 54, 57, 58, 59, 60, 61).

2. Закон чехословацкого народно-демократического государства воплощает в себе единство формы и содержания. Определенная форма и соответствующее ей содержание в наших законах неразрывно связаны друг с другом. Важнейшие отношения регулируются высшим органом государства, причем форма акта полностью соответствует значению его содержания.

В чехословацкой народной демократии закон является воплощением воли трудящихся, руководимых рабочим классом во главе с КПЧ. Органом, изъявляющим эту волю в точно установленном порядке (см. Конституцию 9 мая) является Национальное Собрание. Если для некоторого нормативного акта в ЧСР требуется придание ему силы закона, то необходимо принятие его Национальным Собранием в строгом соответствии с установленным Конституцией порядком.

Однако то обстоятельство, что Национальному Собранию надлежит принимать закон в предусмотренном Конституцией порядке, не является только формальным признаком. Национальное Собрание выражает волю всех трудящихся во всей ее полноте и непосредственности, и она же обуславливает само содержание закона. Это значит, что определение закона, как принятого Национальным Собранием в определенном порядке акта, включает в себе в качестве признака и содержание, и внешнюю формальную сторону его.

3. В буржуазной литературе преобладает мнение, согласно которому допускается классификация законов на законы в формальном смысле и законы в материальном смысле, причем под законом в формальном смысле подразумевается любой акт, принятый высшим органом законодательной власти, а законом в материальном смысле — также и иные нормативные акты, изданные административными органами государства.

Такой способ рассмотрения закона для нас неприемлем. Марксистские теоретики в области права должны идти по пути рассмотрения

как формы, так и содержания нашего закона, выясняя вопрос единства формы и содержания социалистического закона, в частности вопрос о верховенстве закона.

4. Верховенство закона — основной принцип социалистической законности. Это — не „юридическая выдумка“. Соблюдение принципа верховенства закона имеет огромное политическое значение. Борясь за соблюдение устойчивости социалистической законности и за единство ее, мы не должны забывать о том, что предпосылкой для успеха в этом деле и является настойчивая борьба за победу принципа верховенства закона. Так, например, если некоторые важные отношения регулируются законом недостаточно, или если регулирование их осуществляется только лишь при помощи иного нормативного акта, а не законом, то часто имеют место факты, когда многие учреждения (напр., министерства) сами упорядочивают важные стороны отношений и в правовом урегулировании участвует множество учреждений. Это неизбежно приводит к нарушению как принципа устойчивости законности, так и единства ее.

Верховенство закона в чехословацкой правовой системе отражается также и в том, что среди нормативных актов чехословацкого права закон — акт с наибольшей юридической силой.

Принцип верховенства закона стал действовать с момента образования социалистического государства.

5. В заключении автор сопоставляет важнейшие стороны и характерные черты закона в чехословацком праве и в правовой системе других социалистических государств, находящихся в первой стадии своего развития; излагая затем значение и характерные черты закона в советской правовой системе, автор критикует буржуазную теорию так наз. „формального и материального закона“.

Перевод М. Колонесовой

POKYNY PRO AUTORY.

1. Práce musí být vědecky cenná a musí přinášet nová fakta. Pouhá potvrzení již dříve zjištěných fakt mohou být jen výjimečně uvedena v nejkratší formě. Totéž platí o pokusech a pozorováních, které nepřinesly pozitivní výsledky. Práce čistě referátové nebudou přijímány, předběžná sdělení pouze výjimečně. S každým rukopisem je třeba předložit doporučení katedry.
2. Rukopis musí být napsán čitelně na stroji, a to tak, aby se na jednu stránku vešlo asi 30 řádků. Obrázky se nalepují na zvláštní bílé čtvrtky a jsou očíslovány arabskými číslicemi. Přijímají se obrázky jen nejnútnejší. Pod každým obrázkem je nutno uvést žádoucí zmenšení a v pravém rohu čtvrtky jméno autora. Barevné obrázky nejsou zatím přípustné. Kromě toho je třeba přiložit na zvláštním papíře text, který má přijít pod obrázky, a to v jazyce českém, ruském a v některém západním.
3. Práce musí být psány krátce a v dobré češtině. Dlouhé historické úvody nejsou přípustné. Dosavadní stav výzkumu o daném tematě se vyjadřuje odkazy na poslední literaturu. Ve sborníku (Acta) se publikují pouze práce většího rozsahu, nejméně 30 tiskových stran.
4. Způsob, jakým autor získal nové výsledky, musí být jasně a stručně vysvětlen. Detailní popis metodiky má ovšem jen tehdy cenu, jestliže přináší podstatně nový způsob práce.
5. Každý rukopis musí obsahovat krátký souhrn podstatných výsledků, nejdéle na jednu stránku, čímž je každá práce uzavřena.
6. Seznam literatury na konci práce je seřazen v abecedním pořádku autorů a obsahuje jméno, zkratky křestních jmen, rok vydání (v závorce), název práce, svazek a stránky. Na př. Slánský E. (1955), Příspěvek k poznání hydrosilikátů niklu z Křemže v jižních Čechách. Univ. Carolina, Geologica, vol. 1, str. 1—15. V seznamu literatury jsou uvedeny pouze ty práce, které v textu autor cituje.
7. Disertace nebo jim podobné práce musí mít formu a obsah podle předešlých bodů, to tedy znamená, že obsahují pouze nově objevená fakta a jsou co nejvíce stručné. V úvodu nebo na konci práce musí být uvedeno, kdo práci zadával, práci řídil a poskytl její finanční podporu.
8. Cizojazyčné résumé je v jazyce ruském a v některém západním. Každé résumé může mít rozsah asi $\frac{1}{6}$ až $\frac{1}{4}$ českého textu. Na konci résumé je nutno uvést jméno překladatele.

Obsah:

Zd. Jičínský, Vznik československého lidově demokratického práva a buržoasní teorie „právní kontinuity“	str.	91
B. Vybíral, K problému jednočinného souběhu trestných činů.	str.	127
D. Fišer, O vztahu mezi výrobou výrobních prostředků a spotřebních předmětů v souvislosti s požadavky základního ekonomického zákona socialismu.	str.	169
M. Lakatoš, Zákon jako forma práva v československé lidové demokracii . . .	str.	197

Содержание:

З. Ичинский, О возникновении чехословацкого народно-демократического права и его отношении к буржуазной теории „правовой непрерывности“	стр.	91
Б. Выбирал, К проблеме идеальной совокупности преступлений	стр.	127
Д. Фишер, Об отношениях между производством средств производства и производством предметов потребления в связи с требованиями основного закона социализма	стр.	169
М. Лакатош, Закон — форма права в чехословацкой республике.	стр.	197

Contents:

Zd. Jičínský, The Origin of Czechoslovak People's Democratic Law and the Bourgeois Theory of „Legal Continuity“	p.	91
B. Vybíral, The problem of the Simultaneous Violation of Several Criminal Laws by one Unlawful Action	p.	127
D. Fišer, The Relationship between the Production of Means of Production and Goods of Consumption in the Light of the Basic Economic Law of Socialism	p.	169
M. Lakatoš, Statute as the Source of Law in a People's Democracy	p.	197

Karlova universita v Praze

časopis: Universitas Carolina 1955

Vědecký redaktor: akademik A. Salač

Redakční rada: doc. dr D. Benešová, prof. dr R. Bureš, prof. dr B. Fott, prof. dr J. Janko, doc. dr J. Konta, doc. dr P. Levit, prof. dr E. Polák, prof. dr F. Štajgr, prof. dr B. Trnka, doc. dr J. Venta.

Povoleno: MK-Hl. správa vyd. č. j. 4450 SV 5-21-12-54 v Praze dne 21. XII. 1954.

Vytiskla Práce, n. p. v Praze se sazby. Daň z obratu 3%.

Administrace: Rektorát Karlovy university, Praha I, Pařížská ul. 27.

Cena Kčs 15,30

A-17086